

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

INDUSTRI-
FORENINGEN.

373.62(489)(09) Tek

1893.

eks. 1.

VED

DET TEKNISKE SELSKABS

JUBILÆUM.

~~10~~ 26

BIDRAG TIL
DANSK HAANDVÆRKER-
UNDERVISNINGS
HISTORIE

VED

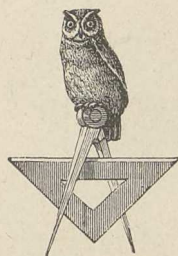
DET TEKNISKE SELSKABS

HALVHUNDREDAARIGE JUBILÆUM

DEN 18. SEPTEMBER 1893

AF

C. NYROP

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

KJØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1893

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

INDHOLD.

	Side.
Værkstedsoplærelse	I
Vandringer	6
I Forfald	10
Børnehuse.	16
Ulrik Green	22
Forhold til Kunsten	30
Bevægelsen voxer	36
To Selskaber.	42
Forslag til et Haandværkerinstitut	48
Massmanns Søndagsskoler	55
Institut for Metalarbejdere	61
Kunstakademiet	72
Tegneværker.	83
Gustav Frederik Hetsch	93
J. Lasenius Kramp	106
Grundlæggende Dokumenter.	117
Teknisk Selskabs første Aar (1843—44).	130
Ejendomskjøb og Regeringskommissioner (1844—59).	148

Ringe Understøttelse, ringe Plads (1859—76)	172
Den nye Haandværkerskole. Industriforeningen (1868—76).	189
Grundplan og Love (1875—76)	201
Det tekniske Selskabs Skole (1876—93).	210
Slutning	237
Register	253

DANSK

HAANDVÆRKERUNDERVISNING.

I.

VÆRKSTEDSOPLÆRELSE.

Fortidens Haandværkere her i Landet have efterladt sig ikke faa Arbejder, der ville bringe deres Navn til sene Tider, Kristian IV's paa Rosenborg opbevarede Krone viser, at Guldsmeden *Didrik Fyring* i Odense var Herre over sin Kunst, og det vældige Jerngitter foran Kristian IV's Kapel i Roskilde Domkirke vidner, at Smeden *Kasper Fincke* forstod at løse store Opgaver. Deres Arbejder tale. Men om hvor meget de end kunne tale, i een Retning ere de tavse. De fortælle Intet om, hvorledes de gamle Mestere opnaaede deres Uddannelse.

Ville vi vide Noget herom, maa vi vende os andensteds hen. Men Meddelelserne, vi her skulle øse af, ere kun faa. Datidens Haandværkere kunde som Regel ikke skrive, og Andre skrev ikke om dem. Det er en Sjældenhed i nogle Almanaker fra 1646 og de nærmest følgende Aar at træffe Optegnelser fra en Typografs Haand. Men Haandværkerne have til de nyeste Tider saa væsentlig sluttet sig til det fra Fortiden Nedarvede, at selv nyere Tidens Haandværkermed-

delelser her kunne benyttes. Lige til Maskinerne trængte frem, forblev Værktøjet og den Arbejdsmaade, som betingedes ved det, ja Haandværkernes hele Liv væsentlig uforandret. Det er de samme simple Redskaber, vi Tiderne igjennem finde f. Ex. i Smedenens Værksteder, og de paa hinanden følgende Smedeslægters Maal er stadigt det samme: at kunne bruge Redskaberne med kunstøvet Haand. Paa den i Metal støbte Sebaldusgrav i Nürnberg har Mesteren *Peter Vischer* († 1529) afbildet sig selv; han staar i Skjødskind med sit Værktøj i Haanden.

Spørgsmaalet om, hvorledes Fortidens Haandværkere bleve uddannede, kan kun faa eet Svar: Ved Oplærelse i Værkstederne.

Den gamle Typograf, der den 1. Juli 1646 kom til »den højberømte og meget kunstrige Kunst, Bogtrykkeri, hos Melchior Martzan, Akademiets Typograf«, d. e. Universitetets Bogtrykker i Kjøbenhavn, beretter om 5 Aars Lære. Og gaa vi 200 Aar frem, træffe vi ganske det Samme. Istedensfor de tørre Almanakoptegnelser kunne vi nu ty til (i alt Fald Begyndelsen af) en ganske udførlig Levnedsbetegnelse, men dens Forfatter, Typograf *Theodor Lund*, der 1850 blev Svend i Kjøbenhavn, har med Hensyn til sin Uddannelse ogsaa kun at berette om en 5aarig Lære. Værkstedet var Eet og Alt. Den 1801 i Skjelskør fødte *C. C. Hornung*, den senere saa bekjendte Pianoforte-Instrumentmager i Kjøbenhavn, blev allerede i sit 8de Aar sat til at arbejde i sin Faders Profession, Hattemageri, og kunde, da han var 14 Aar, ved eget Arbejde frembringe en Hat, men han kunde ikke læse i en Bog, ja ikke skrive sit Navn. Dag efter Dag blev Arbejdet øvet fra tidlig Morgen

til sen Aften. Og »den gamle Smed«, der er født 1802 i Odense, beretter det Samme, idet han karakteristisk tilføjer, at hans Mester, der var en strengt retfærdig og dygtig Mand, var ubøjelig i at kræve den ham tilkommende Hørighed og Lydighed. Og Skomageren, den senere Rigsdagsmand og Politiker *J. A. Hansen* (f. 1806), fortæller atter det Samme. Han lærte hos sin Fader, en velstaaende Skomagemester i Rudkjøbing, og her arbejdedes der om Sommeren fra Kl. 4—5 Morgen til, saa længe man kunde se, og i Vinterhalvaaret fra Kl. 5—6 Morgen til Kl. 11 Aften.

Fire Arbejdere sade i Vinterens mørke Morgen- og Aften-timer i anstrengt Stirren om et svagt lysende, hjemmestøbt Spedelys, der atter og atter maatte pudses. Og saa uafbrudt gik Arbejdet, at det ikke stansede ved alle Maaltider. Frokost og Aftensmad fortæredes under fuld Beskæftigelse. Kun Middagen (Kl. 12) dannede en Undtagelse og det endda med en halv Times efterfølgende Pause. Men for Lærlingene var end ikke Middagen nogen ublandet Hvile. Svendene sade tilbords med Mester og Husmoder, men Drengene maatte spise staaende. Saa stor var Afstanden mellem Lærlingen og Fagets Udøvere, saa stor var den da herskende Disciplin i Haandværket. I streng Underordnelse aandede man i og for Arbejdet.

Det er da ikke tomme Ord, naar det i de københavnske Possementmageres Skraa fra 1634 hedder: »Kunsten og Haandværket skal enhver Lavsbroder have udi Agt og Ære item dermed redeligt og oprigtigt handle, som han vil ansvare og være bekjendt.« Og paa lignende Maade forholder det sig, naar det i en Række Skraaer fra væsentlig den samme Tid

hedder om Drengenes Oplærelse: »Ingen Mester maa for-
sømme sin Dreng udi hans Læreaar med Undervisning paa
Haandværket.«

I Fortidens smaa Haandværksbedrifter hver med een højst
to Dreng under den personligt medarbejdende Mesters umid-
delbare Tilsyn fandt der en dygtig Oplærelse Sted. Men man
maa derfor ikke tro, at Lærlingene omtales meget i Lavenes
gamle Skraaer. Forholdet har fra først været væsentlig frit
uden Bestemmelser om f. Ex. Alder og Læretid, saaledes at
der i to Flensborg-Skraaer fra 1437 (Skomagernes og Pels-
nernes) endog kan hentydes til, at Lærlinge kunne gifte sig.
Kjøbenhavns Tømrere holde (1574) ikke Dreng, men »Lære-
karle«, og i Tyskland er der ofte Tale om forholdvis gamle
Lærlinge. Da det (1564) bestemtes, at Blikkenslagerne i Nürn-
berg ikke maatte antage nogen Læredreng, der var over 15
Aar, erklærede de, at med saa unge Folk kunde de ikke
fremme deres Fag. Nürnbergs Tømrere antog ingen Lærling,
der var under 16 Aar, og i Skraaen for Byens Guldslagere
er Grænsen formentlig endnu højere, idet der kun bestemmes,
at Fagets Lærlinge »skulle være ugifte«.

Først i Slutningen af det 15de Aarhundrede træffe vi her
i Landet paa bestemte Læreaar, 5 à 6 for Guldsmedene, 1 à 2
for Tømrerne, 3 à 4 for de fleste andre Fag. Og fra det
16de Aarhundrede spiller Lærebrevet, d. e. vedkommende
Mesters eller Lavs skriftlige Bevidnelse af en vel udstaaet
Læretid, en væsentlig Rolle. I det 17de Aarhundrede dukker
det derefter op, at Læreaarene bör afsluttes med en Prøve,
som fra 1762 slaas nøjagtigt fast i en Række særligt bestemte
Svendeprøver.

Hermed har Lærlingeoplærelsen paa sin Vis sat Blomst. I de mere beskedne Haandværkerhjem, hvor Mester var den patriarkalske Husstands absolute Herre, bleve Fortidens Traditioner holdte i Ære, og de krævede Respekt for Haandværket ligesom Hengivelse i dets Udøvelse. En godt aflagt Svendep prøve var enhver Lærlings Maal, men tillige en Ære for Mesteren, ja for hele det Værksted, som han skyldte sin Uddannelse.

Væv og Naal, Spandrem og Syl bleve flittigt brugte, medens Sav og Hövl, Hammer og Mejsel klang højt til Arbejdets Ære.

II.

VANDRINGER.

Men Haandværkerhjemmenes Traditioner talte om Mere end om det flittige Arbejde med dets beskedne Triumfer. De berettede ogsaa om unge Svendes glade Vandringer fra By til By i fremmede Lande. Fortidens Haandværkere oplærtes ikke alene paa deres eget Lands Værksteder, Udlandets maatte regnes med. Billedskæreren *Hans Brüggemann*, der fødtes omtr. 1480 i Husum, skal have lært i Lübeck. Da den unge Flensborger *Melchior Lorichs* viste Anlæg »zu dem mahlen und schneiden«, sendte Kristian III. ham udenlands for at lære »im Niederlande und andern orthen«. Og da den senere Hof-Snedker *Hans Balche* en kort Tid var Foged i Blaataarn, kunde han vexe italienske Ord med Taarnets store Fange, Kongedatteren Leonore Kirstine; hans Svendevandring havde ført ham helt ned til Italien.

Haandværket her i Landet paavirkedes af Haandværket i Udlandet. Og det ikke alene derved at danske Svende rejste ud og kom dygtigere tilbage. Nej, der kom ogsaa Udlændinge her til Landet. Allerede 1403 tales der om Bagersvende,

»som hid komme ud af fremmede Lande« for at tage Tjeneste i Kjøbenhavn; 1550 »formeres« det kjøbenhavnske Væverlav »af danske og synderlig skotske Folk«; 1609 tales der om Sadelmagersvende »aus Deutschland«; 1623 forudsættes det, at Kjøbenhavns Remsnidere faa »adskillige Nationers Folk« i deres Tjeneste, og 1629 hedder det, at Byens Rothgieterere maa udlære »ærlige Folks Börn, af hvad Nation det være kan.«

Det kunde herefter synes, som om der strömmede Haandværkere Alverdens Steder fra til Danmark, men man lærer hurtigt, at det væsentlig kun er Tyskland, der i saa Henseende spiller en Rolle. De tyske hertil indvandrede Haandværkere fik ikke ringe Betydning for det danske Haandværks Udvikling, men her skulle vi udelukkende dvæle ved den Oplærelse, danske Haandværkere eller rettere danske Svende — ti det var kun Svende, der vandrede — fik i Udlandet og da særlig i Tyskland. Vandringen var en væsentlig Bestanddel af den haandværksmæssige Uddannelse.

1493 forudsættes det i de Odense Skinderes Skraa, at Drengen vil vandre, saa snart hans Læretid er ude, og 1639 paalægges det Helsingørs Borgemestere og Raad at give enhver af de i Byen udlærte Bagere et Lærebrev med Byens Segl under, »paa det han desbedre maa passere, om han vil vandre«. Vandringen er altsaa paa en vis Maade Læretidens Fortsættelse, og dens Frugt skal særlig vise sig, naar Svenden, der vil være Mester, skal gjøre sit Mesterstykke. Men derfor hedder det ogsaa i Skraa efter Skraa — tidligst 1491 for Smedene i Roskilde — at kan Svendens »Mestergjerning« ikke staa sin Prøve, »da skal den Broder vandre paany, indtil han kan hans Embede (d. e. Haandværk) vel«.

Men hvad der oprindeligt var frivilligt, blev efterhaanden tvungent. 1630 ere Helsingørs Skrædere misfornøjede med, at »unge Karle«, som »ikkun have lært hos Skrædere paa Landet og ikke vandret paa deres Embede«, kunne blive Mestere i Byen. Og paa denne Tid begynder det da ogsaa at blive fordret i Fag efter Fag, at den, der vil være Mester, skal have vandret i et bestemt Antal Aar. Allerede 1612 forlanges det i de kjøbenhavnske Sadelmageres tyske Skraa, at den vedkommende Svend skal have vandret mindst 3 Aar i Udlandet. Snedkerne i Helsingør (1652) og Kjøbenhavn (1653) holde ogsaa paa 3 Aar, medens f. Ex. Kjøbenhavns Stenhuggere (1661) mene, at eet Aar er nok, men dette ene Aar maa ogsaa til, »paa det at Staden med gode, erfarne og bekvemme Mestere i samme Haandværk og Kunst kan vorde forsynet«.

Det er en ikke ringe Virkning, der her tillægges eet Aars Vandring. Men heraf kan det formentlig just ses, i hvor høj Kurs Vandringer stod som Oplærelsesmiddel. Og i det Hele kan det erindres, at da Nürnbergmesteren Peter Vischers Søn Hermann drog til Rom, hjembragte han derfra »viel künstliche Ding, die er aufgerissen und gemacht hat, welches seinem alten Vater wolgefiel und seinen Brüdern zu grosser Übung kam«. Det er herefter let forklarligt, at de Lettelser og i det Hele de Skikke, som danske Svende traf paa deres Vandringer i Udlandet, lidt efter lidt bleve indførte her, og hertil hørte da først og fremmest et Herberge eller en Kro. 1612 nævnes første Gang en Svendekro i Kjøbenhavn; det er Skrædersvendenes. Men 10 Aar efter er en Kro almindelig i en Række Fag. Det paalægges Older-

mændene i Forbindelse med Bisidderne og det hele menige Lav at beskikke fremmede Svende, som komme til Kjøbenhavn, et vist Sted, hvor de til Herberg kunne indsøge, og som skal gjøres kjendeligt ved et udhængt Brædt.

Vandringen er naaet til at blive en officiel Institution, Ranselen og den knortede Stok nødvendigt Haandværks-Tilbehør.

III.

I FORFALD.

Herberget blev det centrale Samlingssted. Dér skulde de Svende, der kom vandrende, »fange Mad og Øl for en skjellig Penge«, og dér skulde Mesterne søge de Svende, de behøvede til deres Arbejde. Ja det hedder i de københavnske Skrædersvendes Skraa (1612), at den Mester, der »taler nogen Svend til enten paa Gade, Stræde eller i noget andet Hus end paa deres rette Kro«, skal erlægge en Bøde. Hver Søndag Middag Kl. 12 skal de københavnske Smedesvendes Skaffer eller, som han ogsaa kaldes, Krosvend (Ortjunge) være paa Kroen for at »omskikke« de fremmede Svende. Saaledes hedder det i de Artikler, som Byens Borgemestere og Raad 1629 meddelte dem.

Det er imidlertid ikke alene de fremmede Svende, der knyttes til Kroen. Ogsaa de her udlærte Ungsvende føres til den. Det er en Vedtægt hos de københavnske Snedkersvende (1654), at naar en Mester har udlært en Dreng, »da skal han den næste Skjænk eller Sammenkomst lade ham komme paa deres Herberge« for der at »løsgive« ham med en Uges Løn.

Der er heri en zünftig Udvikling, ti tidligere bleve Drenge, som det siges i de kjøbenhavnske Rothgieteres Skraa (1629), gjorde til Svende udelukkende af Mesterne. Det er den fra Tyskland kommende *Handwerksgewohnheit*, som gjør sig gjældende og væsentlig forøger Svendenes Betydning. En Lærings Antagelse og Udskrivning var fra gammel Tid forbunden med en glad Sammenkomst. Allerede efter de Ribe Smedes Skraa af 1424 skulde den Mester, der antog en Dreng, være Lavet Borgen for den Tønde Øl, som Drengen skulde give. Nu skal Lærlingen løsgives for Svendene »med en Uges Lön«, og det er ikke svært at se, hvad den skal bruges til. Men herved blev det ikke. Der udviklede sig en Række omstændelige Ceremonier, under hvilke Drengen paa Kroen gjordes til zünftig Svend, og som her hjemme naaede deres Højdepunkt i Snedkerlærlingenes saa kaldte Behövling. 1737 blev der klaget over, at den ikke alene var syndig mod Personerne (Lærlingene), men imod Gud og Religionen. De overfor Drengen agerende Personer kaldtes, naturligvis paa Tysk, Pfaff, Pathe og Glöckner, og de assisteredes endnu af en Harlekin. Livet paa Kroen udartede. Det gik i Retning af Svir og Sværm og alskens Raahed, og Vandrelivet udviklede sig i samme Retning.

Den Svend, der havde vandret, stillede efter den zünftige Rangforordning over den, der endnu var Hjemmefødning. Blandt Berlins Tømrere var det saaledes Vedtægt (1683), at den Svend, der havde vandret, saavel ved sit Arbejde som paa Gaden skulde bære et Vinkeljern som Udmærkelsestegn, ligesom han paa Kroen havde visse Forrettigheder. Svendene animeredes til at vandre, men uden at der blev lagt Vægt paa

det ved deres Vandring opnaaede Udbytte, og samtidigt blev det at vandre brugt — som en Straf. Mesterne vaagede skinsygt over, at den ene af dem ikke tilegnede sig den andens Svende, og derfor træffe vi f. Ex. hos Kjøbenhavns Skrædere (1600) en Bestemmelse om, at den Svend, der uden billig Aarsag forlader sin Mesters Værksted i urette Tid, »han skal vandre og ikke fange Arbejde hos nogen Lavsbroder her i Kjøbenhavn i et Aar«. Straffen har muligvis ikke altid været ukjærkommen, men i alle Tilfælde hjalp den til at skabe en Række farende Svende, der rejste med alt Andet end Haandværkets Tarv for Öje, for hvem det væsentligst kom an at faa den Skjænk, som de zünfftige Regler tilsagde dem rundt om i Lavene. Der opstod professionelle Rejsende, hvis Skarer efterhaanden voxede stærkt.

Da C. C. *Hornung* 1824 kom til Lütjenburg, saa han her paa Hattemagernes Lavshus henved 60 Svende sidde ved Brændevin, Øl og Tobak. Det var væsentlig Vagabonder, af hvilke nogle havde gennemvandret den störste Del af Eyropa uden i flere Aar at have arbejdet blot et eneste Sted. De fegtede sig frem ved den saakaldte Gechenck, som de forøgede ved at betle, navnlig for at faa det störst mulige Kvantum Brændevin. Og det Samme gjentager sig andensteds. Da den senere Dampmøller *Troels Marstrand* 1835 kom til Bagerherberget i Hamburg, traf han her »Masser af lasede, barbenede Sjouere«. Det var Herbergets Stamgjæster, der aarevis rejste om i Verden, uden at det kostede dem Noget, de saa kaldte »Stromere«, der trods deres reducerede Tilstand i Zünftighed holdt paa en Række »latterlige gamle Skikke«, hvis

Udførelse — det er Marstrands Ord — ofte endte med »Slagsmaal og forfærdelig Forstyrrelse«.

Og disse Forhold kunne føres langt tilbage. 1688 klages der i Brunsvig Wolffenbüttel over, at Svendene ikke vandrede for Haandværkets Skyld, »men af Dovenskab og for at kunne leve paa andre Folks Bekostning«. Vandrelivet forfaldt med andre Ord, og lidt efter lidt kom ogsaa Værkstedsoplærelsen i Forfald.

Allerede tidligt ses det, at Drengene maa være løbne af Lære (Kjøbenhavns Guldsmede 1496, Flensborgs Malere, Guldsmede, Glarmestere og Snedkere 1497 o. s. v.), men Skylden har vel næppe altid været Drengenes. Betegnende er det saaledes, at vi fra 1622 gjentagende finde det udtalt i Lavsakraaerne, at Mesterne ikke maa bruge deres Læredrengene »til anden Bestilling end hvis samme Haandværks Bestilling vedkommer til Drengens Forbedring«. De blive misbrugte til Husgjerning¹, og samtidigt havde Mesterne begyndt at have flere Lærlinge, hvad der ganske sikkert yderligere har medvirket til at gjøre Oplærelsen mindre grundig. Kjøbenhavns Possementmagere maa (1634) have indtil 4 Lærlinge. Og nogle Tal fra Tiden før og efter Pesten 1711 i Kjøbenhavn synes at belyse Forholdene. 1710 havde 1434 Mestere i 38 Haandværkslav 573 Drengene, og 1712, da Mesternes Antal i de samme Lav var sunket til 746, var Drengenes Antal 298, men 1715 vare de tilsvarende Tal 974 og 880. Fra i 1710 at være kun 40 pCt. af Mesternes Antal vare Drengene i 1715 voxede til 90 pCt.

¹ Det er enestaaende, naar det i Kjøbenhavns Vantberederes Skraa af 1624 hedder, at Mesteren maa bruge Lærlingen »til hvad Gjerning han vil«.

Disse Tal ere dog ikke korrekte. Tabellen fra 1710 mangler bl. A. Opgivelse af Drengene hos Malerne, Skomagerne og Skræderne. Udviklingen er ikke ganske som antydnet, men desuagtet tør det antages, at Haandværkslivet væsentlig skifter Karakter i forrige Aarhundrede, saaledes som det kan ses, naar vi tage nogle bestemte Fag (Glarimestere, Guldsmede, Kandestøbere, Murere, Smede, Snedkere, Sværdfegere og Tømrere) og sammenligne deres Mester-, Svende- og Drengemaal 1710 og 1794.

De nævnte Fag havde:

	Mestere	Svende	Drengene	I Alt
1710:	344	563	305	1212
1794:	420	1300	650	2370

Medens Mesternes Antal ikke er voxet med 25 Procent, er Svendenes og Drengenes hvert for sig forøgede med over 100 Procent.

Selvfølgelig kjendtes endnu ikke saadanne Forhold, som først fremtraadte i dette Aarhundrede, at Værksteder dreves udelukkende med Lærlinge som den billigste Arbejdskraft¹, og at Mestere holdt Alt, »hvad de betragtede som deres Kunst«, hemmeligt for Lærlingene. Men efter en Række samstemmende Udtalelser fra Slutningen af forrige Aarhundrede, var Lærlingeoplærelsen dog sunken og det i væsentlig Grad. De gode gamle Haandværkertraditioner vare paa mange Maa-

¹ For et Handelslavs Vedkommende hedder det dog i J. Chr. Friborgs Selvbiografi fra Tiden ca. 1768, at Urtekrammerlavets Interessenter »allerede da begyndte at fordærve det for Efterkommerne, idet de fleste antog to Drengene for at spare Svendelönnen.«

der trængte til Side. Overholdelsen af tomme zünftige Lavs-
skikke stod som det Første for Svendene, og en hidtil ukjendt
Konkurrence trykkede Mesternes Kaar. Andre Hensyn end
Haandværkets Ære førte Udviklingen, og Resultatet udeblev
ikke. Tiden gik fremad, men Haandværkerne bleve staaende
paa et kun lavt Dannelsesstrin. Raahed og Uvidenhed tog dem
stærkt fangen. Byernes øvrige Befolkning trak sig tilbage fra
dem, og Opmærksomheden var særlig fæstet paa Lavskroerne
som Smittebærerne. Professor *A. Gamborg* skriver 1795: »Jeg
mener, at Intet var bedre i Stand til at hindre Svendenes
Ryggesløshed og vænne dem til Ædruelighed og Orden, end
naar deres Lade og Kro, der foranlediger Svir og understøtter
dem deri, ophørte«.

Det er med en stærkt udpræget Uvilje mod Lavsforfat-
ningen, at den offentlige Mening efterhaanden udtaler sig der-
hen, at den oprindeligt gode Oplærelse i Værksted og paa
Vandring, der i Tidens Løb er bleven saa væsentlig forringet,
bör ændres og supleres.

IV.

BÖRNEHUSE.

Det kunde synes, som om allerede Kristian IV var kommen til denne Erkjendelse. Ilde tilfreds med den »Uskikkelighed og Modvillighed, her udi Riget med Haandværksfolk og Andre om Skraaer og Lavsret sig begiver«, hævdede han 1613 alle Landets Lav, medens han tillige synligt interesserede sig for et af ham oprettet saa kaldet Börnehus. Börn af begge Kjøn skulle her »ikke alene i Guds frygt og deres Börnelærdom men ogsaa udi Læsen, Skriven og et godt Haandværk undervises, hvorved de udi Fremtiden kunde have deres ærlig Næring og Ophold og Haandværket med det Samme her i Riget kunde plantes og indføres«. Ikke faa Mestere, Kniplekvinder og andre lignende Lærekræfter knyttedes til det, og det Spørgsmaal ligger da nær, om Börnehuset ikke skal betragtes som en Datidens Fagskole.

Og det saa meget mere som Kongen ønskede, at Börnehuset skulde udstede Lærebrev, Noget, som hidtil kun var blevet gjort i Lavene. Naar en Dreng havde lært i 4 Aar, skulde 3 eller 4 af Börnehusets Mestere træde sammen med de 4 »for-

nemme« Borgere, der vare tilforordnede som dets Tilsyn; de skulde undersøge, om han kunde som Svend passere, og eventuelt give det fra sig beskrevet. Men hvilken særlig Udvikling Kristian IV end kan have tiltænkt det af ham oprettede Börnehus, er det givet, at den almindelige Opfattelse af Börnehuse ikke gik i Retning af Fagskoler. Vi kunne se det af Forordningen af 1621 om Haandværksdrenge og Svende, der forøvrigt — næppe i Overensstemmelse med Kristian IV's Vilje — gav de otte Aar för afskaffede Lav ny Vind i Sejlene. Tidens Udvikling viste sig stærkere end Kongen. Lavsbevægelsen rejste sig paany, og hans Börnehus — blev ingen Fagskole.

Forordningen af 1621 begynder med en Udtalelse om, at Haandværket »næst Gud den Almægtigstes naadige Velsignelse« er en af de fornemste Aarsager til Landes og Rigers Fremvæxt. Kongen ønsker derfor Haandværket fremhjulpet, navnlig da han finder, at det ikke ret trives i hans Stater »synderlig for Mangel af gode Svende«, og Forordningen bestemmer da i sine første Paragrafer en vis Ordning af Dreng- og Svendeforholdene i de forskjellige Fag. Der indføres paany visse Læreaar, som Drengen skal »udtjene«; det paalægges ham at være ærlig og tro, ikke at anstille sig modvillig o. s. v. Men derefter gaar Forordningen gennem en almindelig Udtalelse om, at Ingen maa »holde sine Börn, Dreng eller Piger, hos sig ørkesløse« — de skulde holdes »til Skole, en ærlig Tjeneste, Kjøbmandskab eller Handel« — over til særlig at beskæftige sig med fattige Börn's Anbringelse ved Haandværk. Det skal ske ved Borgernes »Almisser«, der skulle søges forøgede bl. A. ved Indførelsen af en ny, »særdeles Kirketavle«, og i denne Sammenhæng fremkommer da ogsaa Ønsket om

Oprettelsen af »nogle gemene Börnehuse i Købstæderne af Sjøelegave og andet desl.«

De gamle, støtte Haandværksmestere, der følte sig saa sikre ved Lavenes Eneret, havde tidligt staaet paapassende overfor hvem de gav Adgang til deres Rækker. Lavsudviklingen medførte Dannelsen af et Haandværkeraristokrati, mod hvis Indflydelse Samfundet hele det 16de Aarhundrede igjennem ofte havde gjort alvorlig, men forgjæves Modstand. Det er som et Led i denne Kamp, naar Kristian IV ved Siden af at forbyde Lavene endnu ønsker at aabne Haandværket for et nyt Samfundslag, ti herpaa gaar Forordningen af 1621 i Virkeligheden ud. Og imedens Kongen tabte i Hovedsagen — de af ham en Gang ophævede Lav voxede som ovenfor antydet frem paany — bleve hans Bestræbelser i sidste Henseende langt fra uden Betydning — i uheldig Retning.

Velgjørenheden blev paakaldt, men i Virkeligheden var det Hele et Led i Organisationen af Datidens Fattigvæsen. Det var Börn, der »løb langs Gaden«, som det drejede sig om, og som behandledes alt andet end hensynsfuldt. Paa det Enhver kunde vide, »hvad for Folk han sin Almisse meddeler«, skulde der gives dem særlige Tegn, og deres Klæder skulde være »i to Farver«, saa at de let kunde kjendes og al Bortløben derved kunde hindres. Men undveg de desuagtet, skulde de efter deres Forseelse kunne sættes i Tugthuset eller til at arbejde i Jern. De bandtes paa særlig Maade til de Mestere, i hvis Arbejde de sættes, bl. A. saaledes at de »for deres Kost og Klæder« skulde tjene dem i nogen Tid udover de almindelige Læreaar. Det gjordes med andre Ord Mesterne fordelagtigt at rekrutere Haandværket fra en lavere Samfunds-

klasse end hidtil, og i Overensstemmelse hermed blive Börnehusene ikke Fagskoler men Arbejdshuse, industrielle Etablissements i Fattigvæsenets Tjeneste. Og paa samme Maade maa det af Kristian IV oprettede Börnehus i alt Væsentligt betragtes.

Det er oprettet for Börn, »som enten ikke Forældre have eller og hvis Forældre ikke formaa dem til noget Haandværk at holde«, og Arbejdet, de sættes til, er ikke almindeligt Haandværksarbejde men Tilvirkning af Klæde, Silke og Lærred, altsaa en mere fabrikmæssig Tilvirkning, der næppe altid var gavnlig for deres Sundhed. 1636 høre vi, »at de efter hinanden komme henad Kirkegaarden«, uanset, som det hedder, at der ikke den Gang var nogen Pest i Kjøbenhavn. Og hvorledes Börnene skaffedes, kan ses deraf, at Kristian IV 1638 skriver til en Del jyske Byer om at lade »optage« en Række Börn paa 13 Aar eller lidt derover til Arbejde i Börnehuset, idet der tilføjes: »og saafremt de ikke godvilligen ville did, ville vi naadigst, at Du dem skal alligevel lade tage og fremsende«.

Det er ikke Hensynet til Börnenes Opdragelse, der her gjør sig gjældende, men Hensynet til Anstaltens ustansede og helst billigst mulige Drift. I Overensstemmelse hermed indsættes der endog løsagtige Kvinder, ja Vanvittige til Arbejde i Börnehuset.

Tanken om en Fagskole maa helt opgives, og tilbage bliver kun en Bestræbelse for at faa alle ledige Kræfter til at gjøre industriel Nytte. Det er dog først i det følgende Aarhundrede, at denne Bestræbelse ret tager Fart. Den viser sig i Navne som Rasphus og Spindehus for Tvangsarbejdsanstalter,

og i at selv saadanne rent velgjørende Anstalter som Vajsenhuset i Kjøbenhavn (oprettet 1727) og Opfostringshuset (oprettet 1753) drages med ind i Kredsen. Man haabede paa ad denne Vej at faa Fattigudgifterne formindskede og den indenlandske Industri forøget. Der opstod henimod Aarhundredets Slutning Arbejdshus paa Arbejdshus i Kjøbenhavns forskellige Sogne, og da Byens Fattigvæsen 1799 ordnedes under een Direktion, var mellem de Kommissioner, ved hvilke Bestyrelsen skete, Industrikommissionen ikke den mindst vigtige. Hvad man tilsigtede, er godt, men noget overdrevet udtrykt i *Joh. Fr. Gædes* »Patriotiske Oplysninger om Handelens og alle Næringsvejenes Hinder og Forfremmelse i de danske Stater« (II, 1787). Efter ham burde alle Penge, der gives til gudeligt Brug, anvendes til Arbejdsskoler for fattige Börn, og disse Skoler, der ikke maatte kaldes Börne- eller Tugthuse, skulde gjøres »ærværdige« ved hæderlige Navne, medens samtidigt de rigeste og anseteste Borgere gratis skulde styre dem som Administratorer eller Forstandere. Derved vilde alle ledige Hænder tillokkes, og de paa denne Maade opdragne Fattige vilde blive Landet »til en vissere Skat end Perus Sølvminer«.

Et saadant Resultat blev — selvfølgelig — aldrig naaet, og se vi tilbage paa, hvad den med Kristian IV's Börnehuse begyndte Bevægelse har bragt Haandværket, da er det navnlig, at Niveauet for dettes Drengerekrutering blev sænket og derved ogsaa Drengenes Oplærelse. Fattigvæsenets Dreng, som Mesterne fik særlig Myndighed over, behøvede man ikke at tage Hensyn til. Og det er saare karakteristisk, at samtidigt med at det (1708) paalægges Oldermændene og de to ældste Mestere i det Lav, der har faaet en Rasphusdreng som Lær-

ling, at »takke Øvrigheden for den Anstalt, der har gjort, at fattige Börn kan lære noget, hvorved de deres Brød i deres Alderdom kan fortjene«, maa det indskærpes, at ingen Mester eller Svend, endog »under deres Lavsrets Forbrydelse«, maa foragte eller bebrejde det fattige Barn noget, der har arbejdet i Rasphuset.

Naar der senere klages over, at ingen bedre Folks Börn bleve satte til Haandværket, da er Kristian IV's Börnehus, og hvad deraf udviklede sig, næppe uden Skyld heri. Det var ikke Haandværket, som Staten den Gang og senere tænkte paa at ophjælpe men de saa kaldte Fabriker og Manufakturer.

I Katolicismens Tid laa Undervisningen i Kirkens Haand, Klostrene spillede her en Rolle. Efter Reformationen blev Undervisningen en Statssag, men Staten tog sig udelukkende af de lærde Skoler, Latinskolerne, om hvilke det forøvrigt maa siges, at de ved deres gratis Skolegang og rundelige Legater bragte en god Hjælp ogsaa til Fattigmands Börn. Hvad alle andre Skoler angaar, da har Kirkeordinansen af 1539 kun følgende ene Bestemmelse: »Skriveskoler, som man dem kalder, for Dreng, Piger og Andre, der ikke du til at lære Latin, maa Øvrigheden forsørge«. Men de lokale Øvrigheder anstrengte sig ikke i denne Retning.

Endog i Kjøbenhavn er der Mangel paa saadanne Skoler. Men selv om de havde været talrigere, er det et Spørgsmaal, om de væsentlig vilde have gavnet Haandværkerne. 1599 forskreves en »dansk« Skolemester fra Ribe til Kjøbenhavn. Men i Ribe var det Biskopen og andre Standspersoner, der havde sendt deres smaa Sønner og Døtre til ham, og i Kjøbenhavn blev det adelige Börn, der kom til hans »fornemme

tyske og danske Skole«. Haandværkerne bevægede sig paa en langt beskednere Baggrund. De maatte nøjes med den saa kaldte »Börnelærdom« (Katekismus), som det paahvilede Præsterne med deres Degne at oplære i. Ved Tiden c. 1600 var der slet ingen Skole i Ærøskjøbing, og Kapellanen, der her skulde lære Ungdommen, forsömte ofte sin Pligt.

Andensteds vare Forholdene bedre. Mærkeligt er det i nogle Lavsskraaer fra Husum (1634 og 1635) at se udtalt, at den, der bliver Mester, skal give et vist Bidrag »zu Unterhaltung der daselbst wohl angeordneten Schule«. Omtr. 1690 høre vi om endog to danske Skoler og en Syskole i Svendborg. Men det var dog først Pietismen, der gav Bevægelsen Fart. Da den havde holdt sit Indtog, blev det betragtet som et »gudeligt Værk« at oprette Almueskoler. I Kjøbenhavn stiftede Præsten Frants Thestrup 1702 Helliggejstes danske Skole, og den blev efterfulgt af flere lignende Sogneskoler, de senere saa kaldte Kirkeskoler. »Iblandt Haandværksdrengene og Tjenestepiger«, hedder det, »findes en stor Del, som liden Kundskab om Gud haver«, og Skolens Undervisning kom til at omfatte »Börnelærdommen samt Regne- og Skrivekunsten«.

Det lyder priseligt, naar det i en Forordning for Kjøbenhavn af 1708 bestemmes, at efterlader en Haandværker sig »fattige umyndige Börn«, da skal Oldermændene i den Afdødes Lav sammen med Börnenes Formynder drage Omsorg for, at de »holdes til Skole og Lære«. Det kan imidlertid nu næppe kontrolleres, hvorvidt Bestemmelsen er bleven overholdt, og i ethvert Tilfælde har Undervisningen, der bødes, afgjort været tarvelig. Men sikkert synes det desuagtet, at Haandværkerstanden paa bedste Maade har søgt at følge med i Datidens

Udvikling. I »Den politiske Kandestøber« snerter Holberg den for at være greben af Datidens Lyst til at føre ørkesløse Deliberationer om Statssager, for spiller Stykket end i Hamburg, ere Figurerne i det gode danske Personer. Og andensteds forlyder det, at Skomageren og Skræderen endog tage Maal med Kaarde ved Siden. At bære Kaarde var en stærkt graserende Mode. Dette er imidlertid kun Smaating, der nærmest maa kaldes Unoder, og det bliver derfor af særlig Interesse at se den kjøbenhavnske Haandværkerstands Optræden, da *Ulrik Green* tilbyder den en Undervisning, der i mere end een Forstand maa kaldes ny og usædvanlig.

Green er ikke med Urette betegnet som en Forgænger for den Grundtvigske Höjskole. Han siger bl. A. at »en halv levende Stemme har mere Eftertryk end 10 Døendes Raab udførte ved Bogtrykkeri«, og hvad han vil er en fri Undervisning for Voxne uden Bøger, Lektielæsning eller Examen, en ren menneskelig Oplysning paa kristelig Grund.

Den i Norge fødte *Ulrik Green*, der blev baade teologisk og juridisk Kandidat, havde som Klokker og Skoleholder ved Næs Jernværk lagt sig efter »fysikalske Videnskaber«, og da han senere kom til Sorø som Hovmester for en ung Adelig, studerede han Matematik og Mekanik under Professor Jens Kraft. Hans Ansøgninger om Embede vedblev imidlertid stadig at være frugtesløse, og træt af 19 Aars Suplikation drog han da 1762 til England, hvor han blev stærkt paavirket af det Liv, som rørte sig mellem de Industridrivende dér. Han hørte med Forundring de engelske Haandværkere tale ivrigt og fornuftigt om allehaande Materier, og Grunden til, at de kunde det, saa han deri, at de »i deres Svendear, naar Værk-

stedet Kl. 7 om Aftenen blev lukket, havde passeret en Del af Aftenen med at anhøre filosofiske Diskurser i en og anden Materie, som nærmede sig deres Profession«. Sagen tiltalte ham, og da han 1764 vendte tilbage hertil, vilde han gjøre sine Erfaringer frugtbringende.

Sidst i det nævnte Aar indbød han, støttet ved et lille Tilskud fra den kongelige Partikulærkasse, sine »ulærde Landsmænd, særlig af Professioner« til at høre »fysiske Diskurser«, og i Januar 1765 begyndte han dem under stor Tilstrømning. Nogle Gange om Ugen talte han om Aftenen Kl. 7—9 om Gud, Forsynet, Sjælens Natur, Solsystemet, Luften, Jorden, Mineralier, Bjergværker, Planter, Gifter, Dyr, Mennesker, Handel og Økonomi, kort sagt om Alt, hvad der kunde vække og interessere. Men Matematiken var dog for ham »alle Studeringers Moder« og Kemien deres Fader. Kundskab i disse Videnskaber lagde han derfor særlig Vægt paa, idet han tillige praktisk lærte, at Landet ikke kunde gjøre Undersaatterne mægtige og lykkelige, men Undersaatterne Landet. Een »Destillation« advarede han imidlertid imod, den, der fandt Sted paa Vinhuse, Kaffehuse, Ølhuse og Brændevinshuse, og hvis »Productum kastedes i Rendestenen«.

Man ser, hvor han stiler hen. Og hans jævne Foredrag vakte saa stor Interesse, at inden Kl. 6 var Salen, hvori han talte, saa fuld, at Ingen kunde komme blot indenfor Døren. Ja allerede Kl. 5 begyndte Lavsmesterne at samle sig. Ulrik Green, der kom Kl. 6 $\frac{1}{2}$, hilste paa sin Gang gennem Salen »Enhver især med et trofast Haandtryk« og satte sig, naar han var naaet frem til sit Bord, »som en Fader iblandt sine Börn«.

Og Undervisningen blev ikke indenfor Salens Mure. Det var en Fornøjelse, skriver en Samtidig, at høre disse gamle og unge Lavsmestere paa Gaden i Samtale med hverandre. De gjentog, hvad de havde hørt, og gav deres ofte sunde og rigtige Tanker derom tilkjende. Det var noget Usædvanligt, som her skete, og Tiden saa det. *Jakob Baden* siger 1767, »Hr. Green er den Første — lad os skrive det med store Bogstaver — som holdt offentlige Forelæsninger i Videnskaberne for Almuen«. Men selvfølgelig var det ikke Alle tilpas. Tidens bornerte Forundring fik Udtryk i nogle Studenters Udtalelser om, at »Ulærde ikke burde høre saadanne Ting«. Og Tilhørerne synes at have frygtet voldsom Afbrydelse. De bad derfor Green om, at fire unge Mestere hver Aften maatte holde Vagt ved Indgangsdøren, samt om at Ingen maatte indlades uden Billet. Det blev dog sikkert ved Anmodningen. Men hvad der er særdeles karakteristisk, er, at Green samtidig blev anmodet om at ville gjentage sine Forelæsninger særlig for Svende.

Det daglige Slid, de zünftige Vaner og Uvaner synes som blæste bort. Ulrik Green hensatte de københavnske Haandværkere i en ukjendt høj og ren Luft. Der kom Sang og Klang i det daglige Liv, og Gjennembrudet minder uvilkaarligt om, med hvilken Styrke de københavnske Haandværkere optraadte i en anden bevæget Tid. Imellem Førerne for den bevæbnede Skare, som 3dje Juledag 1530 nedslog de katolske Billeder i Frue Kirke, nævnes to Guldsmede, en Bager og en Pottemager. Men saa lidt som Reformationen bragte Haandværkerstanden en forandret eller forbedret social Stilling, saa lidt fik Ulrik Greens Optræden nogen varig Betyd-

ning. I Sommeren 1766 holdt han sit sidste Møde. Den kongelige Partikulærkasse havde kastet sin Naade paa en Anden, som forøvrigt aldrig kom i Virksomhed.

Tilskudet til Ulrik Green faldt bort, og dermed maatte hans saa talrigt besøgte gratis Forelæsninger ophøre, hvad der maa have været ham en dyb Sorg. Men derfor undlader han ikke, ren og uegennyttig i Karakter og Tanke, i sit Slutningsforedrag jævnt og oprigtigt at udtale sin Tro paa det gode Udbytte, som vil naas, naar Kongen lader Diskurserne kontinuere ved »en anden Talemand«. Han er trods sine nye, rige Tanker saa meget Barn af sin Tid, at han med absolut Fortrøstning ser op til den enevældige Monark, selv nu da han slaar Haanden af ham: »Velsignet være Kongen, vor Forsamlings Øverste, under hvis Skygge vi har været forsamlende. Almagts Skygge bedække ham, som vi har været saa sikker under«.

Et Forsøg fra Greens Side paa at fortsætte Diskurserne for Betaling mislykkedes, og han lever nu et stille, ubemærket Liv som Lærer, navnlig i Engelsk, til hans Sind forvirredes ved Gadeoptøjerne i Januar 1772 i Anledning af Struensees Fald. Hans fattige Værelse, der kort forud havde tilhørt ilde-sete Beboersker, blev plyndret af Pøbelen, og i Marts 1773 døde han uden at være bleven helbredet.

Der er noget Nedslaaende i, at det kun var de gratis Forelæsninger, der kunde samle Kjøbenhavns Haandværkere. Men herved bekræftes det, at Haandværksstanden som Helhed betragtet endnu stod, som da *Jørgen Riis* 20 Aar før i »Den danske Spectator« (1744) skrev, at Haandværkerne ikke bekymrede sig om, hvad der tjente til deres Lægedom. »De

give hellere deres Skilling for et Billede, for en Vise om Skibet, der forgik i forrige Seculo, om et Menneske, der skal rettes, om Ildebranden i China etc.« Ja han siger endog: »en tysk Haandværksmand deler sin Tid mellem Svir og Arbejde, en dansk iagttager det første men ikke det sidste.« Samtidigt skal det dog erindres, at den samme Jörgen Riis i det samme, meget læste Tidsskrift optræder som Haandværkernes varme Talsmand i en Sammenligning mellem dem og de Studerende. Han bekæmper den Fordom, »at hjærneløse Mennesker ere skikkede til Haandværker«, hævder, at det »er et Rige til Zir og Fordel, at det er forsynet med dygtige Haandværksfolk«, og ender tilsidst saaledes: »Min Slutning bliver nu denne, at Ingen kan tale mere ufornuftigt end den, som siger, at en Haandværksmand behøver ingen Fornuft, og Ingen er mere værd at foragtes end den, som foragter en Haandværksmand, der forstaar sine Sager«.

Det bliver efterhaanden klart, at medens den store Skare Haandværkere er stærkt smittet af zünftig Raahed og Vildskab, er der en mindre Del, som staar støt paa alle gode Traditioner fra Fortiden, og som gjerne vil »forstaa sine Sager«. Det var denne mindre Del, der betoges af Ulrik Greens Optræden, og til den har sikkert Parykmager *Knud Birch* hørt.

Professor Sneedorf i Sorø omtaler 1762 i det af ham udgivne Tidsskrift »Den patriotiske Tilskuer« med Forundring, at han fra en kjøbenhavnsk Haandværker har modtaget et Brev, der »besynderligt nok« handler om den sande Ære og de borgerlige Pligter uden at komme ind paa Haandværkernes sædvanlige Tema, Klager over Tidens tunge Skatter, dens

trykkende Indkvartering og Mangel paa Næring. Denne Haandværker var Parykmager *Knud Birch*, der i et andet Brev udtaler, at han betragter sit Skilt som et adeligt Skjold, sit Værksted som et Tilflugtsted mod de Laster, som Ørkesløshed og Ladhed føde, og sit Værktøj som gode Vaaben mod Fattigdom og Foragt. Han fremsætter i mærkelig frisindet Aand et Forslag om, at Haandværkerne hver i sit Fag skulde danne et Selskab, hvor, forskjelligt fra Lavene, Alle, der forstod Haandværket, hvad enten de vare Mestere, Svende eller Bönhaser, skulde samles mindst en Gang om Ugen til gjen-
sidig Belæring. Som et særligt Formaal for Selskabet nævner han endnu, at det skulde stræbe efter en Forkortning af Læretiden. Lærlingen skulde befries for »unyttige Arbejder«, saaledes at ogsaa fornemme Folks Börn — hvad han dog kun kan tænke sig, »dersom besynderlige Omstændigheder indfaldt« — kunde komme i Haandværkslære.

Et saadant Forslag var imidlertid som en Røst i Ørkenen. *Knud Birch* staar som en mærkelig Undtagelse. Den Tid var endnu ikke kommen, da Haandværkerne førte an i Bevægelsen for deres egen Udvikling. Hvad der i saa Henseende blev gjort, skulde endnu en Tid udgaa fra Udenforstaaende, fra Regeringen eller fra Samfundets »oplyste« Kredse.

VI.

FORHOLD TIL KUNSTEN.

Der er en Færdighed, som har særlig Betydning for en Række Haandværkere, og det er Tegnefærdighed. Vi høre da ogsaa, at de tre bekendte Nürnberg-Mestere, Metalstøberen Peter Vischer, Stenhuggeren Adam Kraft og Kobbersmeden Sebastian Lindenast, der vare opvoxede sammen, endnu i deres Alderdom hver Helligdag mødtes for at øve sig i Tegning, »som om de vare Læredrenge«. Og ovenfor er det nævnt, at Peter Vischers Søn Hermann fra en Rejse i Italien hjembragte »viel künstliche Ding, die er aufgerissen und gemacht hat, welches seinem alten Vater wolgefiel und seinen Brüdern zu grosser Übung kam«. Det 16de Aarhundredes Haandværkere kunde tegne, ligesom de kunde forstaa en Tegning.

De gamle Nürnberg-Mestere øvede sig, hedder det, »som om de vare Læredrenge«. Tegning har altsaa hørt til Datidens Værkstedssuddannelse i Tyskland, og muligvis har det da været ligesaadan her, men sikkert er det kun, at de Kunst- og Modelbøger, som Renæssancen i saa rigt Maal lod frem-

staa i Udlandet, have fundet Benytttere her. Efterretninger om Undervisning i Tegning ere saare sparsomme. Det er saaledes kun en Gisning, at den Navigationsskole, som oprettedes af Kristian IV., gav Undervisning i Tegning, men i en 1743 paa Gammelholm anlagt Skole, der var bestemt for 180 Dreng af Søfolk og Haandværkere, var der foruden Hovedlæreren ansat en »Ritzemester«, der underviste 3 Dage om Ugen.

Allerede 1622 have vi dog Efterretning om, at vore Haandværkere i alt Fald til en vis Grad maa have lært at tegne. I det nævnte Aar udtale de kjøbenhavnske Snedkere et Ønske om, at den, der vil være Mester i deres Fag, forud maa gjøre »en Ritzing paa et Stykke Arbejde«. I deres Lavsartikler fra 1682 hedder det da ogsaa, at den Svend, der vil være Mester, bl. A. skal gjøre »en vel proportioneret Afridsning paa en skikkelig Kontor og et stort Skab.« Og lignende Fordringer stilles der i det kjøbenhavnske Tømmerlav. Den, der vil være Mester i det, skal (1657) gjøre »en liden Afrids med Bliærts paa Papir efter Cirkel og Lineal«, og 1682 faa vi at vide, at »Afridsen« skal fremstille »en Bygning, Vindeltrappe og anden Trappe«. Men Svendenes Tegnefærdighed har, som det synes, næppe været synderlig stor, og vende vi os til Guldsmedene, da finde vi ingen Steder nævnt, at den, der gjorde Mesterstykke i deres Lav, først skulde udføre en Tegning. Tværtimod hedder det i 1735, at Sølvarbejdernes Mesterstykke var en dreven Kaffe-kande »efter den sædvanlige i Laden liggende Tegning«, og lignende Udtryk gjentages 1743 for baade Sølv- og Guldarbejderne.

Det er først 1744 i de københavnske Billedhuggeres Lavsartikler, at Fordringen om Tegnefærdighed træder væsentlig frem. Ved deres Mesterstykke skulle de bl. A. præstere »tvende sirlige Tegninger, nemlig en Figur og et Alters eller Epitaphii Rids saa og et Stykke Zirat«. Men Billedhuggerne, vil man maaske sige, ere jo ogsaa Kunstnere. Saaledes var det imidlertid ikke den Gang. Fra gammel Tid omfattede Udtrykket Billedhugger forskellige Haandværkere lige fra Billedskærere (Billedsnidere) til Stenhuggere, og af et Par Bevillinger paa at være Billedhuggere fra 1691 og 1713 kan det ses, at disse ikke alene »udhuggede«, men ogsaa forgyldte og lakerede »Biltværk«, hvorfor det da ogsaa indskærpes, at de ikke maa forgyldte og lakere Andet end deres egne Arbejder; de maa med andre Ord ikke gjøre Indgreb i Malerlavets Rettigheder.

Efter deres Mesterstykke at dømme, ere Malerne forøvrigt nok saa meget Kunstnere som Billedhuggerne; deres Lavsartikler af 1684 paabyde, at de som Mesterstykke skulle gjøre »en gejstlig eller verdslig Historie [og] dernæst et smukt Landskab«. Men det forbeholdes dog disse »Kunstnere« at stryge Huse baade indvendigt og udvendigt med Olie- eller Limfarve, og Billedhuggernes ovenfor nævnte Lavsartikler bestemme, at den vedkommende Svend vel maa gjøre det paabudte Mesterstykke af hvad Materie han lyster, men »Ziraten« skal være af Træ med ægte Forgyldning. Her er altsaa Tale om et almindeligt Stykke Forgylderarbejde. Men sikkert er det desuagtet, at Kunst og Haandværk her ofte gled over i hinanden. Billedhuggerlavet ophævedes forøvrigt allerede 1756.

Fra gammel Tid var Forholdet saaledes, at det var dyg-

tige Haandværkere, der, uden at have Kunstnernavn, virkede som Kunstnere. Kunsten voxede naturligt ud af Haandværket. Og derfor falder det ganske ligefrem, naar Benvenuto Cellini († 1571) fortæller, hvorledes i hans Ungdom Malere, Billedhuggere og Guldsmede levede et lystigt Liv i eet Selskab i Rom, eller naar der berettes om, at de hollandske Maleres Lukasgilder hele det 17de Aarhundrede igjennem talte Rækker af Haandværkere som Medlemmer. Det var først de suveræne Fyrsters Trang til at blive glorificerede fremfor andre Dødelige, der skabte særlige Kunstnere, ja akademiske Kunstnere. Den højkongelige Trang førte nemlig til Oprettelsen af særlige Statsskoler for høj Kunst eller, som de almindeligt kaldtes, Akademier for de skjønne Kunster.

Her i Landet kunne de første Spor til en Kunstscole følges tilbage til ca. 1700; de ere samtidige med, at *Magnus Berg*, uden at faa som det synes mere end een Elev, blev sat til at forestaa de kongelige Prinsers og Prinsessers samt Pagernes Undervisning i Tegning. 1738 nævnes første Gang et Maler- og Billedhugger-Akademi, »hvor Lysthavende uden Bekostning kunne blive underviste i Tegning«, og endelig 1754 faar det Statuter som et kongeligt »Skildrer-, Billedhugger- og Bygnings-Akademi«.

Det var den høje Kunst, som herved støttedes, uden at Landet dog endnu havde en Kunstnerstand. Kunstnerne indforskredes væsentlig fra Udlandet. Akademiet havde da ogsaa kun faa Elever, 1738 kun 10 à 12, og Haandværkerne synes ikke at have set velvilligt paa den her for sig gaaende Udvikling. Den senere Hof-Landskabsmaler *J. P. Lund*, der var lavsoplært Malersvend, blev, da han sluttede sig til den frie

Kunst, af Kjøbenhavns Malerlav indstævnet for Politiretten og dömt som Løsgænger til under en daglig Mulkt paany at stille sig under Lavet (1755). Men Forholdet skulde dog snart blive anderledes. Den i Akademiet opelskede Tegnefærdighed var af Skjæbnen bestemt til at blive et væsentligt Led i den danske Haandværksudvikling, og det skete, da Regeringens Tøjler under den sindssyge Kristian VII en Tid laa i den Mands Hænder, der her hjemme paa sin Vis maaske mest levende var greben af de Ideer, der bar den franske Revolution frem.

Under Struensees kortvarige Regimente fik Akademiet den 21. Juni 1771 et nyt Reglement, der væsentlig forandrede den danske Kunsts Stilling. Fra at være Zirplante i højformempe Haver skulde den gaa over til at være Nytteurt i Landets almindelige Kjøkkengaard. For dens egen Skyld havde det sikkert været bedre, om den var bleven plantet ud paa den frie Mark, men for Haandværket var Forandringen til Gavn.

»Paa det at den gode Smag og de rigtige Grundsætninger i Tegning ikke alene blandt Kunstnerne, men endog iblandt Haandværkerne, som udkræve Kundskab i Tegning, kunde vorde udbredet, ville vi, at alle i Vores kongelige Residents-Stad værende Professionister og Haandværkere, som ikke kan undvære Tegning, skal tilholde deres Lærlinge flittig at besøge Akademiet.« Saaledes byder Reglementet, der tillige bestemmer, at Undervisningen skal gives uden Betaling, »og saa længe Rummet i Skolerne det tillader, maa ikke Nogen, af hvad Stand han og være maatte, afvises.«

Nu blev der travlt paa Charlottenborg, men der var baade

pekuniære og lokale Vanskeligheder at overvinde, för den nye Ornamentskole kunde aabnes. I November 1771 valgte Akademiet Maleren *Joh. Chr. Almer* til at være Informator ved den, og i Januar 1772 blev hans Valg kongelig stadfæstet, men først den 12. Oktober 1772 tog Skolen sin Begyndelse. Man gik ligesom nølende frem, men Forandringen var jo ogsaa dybt indgribende. Det højfornemme, stille Akademi gik over til at blive en folkelig Læreanstalt med en stærkt tiltagende, larmende Elevskare. 1772 havde Akademiet 291 Elever, men 4 Aar efter næsten dobbelt saa mange.

Der har afgjort været en Trang mellem Kjøbenhavns Haandværkere til den her tilbudte Undervisning, der fremfor Ulrik Greens havde den væsentlige Egenskab stadig at være gratis. Det er derfor naturligt, at Elevantallet voxer. Men en medvirkende Omstændighed ligger dog sikkert deri, at Akademiet ogsaa paa anden Maade blev sat til at føre Tilsyn med Haandværkernes Udvikling. Reglementet af 1771 paa-byder nemlig yderligere, at »alle, som paa Professioner og Haandværker, hvortil behøves Tegning, sig udi Vores kongelige Residents-Stad Kjøbenhavn som Mestere ville nedsætte, skal forelægge Akademiet Ridset af deres Mesterstykke og endelig Mesterstykket selv til Approbation«. Gjennem et stort, nyt gratis Nyttearbejde maa Kunsten komme Haandværket til Hjælp, men herom mere nedenfor.

Den 4. November 1771 approberede Akademiet de to første Mesterstykker fra en Guldsmed og en Glarmester.

VII.

BEVÆGELSEN VOXER.

Ad to Veje blev Almenhedens Opmærksomhed henledt paa Haandværkerne. Den ene var Tidens almindelige Bevægelse for en forbedret Opdragelse.

1762 saa Rousseaus *Emile* Lyset, og de i den udtalte Anskuelser om Opdragelsen, dens stærke Raab paa Frihed og Natur bredte sig over Verden. Aaret efter omtales den i Suhms »Trondhjemske Samlinger« rigtignok under den lidet anbefalende Overskrift *Slette nye Bøger*. Men Omtalen stempler den desuagtet ikke som slet. Ti fordi den er »dristig« om »Religionen som om Regerings-Formerne«, behøver den ikke at være slet, og i ethvert Tilfælde kontrabalanceres den kun antydende Slethed ved saadanne Udtalelser som, at den i Henseende til Stilen er velskreven, ja at dens sidste Part er »et Mesterstykke uden Lige«, ikke at tale om at dens Tanker nævnes som nye, ugemene og fine. »Vel sandt«, hedder det tilsidst, »at den her foreslagne Opdragelse er i Almindelighed ugjörlig og vilde ej heller blive god eller faa saa godt Udfald, som Autor mener, men dog maa man tilstaa, at mange enkelte Dele deraf ere nyttige, gode og gjörlige.«

En saadan Omtale maatte vække Lyst til nærmere Bekjendtskab, og den Maade, hvorpaa Bogen samtidig nævnes i Sneedorfs soranske Ugeskrift »Den patriotiske Tilskuer«, viser da ogsaa, at den har været vel kjendt. Men derfor er det sikkert alligevel sandt, at Bevægelsens praktiske Udslag kom til os over Tyskland. Danmark fulgte de tyske Pædagoger og da navnlig den massive *Basedow*, der fra sin Ansættelse ved Sorø Akademi (1753—61) havde mange Forbindelser her i Landet. Fra Sorø var han kommen til Gymnasiet i Altona og derefter til Dessau, hvor han anlagde sit »Philantropinum«.

Filantropien bemægtigede sig Samfundet særlig med Optrædelsen for Öje. Regeringen gik gennem Kommissioner og Forordninger bl. A. til Oprettelsen af Seminarier, og Private efterlignede den. Greve *L. Reventlow* anlagde en Række nye, meget omtalte Skoler, ja et Seminarium paa sit Gods Brahetrolleborg, og hans mest fremtrædende Raadgivere vare Sachseren *J. A. Cramer*, der efter at have været tysk Hofpræst her blev Kansler ved Universitetet i Kiel, samt den i Berlin fødte Filosof og Præst *Peter Villaume*, Forfatter til en »Histoire de l'homme« og en »Praktische Logik«. Reventlow kaldte ham hertil (1793) for stadig at have ham om sig som Raadgiver.

Tidens Menneskekjærlighed vilde gjøre godt ved Udbredelse af Oplysning, men Oplysningen lægger større Vægt paa Skolen end paa Kirken. Pietismen vilde i sin Tid gennem de af den som »gudeligt Værk« anlagte Skoler skabe troende Kristne, Rationalismens Maal er retskafne, dydige Borgere, og om Gjennemførelsen af dette Maal flokkedes Tidens Mænd med en mærkelig Begejstring. Agent *Holck*, »de

Fattiges Tolk«, som Wessel kalder ham, stiftede 1771 ikke mindre end 5 Friskoler for fattige Börn, 1775 den endnu bestaaende Gratistskole og 1776 to »Indfødsskoler«. 1785 stiftedes Selskabet for Borgerdyd, der 1787 oprettede en Borgerdydskole, samme Aar aabnede Efterslægtsselskabet sin Skole, og endnu kan nævnes som Resultater af Tidens Bestræbelser den Schuboeske Skole, det von Westenske Institut, Hofpræst Christianis Skole o. s. v.

Og Skolerne støttedes paa forskjellig Maade. Et 1793 oprettet »Selskab for den gode Opførsel og Flid« havde som Formaal at uddele Præmier til Eleverne i det Schuboeske Institut, men 1795 skiftede det Navn. Som »Selskabet til Ungdommens Forædling« satte det sig, som det synes, større Opgaver, og i Begyndelsen af 1798 opstaar af det »Selskabet til unge Haandværkeres Dannelse«, hvad der karakteristisk viser den opdragende Bevægelses store Rækkevidde. Den blev ikke staaende ved de øvre Lag, ikke ved Sagen i Almindelighed, den gik ind paa specielle Opgaver og vilde gjerne skabe just de Institutioner, som svarede til de enkelte Klassers Behov, og Haandværkerklassen maatte nødvendigvis gjøre sig gjældende som endog særlig trængende i denne Henseende. Dertil var Følelsen af dens lave Stilling og Utilfredsheden med Lavsforfatningen i det Hele altfor stor. Og dette er da den anden, den negative Vej, ad hvilken Almenheden bragtes til at interessere sig for Haandværkerne.

Utilfredsheden kan forfølges tilbage til det 16de Aarhundrede. 1526 ophæver Frederik I samtlige Lav, som dog hurtigt træde i Kraft igjen; Kristian III's Regering er en stadig Kamp med Lavene, og Kristian IV hæver, som vi ovenfor

have set, paany Lavene, der dog komme hurtigt til Magten igjen, og som vedblive selv under Enevælden, skjönt den ofte ønsker at ændre dem.

En virkelig rationel Udtalelse imod dem fremkommer dog først 1760 i Henrik Stampes saa bekjendte Erklæring angaaende Københavns Urtekræmmerlav, men nu kommer der ogsaa Fart i Bevægelsen. Den begyndende »økonomiske« Litteratur gaar i samme Retning som Stampe, og da Tidsskriftet *Den danske Argus* i de første Dage af 1771 indeholdt en Del Ytringer til Gunst for Lavene, mødte Bogtrykker *Morten Hallager* strax med en lille Piece: »Bevis at Argus uagtet sine 100 Öjne har været stokblind«, som fremkaldte en hel lille Litteratur. Fra Kristiania kom der stærke Udtalelser imod Lavene, og i Aarene fra 1792—1795 er Ugeskriftet *Borgervennen*, der udgaves af et Understøttelsesselskab af samme Navn, en stærkt benyttet Kampplads for Udtalelser angaaende Lavsforskellene og Haandværkerstanden, der ikke sættes i noget flatterende Lys. Endelig kommer nu den omfattende københavnske Tømmerstribe i 1794, der fører til Nedsættelsen af en stor Kommission, der ivrigt gaar i Gang med at søge alle Lavsskikkelser hævede, men hvis Resultat først kommer senere. Samfundet er optaget af denne Bevægelse, hvad der bl. A. viser sig i en Række Piecer, mellem hvilke Professor *A. Gamborgs* maa betegnes som særlig fremtrædende. Han udgiver to, og begge i 1795: »Theori og Erfaring om Lavssindretningens Skadelighed« og »Bidrag til Lavenes Historie i Frankrig«.

Gamborgs Standpunkt kan bl. A. ses deraf, at medens han ikke frakjender Udenlandsrejser heldig Indflydelse paa Erhvervelse af Kundskaber, er han ganske imod Haandværks-

svendens Vandringer, ti »Lavsindretningen gjør, at han lige saa lidt kan komme efter Kunstens Hemmeligheder paa fremmede Steder som herhjemme«. Han vil have Lavene fuldstændigt afskaffede og viser i det Hele sin radikale Tænkemaade ved at tilraabe Evropas Fyrster et Ønske om at ville »indskrænke sig til blot at beskytte deres Undersaatter fra indbyrdes Undertrykkelse uden at bekymre sig om at befordre deres Lyksalighed enten her eller i et tilkommende Liv.« De danske Borgere skulle med andre Ord ophøre med at vente Alt af den enevældige Konge eller de af ham indstiftede Institutioner; de skulle selv tænke og arbejde, og en lignende Anskuelse ligger til Grund for Bogtrykker *Hallagers* ovenfor nævnte Piece, af hvilken nogle Hovedpunkter her skulle fremdrages, da de vise, hvorledes en Haandværker saa Haandværkets Stilling.

Han er oprørt over »disse fatale Lænker, hvormed Lavene have fængslet vor Vid og vor Flid, og som forvolde, at der hverken hersker Opfindsomhed eller Smag i vort Arbejde«. Men Forholdet er jo ogsaa, at det »at have lært et Haandværk anses for et gyldigt Bevis paa Fattigdom og Vanære«. Ingen formuende Mand, som søger at gjøre sine Börs Lykke, vil »opofre« dem til Haandværket, ti han vil ikke se dem i »Læretiden pryglede brune og blaa«, ikke se dem »hele Dagen stryge paa Gaderne og forrette Pligtkarle- og Haandlanger- Arbejde«, eller ved Midnatstid »finde dem liggende paa Trapperne for at oppebie nogle ryggesløse Menneskers Hjemkomst«. Nej, »de fleste Lærlinge ere tagne ud af Vajsen- og Opfostringshusene, og den øvrige Del ere Börs af Soldater, Matroser, Bønder og den ringeste Almue«. Og Mestrene

vidste »til deres Fordel« at benytte sig af Drengene, saa at man kunde finde »2 Drengene ja flere imod en Svend«. Forfatteren har endog »kjendt en velhavende Oldermænd, der i lang Tid har behjulpen sig med 2 Drengene og slet ingen Svende«. Resultatet heraf blev, at de lærte saa lidt, at »en Drengs rette Læretid begynder med hans Svendear i en Alder fra 22 til 25 Aar«. Men saa komme Lavenes »skadelige Vedtægter«. Ti »den Svend, som kun besidder en maadelig Kundskab i sin Profession, men derimod godt forstaar sig paa de saa kaldede Haandværks-Gewohnheiten, er ej alene æret af sine Medsvende, men endog frygtet af sin Mester«. Og hvorfor skulde han saa anstrenge sig. Lavenes Gewohnheiten og Gebräuche, der give Oldgesellerne »lige saa mange Ceremonier at paase og iagttage som en jødisk Rabiner«, fordærve Alt.

»Den hidtil værende Opdragelsesform« maa forandres, og Forfatteren ser næst Lavenes Ophævelse Frelsen i Oprettelsen af en Realskole, som han ønsker Plads paa Charlottenborg ved Siden af Kunstakademiet, og da »Klokkerne, Graverne samt Bedemændene« efter nogle Patriots Udtalelser maa antages at have uforholdsmæssigt store Indkomster, kunde det muligvis paalægges dem »at give enhver Noget særligt til denne Skole og dens Læreres Underholdning.«

Saa radikalt gik man nu dog ikke frem, at de nævnte vel situerede Bestillingsmænd fik Grund til at ængstes ved Tanken om en Haandværkerskoles Oprettelse, men derfor kom Tanken om en saadan dog frem.

VIII.
TO SELSKABER.

Det laa i Luften at træde sammen i Selskaber, som fik Navn efter de Tanker til Borgervellets Fremme, der beherskede Tiden. Af Klubber kan saaledes nævnes »Det harmoniske Selskab«, »Enighedsselskabet«, »Det venskabelige Selskab«, »Det borgerlige Selskab« o. s. v. En Begravelseskasse blev kaldet »Det borgerlige Enigheds- og Kjærligheds-Societet«, 1785 stiftedes det meget omfattende »Selskab for Borgerdyd«, og 1788 oprettedes »Den simple og borgerlige Venskabs-, Nøds- og Hjælpekasse« Borgervennen. Og hvor meget det virkelig laa i Luften at danne saadanne Selskaber, ses maaske bedst deraf, at nogle af dem kom i Stand efter anonyme Op-
raab i Aviserne.

Ulrik Greens første Bekjendtgjørelse om de af ham paa-
tænkte Diskurser er anonymt; kort efter træder han imidler-
tid frem med sit Navn. Men *Selskabet for Borgerdyd* skabes
paa vedvarende anonyme Avertissementer i Aftenposten, vist-
nok af Litteratus *Emanuel Balling*, og paa lignende Maade
gaar det med »Borgervennen«. Her er det Kjøbmand *Abraham
Hviid*, der anonymt averterer i Adresseavisen.

Men trods Anonymiteten møder der betydende Personer, og Borgerdydsselskabet stiftes af Mænd som Professor Abraham Kall, Instruktør ved det kgl. Teater Schwarz, Lægerne Tode og Saxtorph, kgl. Konfessionarius Bastholm m. Fl. Selskabet var helliget »Borgerdyd i Almindelighed og Tarvelighed i Særdeleshed«, hvilket bl. A. gav sig Udslag i, at en Del af Medlemmerne skriftligt paatog sig saadanne Pligter som »ej paa vort daglige Bord at have flere end tre Retter varm Mad«, »ej at anskaffe os til Hæders Brug andre end sorte Klæder«, »ej at anskaffe os Urkjæder og Berlokker«, »ej at holde nogen Sal eller Stue blot til Stads« o. s. v.

Og gjennem denne löjerligt optrædende Tarvelighed kom Selskabet i Forbindelse med den indenlandske Industri. En af de frivillige Pligter gik ud paa »ej at anskaffe noget Stykke Træboskab til Brug for os selv, vore Hustruer og Börn, uden det i Landet er forarbejdet«, og der fandtes andre lignende vedrørende Porcellæn, Fajance eller Glas, alle Slags Kjøkkenredskaber, Kareter og Chaiser, Smede- og Gjörtlerarbejde m. m. Selskabet vilde give »Landets Varer og Landets Arbejde det billige Fortrin, de bör have for fremmede Varer og fremmed Arbejde«, og ved Siden heraf vilde det endnu foranstalte »en og anden Indretning til Undervisning i de Kunster og Videnskaber, som gavne den opvoxende Statens Borger, naar han ej bestemmes til den lærde Stand«. Selskabets væsentlige Bedrift blev da ogsaa Oprettelsen af Borgerdydsskolen, men allerede för dens Stiftelse havde det etableret en Række nyttige Forelæsninger.

Den 1. Januar 1786 begyndte Professor Tode en Forelæsning over det menneskelige Legeme, faa Dage efter Pro-

fessor Kall en Forelæsning over Handelsgeografi, og hertil kom senere Foredrag over den økonomiske Botanik af Lektor ved den botaniske Have Viborg, over den økonomiske Kemi af Viborg den ældre, Direktør ved Blaagaardsfabriken, over de Dele af Matematiken, »som ere for Fabrikanter og Kunstnere mest nyttige«, af Professor Geuss o. s. v. Ikke at tale om at der tilsigtedes teknologiske Forelæsninger over »alle Haandværker og Fabriker« og aabnedes en Tegneskole for Medlemmernes Børn.

Bevægelsen gaar, som det ses, henimod Oprettelsen af et Haandværkerinstitut, men det blev dog et andet Selskab, der nævnte dette Ord og slog Tanken om det fast, nemlig »Selskabet for unge Haandværkeres Dannelse«. Virksomheden blev imidlertid givet det udefra; og den har et lille Forspil, der forøvrigt viser, at Sagen interesserede i vide Kredse.

Tidsskriftet Minerva indeholdt i Begyndelsen af 1796 en Artikel af Hof- og Stadsretsassessor *Fr. Horn*, hvori han næstefter at akcentuere alle Haandværksstandens Skavanker, saaledes som vi ovenfor have set dem, peger paa »en bedre Opdragelse for Haandværkernes Ungdom« som Midlet til at fremme Haandværksstandens Agtelse, og denne Opdragelse vil, formener han, »rigtigst erholdes i et Haandværksinstitut«. Han vil have et saadant oprettet paa Charlottenborg, saaledes at Eleverne kunne være ved Haanden, naar Læsetimerne paa Akademiet begynde. Kunstakademiet og Professoren i Matematik ved Universitetet skulde forestaa Institutet, og foreløbigt vilde han have det indskrænket til Møbelforfærdigerne (Snedkere, Drejere, Billedhuggere i Træ, Forgyldere, Klejnsmede og Gjørtlere). Han sætter Elevernes Antal til 100 og

deres Betaling til 25 Rdl. ved Indtrædelsen og dernæst 30 Rdl. aarligt. Og efter Forfatterens Mening vilde Eleverne komme overflødigt. Det var kun de daværende uheldige Haandværksforhold, der holdt Embedsmænd og Borgere af Middelstanden fra at sætte deres Sønner til Haandværket, »der i alle Verdens Dele forvisser dem sikkert Udkomme«, bedre end naar de »opfyldte en Plads mellem maadelige Studenter og Skrivekarle«.

Horn antyder, at hvis Institutet slaar an, vil han selv sætte endog tre Sønner i det, og der var Andre end ham, der interesserede sig for Sagen. Mænd som Maleren, Justitsraad Abildgaard, Etatsraad Dræbye, Konferensraad Baron Eggers, Konferensraad Deputeret Frisch, Justitsraad Raadstueskriver Lange, Etatsraad Tønder Lund, Konferensraad Mallings, Gehejmekonferensraad Sehested og Konferensraad Wormskiold, en fyldig Buket navnlig af Datidens Administration, traadte sammen med Assessor Horn for nærmere at diskutere den af ham fremsatte Plan, og Resultatet blev, at de vilde indbyde til Dannelsen af et Selskab, som skulde realisere Tanken.

Saa vidt kom de dog aldrig, men derfor faldt Sagen ikke til Jorden. Medlemmerne af det i 1793 stiftede »Selskab for den gode Opførsel og Flid«, der i 1795 omdøbtes til »Selskabet for Ungdommens Forædling«, vare ikke indbyrdes enige. Flertallet dannede 1798 et nyt Selskab, *Selskabet til unge Haandværkeres Dannelse*, som strax udsatte en Præmie paa 100 Rd. for den bedste Besvarelse af Spørgsmaalet: »Hvorledes bör et teoretisk og praktisk Institut for unge Haandværkere i Kjøbenhavn være indrettet, for at det med mindst Bekostning kan stifte den mest mulige Nytte?« Her

er Haandværkerinstituttet. Og det er sikkert Tanken om et saadant, der har været i høj Grad debatteret ved det indtraadte Skisma, ja muligvis har den paa en eller anden Maade været Anledningen til det. Men nu var Sagen da ogsaa naaet saa vidt, at der var rettet en Appel til Samfundet, og Samfundet svarede. Der indkom ikke mindre end 9 Afhandlinger, og Selskabet gik til deres Bedømmelse som til en Sag af den største Vigtighed. Ethvert af Selskabets Medlemmer afgav en Stemmeseddel med 12 Navne, og mellem de Mænd, der herved fik det største Antal Stemmer, blev der igjen foretaget et bundet Valg, der førte til, at Hof- og Stadsrets-assessor *J. H. Bærens*, Professor *A. Gamborg* og Etatsraad *O. Malling* valgtes til at træde sammen i en Bedømmelseskomite med to af Selskabets Medlemmer Provsten ved Holmens Kirke *Dr. Jens Bloch* og Assessor *Fr. Horn*.

Den, der her var særlig virksom, var Hof- og Stadsrets-assessor Bærens. I 1799 udgav han bl. A. et lille Skrift »Hvad kan der gjøres til Haandværkernes Opkomst i Danmark?«, i hvilket han aftrykte et Uddrag af samtlige 9 Afhandlinger. »Kjøbenhavns lærde Efterretninger« spørger vel, med hvad Ret han gjorde det, men derved forringes i ingen Henseende den virkelystne og dygtige Mands Arbejde. Bærens, der udenfor sin Embedsvirksomhed i Hof- og Stadsretten med Iver arbejdede i Kjøbenhavns Fattigvæsens Tjeneste, havde allerede ved at holde Forelæsninger under Borgerdyds-selskabet deltaget i Tidens Bestræbelser for at gavne Haandværksstanden. Og hans travle Virksomhed paaskjønnedes endog efter hans Død paa en ganske karakteristisk Maade. Da han i 1813 efter eget Forlangende blev jordet paa de

Fattiges Kirkegaard udenfor Østerport, sendte »en agtet Borger« 1000 Rd. d. K. til Overlægen ved almindeligt Hospital. I Overensstemmelse med et af den Afdøde ytret Ønske skulde der for dem kjøbes Thekjedler og Fyrfade, saaledes at de Syge til enhver Tid kunde blive forsynede med varm Drikke; men en Betingelse var det, at der paa enhver Kjedel kom til at staa: »Bärens' Minde«.

Tiden er fuld af »det til Borgerheld Sigtende«, men forøvrigt maa det siges, at Assessor Bärens' ovenfor nævnte Skrift ikke paa nogen Maade er fladt eller tomt. Det aander dyb Interesse for Haandværksstandens Opkomst.

IX.

FORSLAG TIL ET HAANDVÆRKERINSTITUT.

Bärens begynder med at sige, at Tidens Klager over, »at Danmark staar langt tilbage i Kunstflid og Industri«, ere sande. Landets Haandværkere ere uvidende. Men derfor maa Forældre, Mestere og Øvrighed se deres vigtigste Pligt i at have »Indseende med Ungdommens Opdragelse«. Der maa gives nye Haandværkerlove; der maa vaages over, at Lærlingene paa rette Maade oplæres, at Svendenes Vandringer ikke misbruges, at Mesterstykkerne rettelig bedømmes o. s. v. Ti i alt Fald foreløbigt holder Bärens paa Lavene og betragter de mange Bevillinger til som Frimestere at drive en Profession som skadelige. For ham ligger Hovedvægten paa at faa skabt en levende Erkjendelse af, at Haandværksstanden er en vigtig Stand i Staten. Det er »den skadeligste af alle Vildfarelser«, siger han, at gaa ud fra, »at den, som duer til intet Andet i Verden, kan vorde en duelig Haandværksmand«.

Han gransker derefter selvstændigt det fremsatte Spørgsmaal. Og hans Resultat er, at et paa en Gang teoretisk og praktisk Institut ikke vil kunne gennemføres. Man kan samle Lærlingene til teoretisk Undervisning, men det Prak-

tiske maa læres paa Værkstederne. Ogsaa her kan et Selskab imidlertid have en Opgave, den nemlig at udpege duelige og hæderlige Mestere, hos hvem Lærlinge kunne anbringes, og selvfølgelig maa det saa ogsaa paa enhver Maade søge at støtte den Oplærelse, der gives de gennem Selskabet anbragte Lærlinge. Det maa kunne naas, »at ikke Kunstflid og Færdighed erhverves paa Moralitetens Bekostning«.

Ud fra disse Synspunkter undersøger Bärens nu de 9 indkomne Besvarelser, der indeholde en Række forskellige Anskuelser. Opgaven bör løses af Staten, mener en af Forfatterne, medens de andre gaa ud fra private Selskaber, og paa lignende Maade gör der sig afvigende Meninger gjældende med Hensyn til den Rolle, som tiltænkes Lavene. De fleste ere imod dem. Forslagene gaa væsentlig ud paa Værkstedsoplærelse i Forbindelse med Besøg i Søndags- og Aftenskoler og paa en videre Udvikling af Tidens Realskoler, kun eet Forslag tilsigter Oprettelsen af et Institut, hvori Lærlingene skulle baade bo, bespises og oplæres saavel teoretisk som praktisk. Her skal imidlertid kun to af Besvarelserne nærmere omtales, den, der blev prisbelønnet, og den, der efter Bärens' Mening var den bedste. Den første skyldtes Grev Reventlows ovenfor nævnte tyske Raadgiver, Professor *P. Villaume*, den sidste Dr. phil. *G. Begtrup*. Og at *Villaume* vandt Prisen, kan synes aldeles naturligt, ti han havde i sin Ungdom selv været i Haandværkerlære. Som Dreng havde han en Tid maattet bidrage til sit Underhold ved Uldspindning, og derefter var han kommen først i Parykmager- og saa i Guldsmedlære. Dr. *Begtrup* er den senere (eneste) Professor i Landøkonomi ved Københavns Universitet.

Villaume siger, at han ikke specielt kjender Lavsforsholdene i Kjøbenhavn, men efter hans almindelige Erfaring vil »Mesteren og Svenden paa deres Lavssamlinger udle den Kammerat, der afveg fra gammel Slendrian«. Det gjælder derfor først og fremmest at arbejde paa, at den ønskede Reform kan komme til at virke, at Lavene t. Ex. ville modtage Institutets Elever. I saa Henseende bør der arbejdes ved Prisopgaver og Præmier, ved Publicitet og Æresbevisninger; et særligt Ugeblad vilde her kunne gjøre Nytte. Men nu Institutet. En egentlig Opdragelsesanstalt vilde være forbunden med store Vanskeligheder, og Villaume tænker sig det da kun som en Anstalt for Undervisning og Øvelse, men han ser ikke Muligheden af »et alment Institut, ikke en Gang et teoretisk, og saa mindre et praktisk for alle Haandværkere«. Det maa deles i en Række Instituter efter de forskjellige Fag, men Omkostningerne derved ville blive store, og han synes da nærmest at anbefale Oprettelsen af et væsentlig teoretisk Institut for Lærlinge og Svende, hvor der bl. A. skulde doceres Naturhistorie og Fysik, en Del Ting, der nærmest kunne betegnes som Nationaløkonomi, dernæst Haandværkshistorie og endelig Læren om Lavsrettighederne »for at vise de unge Mennesker, hvor liden Nytte de og Publikum have deraf«. Undervisning i Læsning, Skrivning, Regning og Tegning m. m. tænker han sig given i en forudgaaende Forberedelsesskole. Et tredje Led, som han afviser med en Bemærkning om, at kun Faa kunde komme til at nyde godt af det, er Oprettelsen af »en Fabrikanstalt« for de forskjellige Klasser af Haandværk, hvori en duelig Mester sammen med »en Lærd« skulde lede Uddannelsen!

Som man ser, er der mange Tanker, men ingen i det Enkelte udført Plan; helt anderledes forholder det sig med Begtrups Afhandling. Staten har, siger Dr. Begtrup, sørget for Seminarier, Skoler for Bjergvæsen, Skibsbyggeri, Navigation, Fortifikation, Arkitektur samt Maler- og Billedhuggerkunst, men for Haandværket har den Intet gjort. Det staar derfor som særligt trængende, og Ulrik Greens Forelæsninger have vist, at Haandværkerne gjerne ville belæres, men selvfølgelig mangle de Forkundskaber, og hertil maa der tages Hensyn. Undervisning i Læsning, Skrivning og Regning optager han dog ikke i sin Plan. Den maa gives i dertil oprettede Søndagsskoler. Begtrups Plan omfatter kun egentlig Haandværkerundervisning for de saakaldte »matematiske« og »kemiske« Haandværks Vedkommende. En tredje Gruppe, de »tegnende« Haandværk, henviser han til Akademiet paa Charlottenborg. Han deler dernæst Undervisningen i en præliminær og en speciel. Hvad den præliminære angaar foreslaar han én matematisk og én kemisk Lærer, der skulle holde indledende Foredrag for hver sin Gruppe Haandværkere, og hvad den specielle Undervisning angaar, der dog ikke skal omfatte nogen Værkstedsoplærelse, tænker han sig 3 Lærere for de »matematiske« Haandværk, 3 for de »kemiske« og 2 for »ubestemte« Haandværk. Institutet skal have en stor Samling oplysende Tegninger, en Modelsamling og et Laboratorium, og det skal desuden virke ved Præmier for godt udført Arbejde. I et Budget viser han, hvad Institutet vil koste samt hvorfra Indtægten skal komme (1000 Rd. fra Kongens Kasse, 1000 Rd. fra den Reiersenske Fond, 1000 Rd. fra Kjøbenhavns Lav, 1000 Rd. fra Selskabets Medlemmer),

og endelig gjør han Forslag til, hvorledes Institutets Bestyrelse skal sammensættes. Selskabet til unge Haandværkeres Dannelse skal vælge et nærmere fastsat Antal Medlemmer, hvortil skal føjes et Medlem af den Reiersenske Fonds Bestyrelse, en Professor fra Akademiet paa Charlottenborg, en Deputeret i Økonomi- og Kommercekollegiet, en Matematiker, en Kemiker samt endelig nogle bekendte Mænd af Haandværksstanden.

Lige saa svævende som Villaume er, ligesaa koncis er Begtrup, og det er derfor fuldt forstaaeligt, at en praktisk Mand som Bäreus har foretrukket den Sidstes Besvarelse. Selv Bäreus siger imidlertid, at Villaumes »med filosofisk Aand og Grundighed« i et godt Sprog skrevne Afhandling fortjener »særdeles Opmærksomhed«. Den fik da ogsaa den udsatte Præmie, men den senere saa bekendte Gehejmerraad Collin taler sandt, naar han i de »Kjøbenhavnske lærde Efterretninger« siger, at den »med Hensyn til det udsatte Spørgsmaal er temmelig ufyldstgjørende og aldeles ikke svarer til den Forventning, man gjør sig, naar man veed, at dens Forfatter er den bekendte Pædagog Villaume«. Han kjender, hedder det bl. A., ikke de danske Haandværkere, naar han tror, at de ville lade sig paavirke ved Uddeling af broncerede Kobbermedaljer eller Bladkranse. Der er her noget Fremmed, som ikke passer til vore Forhold. Men forøvrigt maa man ikke tro, at Begtrup var uden fremmed d. v. s. tysk Paavirkning. Som ovenfor antydte, kommer hele Opdragelsesbevægelsen til os over Tyskland, og Collin oplyser, at Begtrups Afhandling »nærmest« er efter et hamburgsk Forbillede.

I *Journal von und für Deutschland*, der bl. A. indeholder

et Par Afhandlinge om Haandværkssvendenes Vandringer, hedder det, at der i August 1791 havde været betydelige Haandværker-Uroligheder i Hamburg, at det eneste Middel »zur Ausrottung der Handwerksmisbräuche« var Oprettelsen af Haandværkerskoler. I saa Henseende var der imidlertid allerede begyndt et Arbejde i Hamburg. Her var i 1765 stiftet et *Gesellschaft zur Beförderung der Künste und nützlichen Gewerbe*, der udgik fra en lille Kreds, der ugentlig samledes hos Professor H. S. Reimarus for at drøfte praktiske Spørgsmaal, der kunde have direkte Indflydelse paa Borgernes Vel. Og allerede i sit Stiftelsesaar vedtog Selskabet at ville give 12 unge Mennesker gratis Undervisning i Bygnings-tegning. Tanken blev dog først virkeliggjort et Par Aar efter, og skjönt der senere til denne Bygningsklasse knyttes Klasser for Mønstertegnere og Mekanikere, var og blev den oprettede Skole dog væsentlig en Skole for Bygningshaandværkere. Først i Vinteren 1790—91 begyndte en almindeligere Undervisning ved en Række »Lehrvortrag für Künstler und Handwerker in den ersten practischen Grundsätzen der Technologie, Mechanik, Naturlehre und Chemie« af P. H. C. Brodhagen, Lærer ved Hamburgs Handelsakademi. Flere end 200 Unge vilde høre dem, og de følgende Aar voxede Tallet. Det hamburgske Selskab havde i 1790 holdt 25-Aars Jubilæum, og det er, som om der herved kom nyt Liv i det. Fra 1792 udgav det saaledes et Tidsskrift, og i dettes andet Bind (1793) findes en længere Artikel om Brodhagens Foredrag. Det er den, der væsentlig er Grundlaget for Begtrups Afhandling.

Af de ni Mænd, der indlod sig paa at besvare det danske

Selskabs Prisopgave, vare karakteristisk nok kun 3 danske, de 6 andre vare tyske, og den væsentligste Danske, Begtrup, øste som nævnt af en tysk Kilde. Ja han maatte efter Forholdene naturligt gjøre det, saaledes som det bl. A. fremgaar af Bärens' ovennævnte Skrift. Ogsaa han berømmer det hamburgske Selskab. Hans Livs eneste Udenlandsrejse havde været fra Kjøbenhavn til Hamburg, og hvad han under et 6 Ugers Ophold dér »lærte i Fattigvæsenets Fag, var betydeligt«. Saaledes lyder hans egne Ord, og naturligvis var han ikke bleven staaende ved Fattigvæsenet. Vor sociale Udvikling havde mere eller mindre tysk Grund under Fødderne, og det kommer derfor ikke overraskende, at det første praktiske Skridt fra privat Side til Fremme af en almindelig Haandværkerundervisning trods det fra anden Side gjorde Arbejde kommer fra en af Kjøbenhavns den Gang saa talrige tyskfødte og tyskdannede Mænd.

Efter at have modtaget og bedömt de ni Prisafhandlinger, nedsatte Haandværkerdannelses-Selskabet en ny Komite bestaaende af Assessor *Bärens*, Hofpræst *Christiani*, Professor *Gamborg*, Assessor *Horn* og Bjergværksejer *Schnell*. Men inden disse Mænd gik til at udarbejde en virkelig Plan for det saa længe eftertragtede Haandværkerinstitut, ønskede de at forelægge Selskabet et Udkast. Det skete i September 1799, og Planen eller rettere »Grundlinier til en Plan«, som de kaldte den, fremkom først i 1801. Der arbejdedes, som det synes, kun langsomt, og inden der kunde paavises selv det mindste Resultat af dette Arbejde, stod de Massmannske Söndagsskoler som en frodig Virkelighed.

X.

MASSMANN'S SÖNDAGSSKOLER.

Den 21. Marts 1800 er en i den danske Haandværks-historie betydningsfuld Dag. Den lige fra Tømrerstriken i 1794 forberedte Forordning om Haandværkslavene i Kjøbenhavn udkom under denne Dato, og Pastor N. H. *Massmanns* Opraab om Oprettelsen af en Søndagsskole bærer den samme Dato.

Hvad nu først Forordningen angaar, da er dens Maal »at hædre Haandværkerne og at forbedre saavel Mesternes som Svendenes og Drengenes Kaar ved at afskaffe Uskikke og i deres Sted indføre gavnlig Orden«. Kongen vil, hedder det, ikke taale, at Lavene herefter i nogen Henseende staa under Tvang af udenlandske Lavsfordomme; alle Vedtægter, Skikke og Ceremonier, der bære Præg af ældre Tiders raa og vilde Sæder afskaffes ved den. Drengene skulle oplæres sömmeligt og holdes til at besøge Kunstakademiet, Svendene, for hvem det ikke længer er Pligt at vandre, skulle lettere end hidtil kunne blive Mestere, og Haandværksmestere skulle kunne indvælges mellem »Kjøbenhavns 32 Mænd«, d. v. s. Da-

tidens Borgerrepræsentanter, ja Halvdelen af disse skal fremtidigt være »Kunstnere, Fabrikører eller Haandværkere«.

Det er den saa længe ønskede Højnelse af Haandværkerstanden, som herved indledes. Selvfølgelig kunde Virkningen dog først komme lidt efter lidt, men at det her gjorde Skridt vilde bære Frugt, fik strax ligesom en Bekræftelse ved Pastor Massmanns ovenfor nævnte, samtidige Opraab. Det offentlige og det private Initiativ mødtes paa en betydende Maade.

Massmann var en ung, 34aarig Mand. Som født i Heiligenhafen havde han studeret i Kiel og Jena og var 1789 kommen til Kjøbenhavn som Huslærer hos Grev A. P. Bernstorff, hvis Indflydelse det sikkert skyldes, at han 1793 blev Præst ved Frederiks tyske Kirke paa Kristianshavn. Som det fremgaar af hans Dedikation af et Par smaa gudelige Taler til hans Forældre (*Betrachtung über den Nutzen der Leiden*, 1791; *Betrachtung über die Dankbarkeit gegen Gott*, 1792), var han en kjærlig og trofast Søn, men selve Talerne ligesom den Vægt, han i sin Tiltrædelsesprædiken (1793) lægger paa »Retskaffenhed og Dyd«, viser, at han fuldt tilhørte Tidens »oplyste« Rationalisme. Efter den skulde Religionen række den timelige Lykke Haanden, Præsterne skulde arbejde i det socialt Nyttiges Tjeneste, Skolen var nok saa vigtig som Kirken. Og i Overensstemmelse hermed er det, at Massmann med Beklagelse ser Haandværkernes saa ofte ulæselige og uforstaaelige Regninger, der godtgjøre, at de mangle visse for en Borger nødvendige Færdigheder. Det maa afhjælpes. Og saa udvikler han en saadan Virksomhed, at han den 21. Marts 1800 kan tilraabe Offentligheden: »Forstanderne for Friederichs-Kirkes Skole paa Kristianshavn have fattet det Forsæt

at gjøre et Forsøg til at afhjælpe denne Mangel, naar velgjørende Medborgere ogsaa vilde bruge denne Lejlighed til at stifte Godt og ved et lidet Bidrag sammenskyde til at lönne Læremestere m. v.«

Maalet var en Söndagsskole, hvori Haandværkslærlinge gratis skulde lære Skrivning og Regning. Den skulde have Lokale i Frederikskirkens Skole, og fik man rigelige Bidrag, vilde man gaa videre. Saa skulde ogsaa »lærvillige Haandværkssvende« for en lille Betaling kunne lære »at regne, føre Haandværksbøger og Regninger og at udtrykke sig forstaaeligt i det danske Sprog.«

Her var intet vidtløftigt Program, som vakte teoretiske Stridigheder. Det Hele gjaldt Udførelsen af en praktisk Gjerning, og Bidragene strömmede saa hurtigt ind, at Skolen kunde aabnes Söndag den 4. Maj med 40 Elever. Ja, det bebudede Kursus for Haandværkssvende begyndte Söndag den 8. Juni. Men der var endnu Flere, der vilde undervises. Frederiksskolens Lokaler slog ikke til. Man maatte lægge Beslag paa Værelser i Nikolaj Sogns Arbejdshus i Vingaardsstræde. I Tiden fra den 29. Juni til den 9. Oktober oprettedes dér 7 Klasser, og i November maatte man yderligere ty til en Holmens Sogn tilhørende Bygning i Laxegade og til et Hus paa Kristianshavn, som tilhørte Frederikskirkens Graver; i det sidste blev der aabnet en Skole for Personer udenfor Haandværksstanden. Senere toges ogsaa Trinitatis Sogns Arbejdshus i Brug (1803) ligesom Aaret efter Frue Kirkes Skole.

I Spidsen for hver af de saaledes dannede Skoler kom to frivillige Bestyrere, og af samtlige Bestyrere dannedes i

August 1800 *Selskabet til Søndagsskolernes Befordring*, der hver Fredag Eftermiddag samledes hos Pastor Massmann til Drøftelse af den paabegyndte Gjerning. Det Hele udviklede sig hurtigt og praktisk. Til de oprindelige Undervisningsfag, Skrivning og Regning, kom i 1801 Sang, i 1802 Tegning, i 1805 Skibsbygningstegning, i 1809 Geografi og Fædrelandshistorie, i 1811 Geometri o. s. v. Særlig hvad Tegning og Geometri angaar er det forøvrigt af Interesse at se en lille Brydning, der fandt Sted mellem Søndagsskolen og den Reiersenske Fond.

Massmann, der havde et absolut godt Greb paa at skaffe sine Skoler Bidrag, havde strax henvendt sig til den den Gang nye Reiersenske Fond, som vi allerede ovenfor have set Dr. Begtrup regne med. Etatsraad *N. L. Reiersen* var død i 1795 og ved sit Testamente af 1793 havde han stillet sin Formue til Raadighed for den danske Industris Fremme, en Velgjørenhedsakt, der vakte stor Opmærksomhed. Og Massmanns Henvendelse blev ikke forgiæves. Han opnaaede hurtigt et saa stort Tilskud fra Fonden, at Skolen i Laxegade som »den Reiersenske Søndagsskole« udelukkende betaltes af den. Men Fondens Bestyrere følte sig dog ikke i Længden tilfredse herved, de udtalte i 1805 Ønsket om »et Industrien nærmere vedhørende Formaale« for deres Tilskud. De vilde have en Søndags-»Industriskole« med udelukkende Undervisning i Tegning og Geometri, d. v. s. en samlet Tegneskole istedenfor de enkelte Tegneklasser, der fra 1802 vare oprettede ved de forskjellige Søndagsskoler. Herpaa vilde Massmann imidlertid ikke indlade sig. Han optraadte ikke uden Mynighed paa sine Skolers Vegne, men den Reiersenske Fond

var ligesaa bestemt, og Følgen blev da, at dens Tilskud op-
hørte (1805). Men Massmann ændrede nu sin Opfattelse.
1808 oprettede han en udelukkende Tegneskole, der senere
optog Geometri som Undervisningsfag, og nu kom det gamle
Forhold til Fonden tilbage, Skolen fik paany Navn efter
Reiersen, den blev kaldt den Reiersenske Tegneskole.

Söndagsskolerne udviklede sig godt. Deres samlede Elev-
antal, der 1802 var 386, steg i 1806 til 553 (1 Mester, 60
Svende, 476 Lærlinge og 16 Ikke-Haandværkere). Men der
arbejdedes ogsaa ivrigt og klogt for stadigt at fange Interessen
for dem. 1802 udgav Massmann et Hefte »Sange for Sön-
dagsskolerne«, der i 1809 afløstes af en »Sangbog for Haand-
værkerstanden«, udarbejdet af en særlig dertil nedsat Komite,
1804 vedtoges det at lade forfærdige Stempler til egne Me-
daljer for de Elever, der udmærkede sig i Skolerne, og fra
1802 holdtes der — først i Frederikskirken (til 1830), saa i
Trinitatis Kirke og tilsidst i Fruekirke — en med Præmie-
uddeling forbunden højtidelig Aarsfest, som Kongehuset fra
1805 stadig som Regel overværede. I Begyndelsen var det
Koncerter, der gav et Overskud til Fordel for Skolerne, og
de forestodes fra 1804 af den altid virksomme Assessor *Bä-
rens*, som vi kjende fra Borgerdydsselskabet og Selskabet for
unge Haandværkeres Dannelse. Han interesserede sig levende
for Musik, ligesom vi nedenfor skulle se, at han ogsaa stod
Kunsten nær.

Det var store Resultater, som de Massmannske Söndags-
skoler kunde opvise, og det er derfor kun naturligt, at de
bleve efterlignede i Provinserne. 1802 fulgte Helsingør
Exemplet, 1804 Aalborg, 1805 Randers, 1810 Næstved o. s. v.

Og overalt var Gejstligheden eller Mænd, der stod den nær, væsentlig medvirkende. Kirken tjente Skolen. I Helsingør oprettedes Søndagsskolen af den teologiske Kandidat Konrektor *Hans Hansen*, i Aalborg var det Pastor *A. P. Meden*, der arbejdede, støttet af Biskop *R. Jansen*, der talte ved de aarlige Præmieuddelinger; i Randers var Pastor *P. J. Kruse* den Virkende, og i Næstved var det Organist *F. H. Striboldt*, der brød Vejen.

Søndagsskolerne, der væsentlig skabtes i Industriens Tjeneste, bares for den væsentligste Del af Gejstligheden, og for de Massmannske Skolers Vedkommende er denne Forbindelse med Kirken vedbleven til Nutiden. Da Massmann døde den 26. Oktober 1816, blev han som Overdirektør efterfulgt af Præsten ved Holmens Kirke *A. K. Holm* (1816—1830), og de senere Overdirektører ere: kgl. Konfessionarius *B. Münter* (1830—1867), Pastor, senere Biskop, *B. J. Fog* (1867—1881), Stiftsprovst *P. C. Rothe* (1881—1893) og Provst *T. Skat Rørdam* (fra 1893).

Men gennem den efterhaanden stedfundne Opdragelse var Haandværksstanden lidt efter lidt naaet saa vidt, at den nu selv kunde træde ledende ind i Bevægelsen. For at se dette skulle vi for sidste Gang vende tilbage til »Selskabet for unge Haandværkeres Dannelse«, der blev medvirkende til Oprettelsen af »Institut for Metalarbejdere«.

INSTITUT FOR METALARBEJDERE.

Resultatet af den Komites Arbejder, som *Selskabet til unge Haandværkeres Dannelse* nedsatte i 1799, foreligger i et lille Skrift »Grundlinier til en Plan til Haandværksstandens Forædling«, der udkom i Begyndelsen af 1801. Og Hofpræst *Christiani*, der kaldte Skoleprogrammerne fra sit Institut paa Vesterbro »Bidrag til Menneskehedens Forædling«, taler igjennem det. Det er Haandværkerstanden, der nu særlig skal »forædles«, ikke ved Oprettelsen af et Haandværkerinstitut, men ved en Reform af det Selskab, der havde valgt den nedsatte Komite. Det skulde »omfatte den hele Ide, der efterhaanden skal realiseres og ikke indskrænke sig til dens enkelte Dele«. Og sammen med *Christiani* stod *Bärens* og *Gamborg*, medens *Horn* og *Schnell* indtog Særstillinger.

Først og fremmest skulde Selskabet i Spidsen for sig have 4 Mænd (Repræsentanter), hvis Navne Publikum var vant til at nævne med Agtelse, og hvis offentlige Karakter alt i og for sig selv kunde bidrage til at skaffe »Selskabet Opmærksomhed og Tiltro«. Og Forslaget nævner i saa Henseende Økonomi-

og Kommercekollegiets Chef Greve *H. E. Schimmelmann*, Præsidenten i dansk Kancelli Kammerherre *F. Moltke*, Etatsraad *O. Malling* og Overhofmarskalk *A. W. Hauch*. Dernæst skulde det nedsætte en Komite, »der forener saa mange Personer, som til den bedst mulige Udførelse af Selskabets Plan i alle dets enkelte Dele kunde findes fornødent«. Den skulde »især« sysselsætte sig med at affatte de nødvendige Udkast til hvad der skal gøres, og det forudsættes, at dens Forhandlinger vilde blive saa interessante, at de bør forelægges Offentligheden i et periodisk Skrift, der »hverken kan fattes Emne eller Interesse, saa længe Komiteen vedbliver med Alvor og Iver at antage sig det store Anliggende, den har at styre«.

Her er mange Ord, ikke altid med et tilsvarende Indhold, fuldstændigt som i de ovenfor nævnte Programmer. Men dog blev Forslaget vedtaget. Selskabet blev omdøbt til *Selskabet for Haandværksstandens Forædling*, fik de 4 nævnte Mænd til Repræsentanter og fik en »Komite« bestaaende af 11 Medlemmer, nemlig de 3 »Direktører« Assessor *Bärens*, Hofpræst *Christiani* og Professor *Gamborg* samt Professor *Abildgaard*, Kobbertøjsfabrikant *Conradt*, Kunstsmed *Gamst*, Etatsraad *Heger*, Justitsraad *Manthey*, Pastor *Massmann*, Generalkrigskommissær *Rawert* og Professor *Warberg*.

Rammen var bragt tilveje, men særdeles meget kom den ikke til at omfatte. Komiteens Forhandlinger findes ikke forevigede i noget Skrift, og deres Resultat var da ogsaa kun forskellige Avertissementer i Adresseavisen. Det gjaldt jo, hedder det i »Grundlinierne«, om »ved et saa stort og i den talrigste Borgerklasses Interesse saa dybt indgribende

Foretagende at vogte sig for alle ensidige Planer og overilede Operationer«.

I Februar 1802 opfordredes først »duelige Haandværkere og Kunstnere« om at melde sig som villige til paa deres Værksteder at oprette praktiske Haandværksinstituter efter Selskabets Ideer. Men der meldte sig ingen, og saa gik man over til at avertere om at ville anbringe Lærlinge hos gode Mestere i disses sædvanlige Værksteder. Og hermed havde man bedre Lykke. Der kom endog »lærde Mænds og Præsters Sønner«; der nævnes saaledes Sønner af Rektoren i Ribe, Professor Hansen, af den reformerte Præst i Fredericia Dalgas, af Oberst v. Smidt i Næstved og af Pastor Dalhoff i Ønslev paa Falster. En nok saa stor Rolle spillede dog sikkert de Foredrag, som Selskabet foranstaltede. Hofpræst *Christiani*, den sidste tyske Hofpræst i Danmark, Selskabets Formand — ti som saadan maa han anses, Avertissementerne i Adresseavisen ere underskrevne af ham — holdt i 7 Aar ugentlige Forelæsninger, som samledes i en særlig Bog »Anvisning til en med vor Natur og Bestemmelse passende Leveplan« (I—II, 1806—1809); Assessor *Bärens* holdt i 2 Vintre Foredrag over de skjønne Kunster, Lærer *Krum* læste over Begyndelsesgrundene til Matematik, Lærer *Kielsen* over Mekanik, Kandidat *Sabroe* over det danske Sprog o. s. v. Men det bedste, eller i alt Fald varigste Resultat, som Selskabet bragte, var dog afgjort »Institutet for Metalarbejdere«, der bestaar den Dag idag.

Professor *Abildgaard* havde i et af Komiteens Møder udtalt sig om, hvor gavnligt det vilde være, om der kunde gives Haandværksdrenge Undervisning i Drejning, Graving,

Drivning, Ciselering o. lign. Og en af hans Kolleger i Komiteen »Kobbertöjs-Fabrikant« *Jörgen Conradt* havde lagt sig det paa Sinde. Han plejede Raad om Sagen med en Del Metalhaandværkere, han nævner selv 6: Hof-Blikkenslager *Beenfeldt*, kirurgisk Instrumentmager *Cotzan* sen., Urmager *Urban Jürgensen*, Hof-Gjörtler *J. B. Rosborg*, Hof-Klejnsmid *G. F. Timm* og Juveler *Winther*, og styrket i sine Hensigter ved dette Haandværkerraads Udtalelser foreslog han i November 1806 Selskabet, at han paa sit Værksted vilde oprette et Institut, hvor de ovenfor nævnte Arbejder kunde læres.

Han vilde i sin Ejendom paa Kjøbmagergade (nuværende Nr. 11) hver Aften fra Kl. 8—10, de 4 Sommermaaneder undtagne, modtage 8 Metalarbejdere som Elever til gratis Undervisning, naar Selskabet vilde bidrage til de løbende Udgifter. Og Selskabet, der fra 1805 modtog først 300 Rd. og derpaa 450 Rd. aarligt af den Reiersenske Fond, tilstod Institutet de 300 Rd. paa det Vilkaar, at Elevernes Arbejder hvert Aar skulde forevises det. Herefter kom strax i 1807 Institutet i Gang, med Selskabets 4 höjststillede Repræsentanter som Overbestyrere og Conradt som Bestyrer, ikke at tale om, at han som »Medhjælpere ved Bestyrelsen« (1811) opfører: Hof-Gjörtler, Oldemand for Gjörtlerlavet *J. B. Rosborg*, Oldemand for Urmagerlavet *P. Schive*, Maler *N. J. Bredal*, Gravør *Westrup*, Medaljør *J. Conradsen* og kgl. Myntsmed *F. Freund*. Som man ser, er det en Haandværker, der arbejder sammen med andre Haandværkere.

De 8 Undervisningspladser slog imidlertid ikke til. De bleve hurtigt til 16 (1828 til 20), og de første Hold Elever vare betegnende nok alt Andet end Lærlinge. 1810 havde i Alt 12

Mestere, 52 Svende og kun 24 Lærlinge besøgt Institutet. Der var herefter absolut Trang til det, og det er derfor forstaaeligt, at det villigt blev støttet. 44 Klejn- og Grovsmedemestere ydede det t. Ex. strax 102 Rdl., og 24 af Guldsmedelavets Interessenter tegnede sig noget senere for aarlige Bidrag. De Bidragydendes Kreds voxede godt op, og som praktisk Mand forstod Conradt ogsaa at skaffe Institutet en fast Fond, der allerede 10 Aar efter dets Stiftelse var naaet noget over 2000 Rd. Ikke at tale om, at han i 1818 skaffede Institutet Ret til i eget Udsalg at maatte sælge de af Eleverne udførte Arbejder og i 1820 Ret til at tage Entrée ved dets aarlige Udstillinger.

Conradt arbejder ihærdigt og synes i det Hele ganske at have været Institutet. 1810 udgav han en kort »Underretning« om det og kaldte sig paa dettes Titelblad »Premier-Lieutenant ved det borgerlige Infanteri og Kobbertöjs-Fabrikant samt Medlem af Komiteen i Selskabet til Haandværksstandens Forædling i Danmark«. Men da han Aaret efter udgav nogle »Bestemmelser« om Institutet, kaldte han sig kun »Kaptajn ved det borgerlige Infanteri her i Staden«, og dette er muligvis ikke en Tilfældighed. Der synes paa denne Tid at være foregaaet en Brydning i Selskabets Komite. *Bäreus* træder ud, »fordi han ikke troede at kunne virke til Selskabets Öjemed, saaledes som han ønsker«, men desuagtet undlader han ikke i sit Tidsskrift *Penia* at meddele, at Conradts »Bestemmelser« — de vare forøvrigt antagne af Institutets 4 Overbestyrere, som tillige vare »Repræsentanter« i Selskabet — »ikke af Kaptajnen ere tilstillede Komiteen, förend de udgaves«, hvorfor det ikke maa tilskrives den, »hvis den Sagkyndige i dem maaske

maatte ønske Et eller Andet anderledes«, Noget Conradt tager til Gjenmæle imod i en Tilskrift til den for 1811 udgivne (første) Aarsberetning for Institutet.

Enkelthederne ved denne Brydning kjendes dog ikke. Men naar Conradt, der selv vedvarende er Medlem af den nævnte Komite, ikke vil forelægge »Bestemmelserne« for den, da betyder det vistnok, at han hævder sit Instituts Selvstændighed. De 4 Overbestyrere betyde i denne Henseende sikkert Intet. Han, Haandværkeren og Borgerkaptajnen, føler sin Betydning: I Institutets 4 første Aar yder han det et pekuniært Tilskud paa ikke mindre end 606 Rd., og desuden havde han en saa stor personlig Dygtighed, at han formaaede at svinge sig op til at blive Kjøbenhavns Stads-hauptmand. »Institutet for Metalarbejdere« betegner et væsentligt Skridt fremad. Allerede 1764 er der Tale om Oprettelsen af en mekanisk Skole under *Classen* paa Frederiksværk; *Tyge Rothe* drømmer 1788 om et Statsmuseum med Modelsamlinger, og *Fr. Thaarup* foreslaar 1792 Oprettelsen af et Modelkammer, i Forbindelse med hvilket der skal holdes mekaniske Forelæsninger. Men først Haandværkeren Conradt opretter i 1807 et i denne Retning gaaende Institut, der omfatter Drejning, Drivning, Ciselering og Graving, og som i 1810 udvides til Støbning, Hamring, Slibning og Polering, ja 1820 til Tegning.

Conradt tilhørte en gammel Haandværkerslægt, hvis Medlemmer særlig vare Kobbersmede. Men efter ham at dømme havde den Lyst til Fremskridt. Da han i 1788 var bleven Svend, ønskede han at komme til England, og hans Fader, der den Gang var Oldermænd for Kjøbenhavns Kobbersmede-

lay, indsendte en af de første Dage i Januar 1790 Sönnens Svendestykke, en Kobber-Thekjedel med tilhørende Tegning, til Kunstakademiet for at faa dets Anbefaling som Bilag til en Ansøgning til Kommercekollegiet. Og han fik den¹. Men det var ogsaa en stor Mængde Ting, Sönnen vilde lære i England, nemlig »at planere, støbe, gravere, polere, lakere, bronzere, plettere etc.», særlig gjaldt det dog Lakeringen. Afsted kom han herefter, og Nytte har han sikkert haft af sit Ophold der. Da han 1792 var bleven Mester, kalder han sig ikke Kobbersmed, men Kobbertöjsfabrikant og Metallakerer. Forøvrigt er her et lille Træk, som ikke skal overspringes. Da hans Mesterstykke, der ikke bestod i mindre end en kobberpoleret Themaskine, en do. lakeret Kaffemaskine og en poleret Taffellampe, den 6. Avgust 1792 forelaa i Kunstakademiet, approberedes det selvfølgelig, men med den Udtalelse i Attesten, »at Akademiet havde ventet et bedre Mesterstykke af en Mand der har haft Lejlighed til at perfektionere sig i sin Profession«. Akademiet snerter, som det synes, her til Noget, som næppe længer kan oplyses.

Der er ingen Tvivl om, at Conradt har været en dygtig Haandværker, men den lille, trivelige og muntre Mand havde Interesser udenfor eller rettere ved Siden af sit Haandværk. Det kan bl. A. ses deraf, at han 1801 bliver Medlem af den af »Selskabet til Haandværksstandens Forædling« nedsatte

¹ I Attesten, der er dateret 8. Februar 1790, hedder det, at Thekjedelen »for et ungt Menneske var meget vel gjort og i visse Henseender lige saa god som adskillige Mesterstykker«. Kjedelen, som Conradt i 1834 gav Institutet til Opbevaring, udmærker sig navnlig ved et godt drevet Laag.

Komite, men navnlig af den Karriere, han skabte sig i Borgervæbningen. Han, den almindelige Haandværker, blev efter at have været Løjtnant, Kaptajn, Major o. s. v. 1836 Stadshauptmand i København med Ret til at bære begge de borgerlige Korpsers Uniformer, baade Infanteriets og Artilleriets, med Skildvagt foran sit Hus, med Rang som virkelige Etatsraader etc. Fra det Öjeblik ophørte han med sin Profession og levede udelukkende for sin militære Skrivestue, den aarlige Borgerofficers-Examen og — sine vel plejede Støvler. Forvandlingen kan fremkalde et Smil, men Borgervæbningen og den Adgang, den gav fremadstræbende Haandværkere til at bane sig en Vej opad i Samfundet, har afgjort spillet en Rolle i vor Haandværkerudvikling.

Efter, som ovenfor nævnt, at have sørget for, at »Institut for Metalarbejdere« fik en sikker fast Fond og efter at have virket for Udviklingen af en Rejseunderstøttelsesfond, der den 28. Januar 1825 grundlagdes med en Gave paa 50 Rdl. fra den Reiersenske Fond, og en Præmiefond, hvortil den senere Hof-Guldsmed *J. B. Dalhoff*, Lærer ved Institutet, den 1. November 1828 gav de første 10 Rd., fik Conradt 1832 Institutet lagt ind under den polytekniske Lærestalt. Han ønskede det en Bestyrelse, »som ikke var afhængig af Menneskeliv«. Selv levede han dog længe efter, lige til 1. Februar 1851, da han døde næsten 80 Aar gammel, og nu viste det sig, at han og hans Hustru i deres Testamente (af 1842), efter først at have bestemt betydelige Summer for Slægtninge og Venner, havde delt den resterende Formue i to lige Dele til to Legater, det ene for værdige og trængende Enker efter Officerer, der have tjent i Københavns Borgervæbning, det andet

for Enker efter Metalarbejdere, som enten ere optagne i Stiftelsen for trængende Haandværksmestere og deres Enker eller som dertil ere kvalificerede. Ethvert af Legaterne blev paa 29,570 Rd. Conradts Hjærte bankede lige varmt for Borgervæbningen og for Professionen.

Ved at følge den rige og barnløse Conrardt ere vi imidlertid komne langt ned i Tiden. For at se i alt Fald nogle enkelte Træk af Haandværkernes almindelige Kamp for at naa frem i social Henseende maa vi vende tilbage til Tiden for Institut for Metalarbejdere.

Da *Borgerdydsselskabet* stiftedes i 1785, var af dets 74 første Medlemmer 10 Haandværkere, naar 4 Bryggere regnes med til dem, og af dets ca. 500 bekjendte Medlemmer vare 62 Haandværkere. Dette Forhold er ikke uden Interesse, men Tidens Tendens ses endnu bedre i det 1788 stiftede Understøttelsesselskab *Borgervennen*, i hvis Love det hedder, at »Stand og Vilkaar iblandt Selskabets Medlemmer sættes ganske tilside i Selskabets Møder og Forsamlinger, saa at alle Medlemmer i nærværende Tid anses som Grene paa eet Træ«.

Da Selskabets Medlemmer bleve saa mange, at Direktionen erklærede sig ude af Stand til at forhandle med dem i een Forsamling, vedtoges det at dele Selskabet i 8 Afdelinger hver med 12 efter Stand valgte Repræsentanter. Hver Stand skulde vælge een, men den talrige Haandværkerstand to, og saaledes skete det da, at ikke mindre end 16 Haandværkere kom til at beklæde Repræsentantstillingen og herved kom i Forbindelse med baade Adelige, Gejstlige, civile Embedsmænd, Officerer og Handlende. Mellem de 85 Biografier,

som Selskabets Ugeblad meddelte over Medlemmer, der døde i Aarene 1790—1792, angaa ikke mindre end 25 Haandværkere. Det er første Gang, at saadanne Biografier foreligge.

Haandværkernes Betydning voxede, om end kun langsomt, men de synes ogsaa at have indset, at vilde de træde stærkere frem end tidligere, medførte det Forpligtelser, som maatte opfyldes. I Aarene 1802—3 var der mellem de Massmannske Søndagsskolars 468 »Velgjørere« ikke mindre end 122 Haandværkere, samtidigt med at det Selskab, der under Massmann arbejdede i og for Skolerne, talte 25 Haandværkere mellem sine 92 Medlemmer. Et godt Tegn er da ogsaa det stærke Besøg i disse Skoler, ti selvfølgelig er det Mesternes Sindelag til dem, der her kan maales, og det er da ikke uden Interesse at se, at de Fag, der i Skolernes første Aar levere det største Kontingent, ere Skomagerne, Snedkerne og Skræderne. Bevægelsen holder sig ikke til Bygningshaandværkerne, der alt vare vakte ved Kunstakademiet, men tog alle Fag med.

Det er som Led i denne Bevægelse, at det lille »Institut for Metalarbejdere« faar sin Betydning, der da ogsaa erkjendtes. Ved sin Opløsning i 1818 testamenterede »Selskabet for Haandværksstandens Forædling« det alle sine Ejendele. Selskabets ledende Mand, Hofpræst *Christiani* forflyttedes 1810 til Oldenburg, og Aaret efter traadte, som ovenfor nævnt, Assessor *Bäreus* ud af dets Komite. »Den, som ved sin Natur«, skriver han, »drives til at handle med Raskhed, finder sig ikke i at stanses ved Sövnagtighed og Vrøvleri«. Komiteen, der op-

rindelig bestod af 11 Medlemmer, sank ned til 5, og selv om den senere blev fornyet, synes Selskabet ikke længer at have udrettet noget Betydeligt.

Haandværkerne modnedes til selv at kunne være med til at varetage deres Interesser, og de af Andre til Gunst for deres Udvikling stiftede Selskaber havde derfor ikke den absolute Betydning som tidligere.

XII.

KUNSTAKADEMIET.

Den antydede Udvikling krævede imidlertid baade Tid og Arbejde. Det maa nemlig ikke glemmes, at de strenge Domme, vi oftere ovenfor have hørt udtale over de danske Haandværkere og de danske Haandværkerforhold, væsentlig vare sande, og her skal Opmærksomheden henledes paa, at de synes at kunne faa en væsentlig Støtte i en Række Udtalelser om de danske Haandværksfrembringelser. Efter Erik Pontoppidan stod Landet (1759) tilbage i at forarbejde Metallerne, baade de ædle og de uædle, og dette bekræftes fra anden Side. 1771 hedder det om Guldsmedene: »de have ikke og ville ikke være sig om bedre Indretninger og Værktøj til at kunne i kortere Tid og med mindre Besværlighed gjøre smukt Arbejde«, og 1784 faa Gjörtlerne et ganske lignende Skudsmaal: »de mangle geometrisk Kundskab nok saa vel som de udfordrende Maskiner og Redskaber for at kunne arbejde med Akkuratesse«. Og herved blev Klagerne ikke staaende. Endog to Forfattere rette Bebrejdelser mod Skomagerne. Fodtøj kunde kun faas efter Bestilling, og fik man

det, passede det i Reglen ikke. Snedkerne endelig faa at høre, at de ikke havde tilstrækkelig tört Træ.

Disse Udtalelser maa nu dog ikke forstaas saaledes, at der paa de Tider slet ikke kunde gjøres godt Arbejde her hjemme. Pontoppidan fremhæver med Stolthed, at Danmarks Stolemagere havde Udførsel til St. Petersborg, og 1784 roser Kunstakademiet stærkt en af Snedkermester *Jens Brøtterup* »efter den engelske Maade« gjort Kommode; den var »fuldkommen i alle Dele«. Ja endog i Metalfagene kan der nævnes dygtige Mestere. Smeden *N. S. Borum* († 1792) kaldes »den udmærkede Mand i sit Fag«, og Kunstakademiet udtaler 1771 overfor en af Guldsmed *Fr. Fabritius* udført Guldelefant med paasatte Ædelstene, at det ej nogensinde havde set »et fuldkommere Stykke«, den var »et fuldkomment chef d'œuvre«.

Efter Alt at dømme staa vi imidlertid her overfor Undtagelser, der bekræfte den ovenfor antydede Regel. Da Kunstsmed *H. C. Gamst* 1784 i stærke Udtryk roses af baade Admiralitetet og Holmens bekendte Fabrikmester Henrik Gerner, hedder det, at han er »den Eneste« i Kjøbenhavn, der kan gjøre Maskinarbejde med behørig Nøjagtighed. Og at det væsentlig forholder sig paa lignende Maade med Akademiets Ros over Snedker Brøtterup og Guldsmed Fabritius, oplyser Akademiet selv.

Kjøbenhavns Magistrat var i ikke ringe Grad skinsyg overfor den Myndighed, Reglementet af 1771 havde givet Kunstakademiet over Lavene, ligesom overfor den virksomme Maade, hvorpaa det udførte sit Tilsyn med Mesterstykkerne. Det kom frem i Skrivelser, som Akademiet maatte besvare, og en Gang — det er i 1773 — forsvarer det sin Virksomhed

ved at sige, at Kongen ved dets Hjælp har villet se »den indgroede Barbarismus i Haandværkerne« hævet. Ved Akademiets Optræden, hedder det videre, »kan de uendelige Spørgsmaal forkommes, der saavel af Uden- som Indenlandske gjøres, nemlig hvad der vel er Aarsagen til, at de Haandværker, hvortil der behøves Tegning og Façon, saa langsomt og næsten ikke i et helt Seculi Forløb udi Danmark har opnaaet den Fuldkommenhed, som udi andre evropæiske bekjendte store Stæder«.

Det er herefter givet, at Akademiet ikke ansaa Tilstanden for heldig, men tillige at det troede paa sin Mission, troede paa at kunne faa Nationen — som det skriver — til at »frembringe Andet end Efterabninger af fransk og engelsk Arbejde«, til at »være Opfinder og frembringe originale Ting«.

Allerede før 1771 havde Akademiet staaet i Forbindelse med Industrien. Exempelvis kan det nævnes, at Professor *S. C. Stanley* († 1761) og efter ham *Wiedewelt* er Tilsynshavende ved *Louis Fourniers* Porcellænsforsøg. Og betegnende er det ogsaa, at Akademiet i Maj 1771 fik Skrivelse fra Hoffet om at forsyne Staldmester Bülow med Tegninger til en let og med god Smag udført Faeton, da Dronningen ønskede en saadan. Det overdroges Billedhugger *Weidenhaupt* at forfærdige Tegningerne. Men det var dog først efter det ovennævnte Reglement, at Forbindelsen faar Betydning. Mænd som *Wiedewelt*, *Harsdorf* og *Abildgaard* toge fat med Tro paa at kunne udrette Noget, og Akademiets høje Præsides, Arveprins Frederik, lægger da ogsaa gjentagende Akademiet paa Sinde »at arbejde af al Magt paa at lokke de Lav, som behøve

Tegning, til at forbedre deres Stykker og antage en ædel Smag; ved Intet mere grundfæster Akademiet sig i Staten«. Og Akademiet forsøgte saa at »grundfæste sig i Staten«.

I Maj 1772 gjælder det Tegningen til et Guldsmede-Mesterstykke, en Gieskande, om hvilken Akademiet udtaler sig saaledes: »Det øverste Corpus er for smalt imod Foden og Hanken altfor incommode i Henseende til det meget krusede og ikke vel anbragte Arbejde; det om Coquillen værende Gevandt kan undværes og istedenfor de neden paa Foden værende Festons var det bedre at anbringe ciselerede Blade, hvorfor en ny Tegning forventes«. I Juni s. A. hedder det i Anledning af to Snedkersvendes Tegninger til deres Mesterstykker, at Akademiet gjerne saa, at de istedenfor de sædvanlige Brædspil indleverede vel indrettede Spilleborde, og at Akademiet »for Fremtiden vil opgive dem, som sig her efter melde til at gjøre Mesterstykker, istedenfor Tresur-Tegninger som ubrugelige Møbler¹ et andet for nærværende Tid bedre passende Stykke, hvorfor Oldermændene haver fra Dato at forespørge sig ved Akademiet, førend at med Tegningen begynder«. For Malernes Vedkommende, der som Mesterstykke gjorde et »historisk« Stykke og et Landskab, paalagde Akademiet Lavet at ombytte det første med »Ornamenter af en god Smag«, og hvad Murerne angaar, konciperer Harsdorf i Januar 1773 en Skrivelse, hvori Lavet opfordres til at lade dets Dreng og Svende flittigt besøge Akademiet, for at de kunne lære de fornødne Principia med Hensyn til deres

¹ D. v. s. »istedenfor Tegningen til et Tresur, som nu ikke længer er et i Brug værende Møbel«. Et Tresur var et gammeldags Skab.

Tegninger og Gewölfter; nu faar Lavet en Hoben Mestere, som ikke aleneste ere skadelige for dem selv, men endog for det Almindelige.

Akademiet tog med godt Mod fat paa et stort Reformarbejde, som imidlertid ikke behagede overalt. Magistraten, der tidligere havde staaet som Lavenes eneste Foresatte, følte sig fornærmet, og som vi ovenfor have set, gav den det tilkjende i forskellige skriftlige Udtalelser, som Akademiet besvarede med stor Kraft. »Det er ubegribeligt«, hedder det saaledes i en Skrivelse fra det til Kancelliet, »hvorfor Magistraten paastaar, at Haandværkerne skal vedblive deres gamle Sædvaner, og af hvad Aarsag de stride imod de Forbedringer, som Hs. kgl. Majestæt isærdeleshed derudi ønsker at maatte tilvejebringes og som expresse er paalagt og anbefalet Akademiet«. I alt Fald tilsyneladende faldt Magistraten dog til Ro, men selvfølgelig havde dens Optræden Indflydelse paa Lavene, der langtfra holdt af at blive rystede ud af deres gamle Folder. 1777 maa Guldsmedelavet alvorligt erindres om, at Akademiet adskillige Gange har fundet, at de indsendte Tegninger ikke alene vare tegnede af en og selv samme Haand, men endog næsten altid havde en og samme Form og en og selv samme Kulør af Emalje. 1786 tilskrives Snedkerne, at Lavet maa se til, at Tegningerne i Fremtiden ikke alene blive gjorde med mere Flid, men ogsaa at der bliver vist mere Smag og Variation i Formene. Og Malerne ere i 1790 ikke komne videre, end at de andrage om at maatte blive ved det traditionelle »historiske« Maleri som en Del af Mesterstykket, idet de foregive, at Mesternes Antal vilde altfor meget forøges, dersom de af Akademiet ønskede »Ornamenter« traadte

istedenfor det historiske Billede, der forøvrigt maledes efter et »Kobberstykke«.

Og dog synes Akademiet at have staaet sig personlig godt med Lavene. I en Skrivelse af 1776 angaaende Magistratens Holdning betænker det sig ikke paa at sige om sin Flid og Umage for her at vejlede, opmuntre og forbedre: »hvilket Lavene selv se og med Taknemlighed erkjende«. Men hvor kunde det ogsaa være anderledes overfor den elskværdige Iver, som her blev udfoldet. Da en Guldarbejder i 1774 indleverede sin Tegning til en emaljeret Gulddaase, og den fandtes »ikke nok udarbejdet«, »tog Direktøren den til sig for at underrette ham om, hvad derudi kunde være at forandre og forbedre«. *Wiedewelt* satte sig med andre Ord i personlig Forbindelse med Svenden, fra hvem der senere, »med største Erkjendtlighed for Akademiets bevisende Godhed«, kom en anden og bedre Tegning.

Men hele dette Arbejde tyngede stærkt paa Akademiet. Allerede i 1772 læses i Akademiets Dagbog Følgende: »Direktøren (d. e. Maleren *C. G. Pilo*) forlangte til Slutning, at det, som han forhen saa tidt og ofte havde urgeret paa, ved denne Lejlighed maatte protokolleres, og som er, at han for at forekomme de altfor mange og for Artisterne altfor besværlige ekstraordinære Forsamlinger, som af Lavene forarsages, har adskillige Gange proponeret, at Akademiets Professorer og Kunstnere skulde paatage sig tour à tour eller fakultetvis at expedere Lavenes Tegninger og de Modeller, som henhøre til Lavenes Mesterstykker, og udi hvilket man til Dato ikke har kunnet blive enige om«.

Det er en talende, men resultatløs Protest. Mesterstykkerne

bleve stadig forelagte i de samlede Møder, diskuterede, vedtagne eller forkastede, under en — som naturligt er — i Aarenes Løb synkende Interesse. Akademiets ungdommelige Iver forsvandt lidt efter lidt, samtidig med at Forretningernes Mængde tiltog. Mesterstykkernes Antal voxede nemlig bl. A. derved, at en hel ny Række Haandværkere i 1813 henførtes til dem, der havde Tegnekunsten Behov, nemlig Bogbindere, Bøssemagere, Drejere, Hjulmænd, Kandestøbere, Lygtemagere (Blikkenslagere), Possementmagere og Stolemagere, hvortil yderligere kom, at Tegningerne til de Gravmindesmærker, som ønskedes rejste, fra 1805 henlagdes under Akademiets Censur ligesom — fra 1812 — Tegningerne til Lavenes Svendestykker samt Svendestykkerne selv, ikke at tale om at der atter og atter afkrævedes Akademiet Erklæringer i en Række alt Andet end interessante Lavsspørgsmaal samt paa lagdes det at sende Medlemmer til forskjellige Kommissioner vedrørende de samme Forhold.

Det er forståeligt, at her var Meget, der kunde trætte Kunstnere, saa meget mere som Haandværkslærlingenes Deltagelse i Akademiets Undervisning navnlig i den 1772 oprettede Ornamentalskole ogsaa beredte alskens Bryderier.

Allerede 1755 tilkjendegav Professor *Preisler*, at Informatorerne hos Ungdommen gjerne ønskede nogle Regler »for desto bedre at holde dem udi deres Skranker«. Og de Bestemmelser, som herefter bleve opslaaede i Akademiets Skoler, bragtes paany i Erindring 1766 »for ved dette Middel at undfly de adskillige Uordener, som udi nogen Tid udi bemeldte Skoler ere forefaldne«. Og ganske heldige maa Forholdene ikke have været, ti en Forfatter siger 1771 — og

det för Reglementet af Juni s. A. — at man nok ser, hvad Eleverne lære: »mere Skjelmsstykker end at tegne, Gud bedre«. Og selvfølgelig bliver det værre efter Reglementets Ikrafttræden. Haandværkslærlingenes brede Ström er i saa Henseende alt Andet end heldig. Allerede i December 1772 maa *Wiederwelt*, som Akademiets Direktør, personlig i Skolerne advare om, »at der ved Politimesteren Hr. Etatsraad Fedder er gjort saadanne Anstalter, at de iblandt Eleverne, som paa Pladsen eller Gaderne gör ringeste Allarm, skal af Politibetjentene blive grebne og ikke alene udi Raadstuearresten blive hensatte, men endog efter Omstændighederne blive straffede«.

Men hvad hjalp det. »Akademidrengene« vare og bleve et berygtet Folkefærd, almindeligt bekendte som Slagsbrødre og Formænd for alle Slags Gadeoptøjer. Eleverne i Ornamentklassen leverede under Navnene Grenaderer og Pikenerer hinanden vældige Gadebataljer, og i Skolerne var der efter *J. M. Thiele* »en ubeskrivelig Mangel paa Disciplin«. Da *F. C. Tønder* i April 1800 var bleven ansat som Informator i Modellering ved Ornamentskolen, forfærdedes han over den Mængde »raa Ungdom«, som han her traf, og han forestillede Akademiet, at hans »Bestemmelse« ikke kunde naas. Akademiet trøstede ham paa bedste Maade og udtalte bl. A., »at det er muligt, at man kan besidde Færdighed i Modellering uden at kunne tegne«. Oplysende er det ogsaa, at Kobberstikker *Clemens*, der boede paa Charlottenborg, 1803 maatte klage over, at Eleverne slog Ruder ind i hans Lejlighed ja forrettede deres Nødtørft paa hans Trappe, og at *Abildgaard*

1807 som Direktør maatte træde op imod Portneren, der solgte Øl og Brændevin til de tøjlesløse Skarer.

1816 klages der i *Politivennen* over den utaalelige Støj og Hysten, hvormed de fra Akademiet løsslupne Læredrenge Kl. 8 hver Aften fyldte Kongens Nytorv, hvorfra den vilde Hær navnlig stormede bort gennem Østergade. Den var her »frygtelig mod de Fruentimmer, den mødte«, samtidig med at den kastede »alle Slags skidne Ting« ind i Gadens Butiker. Og det blev meget omtalt, at en Søn af en bekjendt Kunstner og Industridrivende (Mekanikus Plötz) i December s. A. blev saaledes overfalden af to Akademidrenge, at han blev efterladt paa Jorden med det ene Ben brækket. 1820 gik Uvæsenet endelig saa vidt, at Frederik VI i et særligt Reskript paalagde Kancelliet »at foranstalte hævet de Uordener og den Støjen, som afstedkommes paa Kongens Nytorv og i Byens Gader af de Elever og Drenge, der besøge Akademiets Skoler«.

Der er her meget, der maatte ærgre og trætte. Og dobbelt maa man derfor paaskjønne, hvad der udrettedes, saa meget mere som Akademiet kun raadede over smaa Midler. *J. H. Bærens* skriver 1799, at dets »ubetydelige Fond har været en Hindring for mere end een Indretning, som kunde været almindelig gavnlig«. Han, der »kjender ethvert dets Medlems gode Vilje«, forsvarer det ivrigt, hvad der alt-saa maa have været nødvendigt. Og betegnende er det saaledes, at naar Professor *J. C. Fabricius* 1790 i stærke Udtryk udtaler, at de danske Haandværkere »ikke have Begreb om Tegning og Perspektiv« og ikke vide, hvorfor dette eller hint er smagfuldt, bebrejder han Akademiet, at det lægger for lidt

Vægt paa at udbrede god Smag »i den store Mængde (unter dem gemeinen Mann) og blandt Haandværkerne«. *Thomas Thaarup* savner Forelæsninger over Matematik og den egentlige Kunstneræstetik ved Akademiet, men det har dog efter hans Mening, »saa vidt dets Evne strækker sig«, forbedret Smagen i adskillige Ting, »vort Husgeraad har faaet bedre Proportion, vore Bygninger skjønnere udvortes Anseelse«. Akademiets Virksomhed paaskjønnedes altsaa, saaledes som det ogsaa kan ses af en Udtalelse af Dr. G. *Begtrup* i 1799: Akademiet har forædlet Smagen »i alle de Industrigrene, som berøre Kulturen af den udvortes Form«. Og der kunde anføres endnu flere lignende, velvillige Udtalelser. Men naar man hører, at Øhlenschläger og J. M. Thiele, der med omtrent 16 Aars Mellemrum besøgte Akademiets Ornamentskole, begge tegnede »det brusende Skjæggehoved« i Rødkridt efter en af Desmarteaus Crayontegninger, kan man ikke undgaa at faa Indtryk af en noget stillestaaende Undervisning.

Og sikkert er det i ethvert Tilfælde, at Undervisningen holdtes væsentlig akademisk, uden Hensyn til hvad de enkelte Haandværksfag krævede, saaledes som Københavns Snedkerlav udtalte i Oktober 1816, da Akademiet under Henvisning til sin Fundats havde paataalt, at en Snedkermester nægtede sin Lærling at besøge dets Undervisning. Lavet skriver, at »da Akademiet ikke har etableret nogen Skole i Møbeltegning, hvilket for Snedkerlavets Lærlinge vilde være det egentlig nyttige, saavel som at Undervisningen erholdtes i saa kort Tid som muligt baade til Lettelse for Læremesterne og Lærlingene, saa have disse søgt at undervises i Tegning dels ved

de oprettede Søndagsskoler, der vel at mærke og er avtoriseret og offentlig anvist Lærested, og dels ved privat Vejledning«.

Det er derfor Lavets ærbødige Ønske, at Akademiet »ikke vil modsætte sig den brugte Fremgangsmaade«. Men dette Ønske blev ikke efterkommet. Akademiet holdt strengt paa sin Fundats, men samtidig vedtog det at ville henvende sin Opmærksomhed paa at gjøre Ornamentskolen »alt mere og mere gavnlig for Haandværkere«. Hvad der i saa Henseende udrettedes, maa imidlertid væsentlig henføres til en enkelt Mand, Würtembergeren *G. F. Hetsch*, der i 1815 var kommen her til Landet, og strax fik Ansættelse ved Akademiet.

XIII.

TEGNEVÆRKER.

I Februar 1793 søgte *Abildgaard* Fonden ad usus publicos om Midler til at kunne udgive et Tegneværk, »en Elementarbog i Tegnekunsten«. Den bedste saadanne, der indtil da fandtes, var efter hans Mening den, som *J. D. Preisler* midt i Aarhundredet havde udgivet i Nürnberg¹. Men den taalte »Forbedringer«, og ved idelig Studering og Øvelse troede Ansøgeren at være naaet til at kunne frembringe noget Fuldkommene, et Tegneværk »ikke alene for Danmark, men ogsaa for Evropa«, et Folioværk paa 80 à 90 Plader, — hvis Fonden vilde komme ham til Hjælp. Fonden viste sig imidlertid alt Andet end ivrig for Sagen. Sidst i 1794 lod den først høre fra sig, og i Januar 1795 svarede saa *Abildgaard*

¹ Die durch Theorie erfundene Practic oder gründlich verfasste Regula derer man sich als einer Anleitung zu berühmter Künstler Zeichner Wercken bestens bedienen kann. Aufgelegt und herausgegeben von Johann Daniel Preisler, der allhiesigen Kunst-Mahler-Academie Director. Nürnberg, I—III. Der udkom Oplag paa Oplag af dette Værks enkelte Dele, og en fjerde Del udgaves 1757 af J. J. Preisler. I hver Del findes der 18 Tavler.

med afvisende Stolthed, at nu var det for sent. Han havde gjort anden Brug af de paabegyndte Tegninger.

Det Abildgaardske Værk kom aldrig. Det var ikke gaaet op for Tiden, at Tegnekunsten, som Abildgaard skrev, »er Grundvolden til den gode Smag i de fleste og almindelig nyttigste Kunster og Haandværker«, saaledes at en god Elementarbog i Tegnekunsten »altsaa bliver et vigtigt Værk«. Man vidste, at Tegning — udenfor Kunsten — var nødvendig i forskellige Haandværk og begyndte at interessere sig for, at Tegning kunde blive en behagelig Sysselsættelse i de højere Klasser, men op derover hævdede man sig ikke. Efter *Tegnekunstens første Grunde*, der »af Engelsk oversat«, sirlig udstyret og helt igjennem trykt med røde Typer 1772 udkom i Bergen »til Brug for de ved det harmoniske Selskabs Tegnesal optagne Forvandre«, er Tegning ikke alene »en meget ønskelig Fuldkommenhed, men endog en ret fornøjelig Tidsfordriv«, og i *Anfangsgründe der Zeichenkunst für Altern und Kinder mittleren und geringen Standes* (2det Opl., Altona 1782) nævnes som et godt Udbytte af Bogens 1ste Oplag, at en Dame »nylig« har broderet Venus med Følge paa en Vest til sin Mand.

Tiden manglede Plan og Metode i sin Tegneundervisning. Og i saa Henseende hjælper det ikke, at den lille Altonaer-Bog vil have Tegning indført som Undervisningsfag i enhver Skole »ligesom Skrivning og Regning«, at Rektor *J. H. Tauber* ved Indsættelsen af en »Sang- og Tegnelærer« 1792 ved Roskilde Latinskole taler vidt og bredt om »Sang og Tegning som Forædlelsesmidler for unge Mennesker i Almindelighed og for den studerende Ungdom i Særdeleshed«, eller at

Notarius publicus *G. H. Olsen* 1804 kalder Tegning »den rigtige Begyndelse til al Undervisning«¹. Man kan se det af Kobberstikker *G. L. Lahdes* mærkelige »Elementarværk i Tegnekunsten«, som han arbejdede med fra 1803 til sin Død (1833) uden at faa det færdigt, men det var ogsaa en hel Encyklopædi, der skulde komme i 4 »Hovedgrene«, 3 Bind og 36 Hefter. De 4 Hovedgrene vare: Linier, Mennesker, Dyr og Planter, og de skulde angaa saavel »det Skjønne og Kunsthistorien« som »det Sande og Naturhistorien«. Planen er saa omfattende, at »*Tolv Blade Figurer efter Thorvaldsen*, med poetiske Forklaringer af A. Øhlenschläger og en oplysende Fortale af Udgiveren« (1814) uden videre gaar ind som en Del i det, og da »kun Faa har fundet Behag i at kjende eller benytte disse Konturer til Tegneøvelser«, forudsætter *Lahde* i Oktober 1817, at »maaske nogle skatterede Figurer af det daglige Liv kunde interessere Publicum mere« og udsender, ogsaa som en Del af Værket, 12 Blade fra det daglige Liv i Kjøbenhavn med poetiske Forklaringer af Professor *Sander* (en kgl. Berider, en Amager, en Spækhøker o. s. v.). De give gode kulturhistoriske Oplysninger om Datidens Liv, men kunne vanskeligere tænkes som Forlagsblade ved en Tegneundervisning.

Hvor overvældende et Indtryk »Elementarværkets« Indledninger end gjøre ved deres Omfang og forskelligartede Indhold — en hedder »Om Vigtigheden af Synets Dyrkelse ved Tegneøvelser i Forening med Naturhistorie« — peger

¹ Denne Tanke var alt fremsat af Professor *Gamborg* i hans »Læsebog for de allerførste Begyndere« (1797), oplyser Olsen.

den dobbelte Front, som helt igjennem viser sig, snarere paa en god Forretningsmand end paa en forstandlig Tegnelærer. De til Værket hørende »Æg og Fugle« udgives som Nyaarsgave for Yndere af Tegnekunst og Naturhistorie. Men desuagtet vandt *Lahde* ikke Spillet. Af de beregnede 36 Hefter udkom (1814 til 1824) kun 17, og dermed stansede Værket. Dets »vel udtænkte Plan« — »denne danske Original-Frugt« som den tyskfødte *Lahde* kalder den — roses oftere i Almindelighed med et tilføjet Ønske om, at den maatte blive helt udført, og trods *Lahdes* Udtalelser om Værkets kun mindre Udbredelse, er der da heller ingen Tvivl om, at det som det eneste eksisterende danske Tegneværk har spillet en endog stor Rolle i vor Tegneundervisnings Historie¹, skjönt allerede Datiden ikke var blind for dets Mangler. En Anmelder i *Kjøbenhavns Skilderi* (Juli 1829) finder det væsentlig uanvendeligt saavel i de lærde Skoler som i Borger- og Almueskolerne, han synes nærmest at anbefale det til Brug ved den Undervisning i Tegning blandt »Kvindekjønnet i den højere Stand og Middelstanden«, som han ivrigt ønsker fremmet. Og hvad Kunstakademiet angaar, da yder ogsaa dette Værket kun en betinget Ros.

I December 1813 erklærer det med Hensyn til de tolv Figurer efter Thorvaldsen, at det »ikke kunde indlade sig paa at anbefale et Værk, som vilde anbefale sig selv, naar Publikum fandt det hensigtsmæssigt, og saa meget mindre kunde man det, da Arbejderne vare Thorvaldsens, og man ikke

¹ Den Reiersenske Fond t. Ex. skænker Institut for Metalarbejdere ikke mindre end 10 Exemplarer af det, saaledes, at Institutet kan foretage en yderligere Uddeling 1828 til Rønne, 1830 til Maribo o. s. v.

kunde vide, hvorvidt Avtor vilde billige dette Efterstik af Originalkobbere, som vare hans Ejendom«. Men derfor gav Lahde ikke tabt. I Oktober 1815 er han igjen fremme med sit Værk. Og nu hedder det, at Akademiet »erkjender Forfatterens gode Hensigt med dets Udgivelse og anser det for nyttigt og skikket til at bruges i den private Undervisning og Instituter«, men der staar, betegnende nok, Intetsomhelst om, hvorvidt det selv kunde eller vilde bruge det.

Tiden kjendte forøvrigt et andet Forsøg paa at fremkalde et »Elementarværk for Tegneskoler«. I Januar 1812 forelagde Malermester *N. J. Bredal* Akademiet en Del Prøveblade til et saadant. De fremkom med en Anbefaling fra »Selskabet for indenlandsk Kunstflid«, men efter Akademiets Mening vare de kun »ret gode«, ikke at tale om at 5 Blade vare »smagløse og fortegnede«. Værket udkom ikke.

Men var det udkommet, havde det sikkert kun været endnu et Bidrag til, hvad Tiden praktisk øvede paa Tegnekunstens Omraade, en Anvisning, hvorefter en Række Elever kunde lære at kopiere en Fortegning. Höjere naaede man nemlig ikke, skjönt Lahde et Sted kalder det at tegne efter Naturen for »den eneste Vej til fuldkommen Uddannelse«. Ög selv Akademiet var sikkert i væsentlig Overensstemmelse med Tiden. Det tidligere nævnte »brusende Skjæggehoved« er i saa Henseende et vejvisende Fyrtaarn, og i ethvert Tilfælde tör det antages, at dets Undervisning kun var anlagt paa at danne Kunstnere. Det Preislerske Tegneværk gik udelukkende i den Retning, og det af Abildgaard projekterede har sikkert ikke tilsigtet nogen Forandring paa dette Punkt. Om nogen til Haandværkets Fremme særlig planlagt Under-

visning høres Intet. Da den første Informator i Ornament-skolen *J. C. Almer* — for hvem *J. Dinesen* forøvrigt lige til 1776 vikarierer — 1773 er i Paris, hjemsender han derfra en til Akademiet kjøbt Samling »Ornament-Kobberstykker *en manière rouge*«, og 1775 hjemsender *Abildgaard* og Billedhugger *Becken* 43 Ornamenttegninger efter antike og Rafaelske Motiver, ikke at tale om at *Abildgaard* 1789 som Direktør er virksom for Forøgelsen af Akademiets Undervisningsapparat ved et større Indkjøb af Gipsafstøbninger efter Antikerne.

Det er antike eller antikiserende Ornament, Hoveder og Skikkelser, som Alt er baseret paa, mere eller mindre tilfældig valgte og brugte, men just derfor modtages *Hetsch*, da han i 1815 viser sig her, med aabne Arme. Han medbringer en »udvalgt« Samling af Tegninger efter arkitektoniske Monumenter, som han personlig havde opmaalt i Italien, og viser sig hurtigt som en Informator af Rang. Han udfylder en hidtil ledig Plads, og den Paaskjønnelse, der ydes ham, bliver saa meget større, som han har særlig Interesse for Haandværkernes Udvikling, en Sag der vedblivende paahvilede Akademiet. Dets nye Fundats af 28. Juli 1814 har et helt Kapitel (det syvende) med Overskriften »Akademiets Medvirkning til Haandværkernes Dannelse«.

Forøvrigt er det mærkeligt at se, at denne Opgave til sine Tider ogsaa optoges af Andre. Allerede 1769, d. v. s. strax efter sin Stiftelse, udsætter *det kgl. danske Landhusholdnings-selskab*, denne nyttige Institution, der i sin første Tid interesserede sig nok saa meget for Industri og Haandværk som for Agerbrug, en Prisopgave, der bl. A. gaar ud paa, at faa oplyst, hvorledes Tegnekunsten »kan blive almindelig for de Kunster

og Haandværker, som behøve den til deres Arbejders og Varers større Fuldkommenhed og Smagens Forbedring i samme«, selv paa de Steder, hvor »Kunstnernes Faahed og Folkemængdens Ringhed« hindrer Oprettelsen af Skoler. Den besvares af Signet-, Skrift- og Stempelskærer *Ip Oluf Weyse*, der i Februar 1772 belønnes med Selskabets lille Sølvmedalje, men Besvarelsen, der ikke blev offentliggjort, kjendes ikke mere. I Forbindelse hermed kan det imidlertid erindres, at Kunstakademiet oftere, forgjæves, interesserede sig for Ansættelsen af Provinsialbygmestere til Gavn for Bygningsvidenskaberne, Professioner og Haandværk. Ja man tror, hedder det i 1773, »at det fra Landhusholdningsselskabet saa ofte udsatte Prisspørgsmaal herved i Gjærning bedst skulde kunne besvares«. Akademiet synes ikke at have vidst, at det allerede var blevet besvaret.

I lignende Retning som Akademiet udtaler ogsaa Hof-Billedhugger *Jens Karleby* sig en Del Aar senere i den Dagbog, han fører paa en Jyllandsrejse 1789, og hvoraf nogle Brudstykker bleve trykte. Han udtaler Ønsket om, at Magistraten i de fornemste Provinskjøbstæder vilde »forsyne sig med« en habil Tømmer- eller Murmester, der ved Kunstakademiet havde vundet den store Sølv- eller Guldmedalje, hvorpaa han i sikkert lidt for stærke Udtryk udbryder: »Her blev aldrig Mangel paa duelige Folk, ti Akademiet er meget frugtbringende, og Tegneskoler, som der har været udsat Præmier for, vilde derved af sig selv opstaa«. Saa er en anden Udtalelse mere ædruelig, nemlig en lille Afhandling »Tanker om Tegnekunstens mere almindelige Udbredelse til de dermed forbundne Kunsters og Haandværkers Forbedring og større

Fuldkommenhed«, der 1785 fremkom i Aalborgs *Patriotiske Samlinger*. Den har sin Opmærksomhed særlig henvendt paa Provinserne, ti i Kjøbenhavn arbejder jo Akademiet, »der med saa liden Byrde for Staten har gjort den saa stor Nytte og Ære«. Den ubekjendte Forfatter ser helst, at der oprettes egne Skoler for Tegnekunst (og maaske Landmaaling), men han ser ogsaa Vanskelighederne herved ligesom ved Opretelsen af Realskoler, i hvilke Tegnekunsten grundig og ordentlig kunde blive lært. Han slaar sig derfor til Ro ved om muligt at faa Tegning indført i Kjøbstædernes almindelige Læse-, Skrive- og Regneskoler. Men ak, ogsaa herved er der væsentlig uovervindelige Vanskeligheder. Tiden mangler saavel brugelige Lærekræfter som brugelige Fortegninger.

Der manglede Fortegninger for en elementær Undervisning i Landets Skoler, men der manglede ogsaa Fortegninger for Haandværkerne i deres Arbejde paa Værkstederne, og her skulle vi for sidste Gang møde Assessor *J. H. Bäreus*, der ogsaa paa dette Omraade bestræbte sig for at gjøre Nytte.

Han, Sönnen af Kunstnerinden med Naal og Pensel, *Magdalene Margrete Bäreus*, der 1780 blev Medlem af Kunstakademiet og pristest saavel for sine chenillesyede Landskaber som for sine Blomsterstykker i Vandfarve, havde selv som ung gaaet paa Akademiet, og hvor han kunde, arbejdede han senere for Kunstens Udbredelse. I *Selskabet for Haandværkstandens Forædling* var han en Tid virksom ved hver Söndag at gennemgaa og bedömmes Elevernes Tegninger »med Hensyn til at bibringe de unge Mennesker Kunstmag«, ja i 2 Aar holdt han en Gang om Ugen Forelæsninger over de skjønne Kunster. Men hvad der her særlig skal nævnes, er,

at han 1812 gennem *Selskabet for indenlandsk Kunstflid* udsatte en aarlig Præmie paa 50 Rd. for smagfulde Arbejdstegninger for Haandværkere. Selvfølgelig havde han arbejdet med, da dette Selskab i 1808 stiftedes som en flammende Protest mod Englands Overfald paa Danmark Aaret forud. Man vilde fuldstændig frigjøre sig fra Voldsmandens industrielle Frembringelser og holde sig til Indlandets, og det er da fuldstændig i Selskabets Aand, naar Bäreus udsætter den nævnte Præmie, ikke at tale om at det viser et mærkelig klart Blik for, hvad der trængtes til. Men den herved givne Spore synes ikke at have baaret Frugt. Ogsaa paa dette Omraade var det forbeholdt *Hetsch* — og ved ham altsaa den fra Akademiet udstrømmende Virksomhed — at skulle gaa i Spidsen. Men Akademiets i Begyndelsen saa ivrige Arbejde for Mesterstykkernes Forbedring fortjente da ogsaa nok denne lille Opmærksomhed af Begivenhedernes Forsyn, saa meget mere som Bevægelsen har haft i alt Fald en enkelt Forløber indenfor dets Mure.

Det er givet, at *Abildgaard* lod gjøre skjønne Industri-gjenstande til sig selv. Han har altsaa i alt Fald til disse Gjenstande givet de vedkommende Haandværkere Tegninger at arbejde efter, men muligvis har hans Virksomhed haft en større og almindeligere Udstrækning. Efter hans Død, der indtraf 1809, fandtes paa den af *Selskabet for indenlandsk Kunstflid* i 1811 foranstaltede Udstilling bl. A. »2 antike Lamper og en Blomsterfeston efter Tegning af Abildgaard«, og Udstilleren var Gjortler *Poul Berg*, der allerede som Svend havde været i Forbindelse med Akademiet, hvilket paa den Tid vil sige Abildgaard. Akademiet fandt i 1802, at naar han

fuldendte to Metal-Armstager, saaledes som han havde begyndt dem, vilde de kunne eragtes som et fuldkomment Mestestykke i Sammenligning med hvad andet Gjørtlerarbejde, man hidtil har set forfærdiget her i Staden.

Som Abildgaard interesserede sig for en forbedret Tegneundervisning, interesserede han sig sikkert ogsaa for Udviklingen af en dansk Kunstindustri. Som Medlem af Komiteen i »Selskabet til Haandværksstandens Forædling« gav han Stødet til Oprettelsen af »Institut for Metalarbejdere«. Men hvorledes Forholdet end har været, er det sikkert, at den udsaaede Sæd først bragte Høst under Hetsch's kyndige Haand.

XIV.

GUSTAV FREDERIK HETSCH.

Hetsch's første Fremtræden her i Landet er næsten som et Triumftog.

Lige fyldt 27 Aar, ung og livlig, musikalsk begavet og fuld af Interesse for sin Kunst, kom han i Oktober 1815 til Kjøbenhavn, og det gjorde Intet, at han, den Tyskfødte, ikke kunde Dansk. I Rom havde han været de danske Kunstneres Ven. Det var en af dem, Stadsbygmester *Malling*, der bragte ham i Forbindelse med Danmark, og med hele sin Udvikling passede han saa forunderligt ind i vore Forhold. Fra 1803 til 1812 havde han arbejdet i Paris under Empirestilens Koryfæer, i 3 Aar derefter studeret i Rom, og her i Kjøbenhavn traf han Kunstakademiets myndige Direktør, den senere Konferensraad *C. F. Hansen*, travlt beskjæftiget med at gjenopføre Kristiansborg Slot i god Harmoni med, hvad den nævnte Uddannelse havde bragt ham til for hele sit Liv at se som Kunst. Hansens saa kaldte »rene« (klassiske) Stil bestemmes godt ved den Ytring, han saa ofte førte i Munden: »Ja de Grækere kunne være gode nok, men Romerne vare dog langt bedre«.

Hetsch, der var i Besiddelse af et betydeligt Sprogtalent, lærte snart Dansk, og samtidigt kom han hurtigt til at staa som den hos Hansen meget Betroede ikke at tale om, at han desuden — endog to Gange — blev hans Svigersøn (1823 og 1829). Slottets Dekoration blev væsentlig lagt i Hetsch's Haand, og der er Vidnesbyrd paa Vidnesbyrd om, med hvilken næsten hellig Iver, han viede sig til denne Opgave, som han under de givne Forhold maa siges at have været som skabt til, og saa arbejdede han samtidigt med Lyst og Glæde paa de medvirkende Haandværkeres kunstindustrielle Opdragelse, Noget, der kommer smukt frem i den Tale, som Kunstakademiets Sekretær, Professor *Baden*, holdt ved Akademiets Aarsfest i Marts 1829.

Æmnet for denne Tale var den danske Kunst og det nye Kristiansborg Slot, der efter at være indviet i 1826 fra 1828 husede den senere Frederik VII og hans unge Brud Prinsesse Vilhelmine. Taleren dvæler bl. A. ved »Slottets Dekorator«, Professor Hetsch, og nu hedder det om den af ham udfoldede Virksomhed: »Det vilde vel ikke selv for Bygmesteren være muligt detailleret at angive de Arbejder, der ere blevne denne Kunstner overdragne og ere udførte efter hans Tegninger og under hans Vejledning, men lige saa vanskeligt vilde det vel lade sig bestemme, om han ved disse hans Bestræbelser mere har gavnet blot med Hensyn til Slottets Smykke eller med Hensyn til den Dannelse, han ved denne Lejlighed har skjænket de forskjellige Haandværksklasser, der staa i en nærmere Beroelse med de skønne Kunster«¹.

¹ De Haandværkere, han nævner i sin Tale og som Hetsch altsaa har paavirket, ere: Malermesterne Berg, Fædderholt og Svendsen; Billed-

Det var i Marts 1829, at dette blev sagt om Hetsch, og i Januar s. A. var der blevet ham en nok saa smuk Anerkjendelse til Del for hans Virksomhed ved Akademiet, som vi nu skulle gaa over til.

Hetsch kom til Kjøbenhavn den 15. Oktober 1815, og allerede i Akademiets Møde den 23. s. M. forelaa en Del af hans i Rom gjorte Tegninger, der omtales i overstrømmende Udtryk. Akademiet saa den skjønne og udvalgte Samling med særdeles Fornøjelse, beundrede den Nøjagtighed, hvormed Tegningerne vare udførte, og bevidnede Insenderen sin Tilfredshed og Agtelse. Den hidtil ukjendte »Hr. Hetsch, Arkitekt fra Stuttgart«, introduceredes herved med en Fanfare, der gjør det forstaaeligt, at Akademiet i sit Møde den 20. November s. A., altsaa ikke en Maaned efter, enstemmigt ansætter ham som Informator ved en ny oprettet Arkitekturklasse og beslutter at virke for, at han ved en Understøttelse paa 2400 Rdl. (Navneværdi) kan sættes i Stand til af sine romerske Tegninger at skabe en Række af de praktiske Fortegninger, Akademiet saa længe havde trængt til. Og Forsøget lykkedes. I tre Aar arbejdede Hetsch paa sine udmærkede Fortegninger, der endnu findes ved Akademiet, og som ved dets Aarsfest i 1819 faa en saa berømmelig Omtale. Det var de 3 Søjleordener, den doriske, den joniske og den korintiske, der ved dem fremstilledes »i deres Renhed og i alle deres Dele«, og — hedder det — Hetsch har ved dette

skæerne Heldt, Thielemann og Meyer; Broncearbejderne Brødrene Dalhoff, Gipsarbejderne Brilly og Møller; Blikkenslager Irgens; Snedkerne Olsen, Jacobsen og Svendsen; Forgylterne Damborg, Svendsen, Ringberg og Mouritzen.

Arbejde »gjort sig velfortjent af Akademiet«. »Fra saa mange Sider har den arkitektoniske Ornamentskoles fortjente og indsigtsfulde Lærer sørget for Samlingernes Brugbarhed«, at den sikkert »meget vil bidrage til Elevernes Fremskridt og Kunstens Stigen«.

Akademiet modtog Hetsch's første Fortegninger med fuld Honnør. Og den saaledes betraadte Vej blev fortsat. I Januar 1820 sendte han det en Samling Tegninger, hvori han havde udviklet de Grundsætninger, efter hvilke den matematiske Tegnelære paa den korteste og nyttigste Maade kunde foredrages. Paa disse Tegninger, som saas med Fornøjelse, agreerede Akademiet ham, i Juni s. A. blev han optagen som Medlem, og for at knytte ham, »der ved saa mange Prøver havde overbevist Akademiet om sin fortrinlige Duelighed«, endnu stærkere til sig, blev det trods mange og store Vanskeligheder i November 1821 udvirket, at der ud over de normerede Professorposter maatte oprettes et ekstraordinært Professorat i Perspektiv, Stereotomi og Skyggelære, som efter en Konkurrence i Oktober 1822 blev betroet ham. Og hvad Hetsch betød paa denne Post, oplyses af et Brev, som Teatermaler *Troels Lund* fra München tilskrev Akademiet, og som dettes høje Præses, Prins Kristian (den senere Kristian VIII), lod oplæse i Akademimødet den 19. Januar 1829, idet han bevidnede Hetsch sin Tilfredshed.

Lund skriver om sin Virksomhed i Bayrens Hovedstad: »Jeg begyndte med at studere Arkitektur i Forbindelse med Perspektiv, i hvilken sidste Videnskab jeg til min Lykke havde faaet en fast Theori ved Professor Hetsch's fortræffelige Forelæsninger og venskabelige Vejledning. Jeg skylder denne

Mands udmærkede Kundskaber den Erklæring, at jeg har dem at takke for min hele hurtige Fremgang, thi i Henseende til Theorien lod [Münchener Professoren] Quaglios Kundskaber min Videlyst ofte utilfredsstillet, ej at tale om den Gave, Professor Hetsch har at gjøre sig forstaaelig for Andre, som Quaglio aldeles mangler. Ofte har jeg ved Erindringen om Professor Hetsch haft Lejlighed til at skjønne paa saa meget, der er bedre hjemme end i Udlandet, og som man først erkjender tilfulde, naar man kjender begge Dele«.

Det er en Kunstner, der her udtaler sig om Hetsch's store Betydning, men Hetsch indskrænkede sig ikke til at virke for Kunstnerne. Efter hele hans Naturel og i Overensstemmelse med hans ovenfor nævnte Forhold til de kjøbenhavnske Haandværkere maatte han ogsaa interessere sig for Akademiets Haandværkerundervisning, og det saa meget mere som han hurtigt kom til den Overbevisning, at dettes »Indflydelse paa Haandværkernes Fremskridt i Smagen var endnu mindre, end man kunde gjøre sig Formodning om efter det høje Trin, Akademiet stod paa med Hensyn til de egentlige Kunstfag«. I 1823 blev der efter hans Forslag betroet ham en foreløbig Revision og Korrektur af alle til Akademiet indsendte Mester- og Svendetegninger¹, og det er i fuld Overensstemmelse hermed, at f. Ex. Glarmesterlavets Oldermænd i 1828 af Akademiet henvises til Hetsch med Hensyn til en endelig Ordning af Formen for Lavets Mesterstykker, om hvilke det alt i 1822 var blevet udtalt, at Lavet maatte se til,

¹ I 1835 deltes Tilsynet med disse Tegninger mellem Akademiets forskjellige Professorer og Medlemmer, og i 1840 etableredes endelig en særlig Komite til Bedømmelse af Haandværkstekningerne m. m.

at deres Farver kom til et udmærke sig ved bedre Brænding og større Varietet, hvis man ikke skulde tilraade, at »denne fordom saa yndede og i andre Lande paany med Held dyrkede Kunst« helt burde opgives. I hvilken Retning Hetsch's Ønsker gik, er det ikke vanskeligt at afgjøre. Akademiet forsvarede Glas-maleriet endnu i 1839. Men af størst og væsentligst Betydning turde det være, at Akademiets Sekretær, da han ved Aarsfesten i 1831 udførlig omtaler Akademiets Undervisning, kan oplyse, at denne helt igjennem er rationel efter det af Hetsch indførte System. Haandværkslærlingene i Akademiets Elementarklasse tegnede ikke længer » Brusende Skjægehoveder«. De bleve gjort bekjendte med den geometriske Tegnelse, med de første Elementer i Perspektiv, med Omrids med Antydning af Lys og Skygge efter enkelte og sammensatte geometriske Legemer, før de kom til at arbejde med Fortegninger.

Og hvad Hetsch herved udrettede til Gavn for en rigtig Forstaaelse af Tegnekunsten, fik saa meget større Betydning, som han samtidig blev Toneangivende ved andre Anstalter, hvor Haandværkere i København lærte at tegne. Da *Institut for Metalarbejdere* i 1825 henvendte sig til Kunstakademiet, blev det henvist til Hetsch, og da *Den polytekniske Læreanstalt* stiftedes i 1829, blev Hetsch Lærer i Tegning ved den, ikke at tale om, at han fra 1817 med Akademiets Tilladelse havde sin private Tegneskole. Det var ikke kun sine »Kunsthvalpe«, som han informerede. Hans Elever kunde efterhaanden snarere regnes i Tusindevis end i Hundredevis, og en stor Mængde af dem følte sig personligt knyttede til ham. Da man derfor den 29. Marts 1846 med Tak for Alt, hvad han

havde udrettet, overrakte ham en i Dagens Anledning præget Guldmedalje og bragte ham et Fakkeltog, skete det under almindelig Tilslutning. *Carl Ploug* tolkede Kunstnernes Taknemlighed, men *Øhlenschläger* Haandværkernes, og med Rette kaldte han Hetsch:

Du Talsmand for den gode Smag,
Som ener Nyttens med Behag,
Du Kæmper for det Skjønne.

Æresbevisningen var vel fortjent. Men — ja, hvor i Verden findes noget absolut Fuldkomment. Selv under Hetsch's Ledelse var og blev Haandværker-Undervisningen en Byrde, der tyngede Akademiet, saaledes som det ses bl. A. af Sekretærens Tale i 1831. Efter tidligere at have ladet denne Undervisning være, hvad den var, et ved et Magtbud paalagt Pligtarbejde, der kun løst var knyttet til Akademiets øvrige Gjerning, søgte man en Tid (fra 1821) at indordne den i denne. Ornamentalskolen fra 1772 blev en Elementarklasse, der deltes i to Hold, for at Eleverne ikke »altfor raa« skulde kunne flyttes over i Frihaandstegneskolen, den arkitektoniske Ornamentalskole eller Bygningsskolen. Den gjordes til en virkelig Forløber for disse Skoler, og efter Hetsch's Forslag indførtes der (fra 1830) en Kvartalskonkurrence med Præmier for Eleverne i dens 2den Afdeling ganske som i Akademiets andre Skoler, men herved fristede man — hvad der absolut var en Fare — ikke Faa ind paa Kunstnerbanen, som aldrig burde have været Andet end jævne Haandværkere. Først ved Konfirmationen den 1. Marts 1842 af Akademiets Fundats af 1814 blev der gjort Ende derpaa, og ogsaa i en anden Retning spiller denne Konfirmation en

Rolle. Efter at al Undervisning ved Akademiet efter Reglementet af 1771 havde været gratis, paabød Fundatsen af 1814, at Alle, »som have Evne dertil«, skulde erlægge en billig og taalig Betaling, men Haandværkslærlingene havde — selvfølgelig — som Regel ikke Evne. De gik derfor paa faa Undtagelser nær gratis, men fra 1842 blev der normeret en fast Betaling, 4 Rd. Kvartalet, der for Haandværkslærlinge nedattes til 2 Rd. Og i fuld Forstaaelse af Haandværkerundervisningen som en Hæmsko for det søgte Akademiet paa denne Tid mere end een Gang at faa Elementarundervisningen lagt udenfor Akademiet, men uden at det lykkedes.

Akademidrengene vare vilde og forsorne som för. De havde nu bl. A. deres »evige Spænd« med Æblekonen, der sad ved de sammenlængede Stene udenfor det kongelige Teater, ikke at tale om at de begyndte at ryge Cigar! Den 18. November 1839 bleve to af dem bortviste paa en Uge, »fordi de omgikkes uforsvarligen med Ild paa Trapperne«. Og Lavene stod stadig for en stor Del uforstaaende overfor den Undervisning, som Akademiet tilbød dem.

Guldsmedelavets Oldermænd oplyser 1824, at der »endnu« er nogle gamle Svende, som ikke have lært Tegning og følgelig, naar de skulle være Mestere, ikke ville være i Stand til at udføre Tegningen til deres Mesterstykker. Drejerlavet andrager i 1827 om, at Akademiet vilde bestemme en Tegning, som for bestandig kunde være til Brug ved Svendestykkernes Forfærdigelse, da det er imod Interessenternes Tarv at lade deres Drenges besøge Akademiet og derved forsømme nogle Arbejdstimer, der kunde være dem langt nyttigere, og i andre Lav vare Forholdene til sine Tider ikke meget bedre. 31 fra

Snedkerlavet i 1820 indleverede Svendetegninger vare alle saa maadelige, nogle rent ud uantagelige, at Akademiet fandt det rigtigt at paatale det, bl. A. indskærpes det Oldermænden, at Lærlingene maa henvises til smagfulde Mønstre. 1821 kom det frem, at det var Skik blandt Gjørtlerne, at Tegningen til deres Mesterstykker forfærdigedes af »fremmede« Hænder, hvorpaa en Billedhugger skar de nødvendige Modeller; 1830 fordrer Akademiet, at Guldsmedelavets Oldermann med Strenghed skal paase, at Tegningerne til Mesterstykkerne udføres under hans eget Tilsyn, og 1835 har det stærk Formodning om, at samtlige fra Kobbersmedlærlingene indsendte Tegninger ikke alene vare gennemtegnede den ene efter den anden, men vistnok alle tegnede med samme Haand.

Det var alt Andet end heldige Forhold, der vel væsentlig skrev sig fra, at Akademiet trods fremkomne Antydninger ikke havde stræbt efter at gjøre Haandværkerundervisningen til en Fagundervisning. Først i 1832 beskjæftiger det sig med om muligt at faa Haandværkslærlingenes Oprykning ordnet fagvis, men i dette og det følgende Aar havde man ogsaa — sikkert for første Gang — skaffet sig officiel Kundskab om, hvor mange af Akademiets Elever der henhørte til de forskjellige Fag. Det viste sig da, at af de ca. 400 Lærlinge, som besøgte Akademiet, var Halvdelen Malerlærlinge, medens der (1832) kun var 54 Murer- og Stenhuggerlærlinge, 52 Tømmerlærlinge, 24 Snedkerlærlinge, 13 Smedelærlinge, 7 Guldsmedelærlinge, 5 Gjørtlerlærlinge, 4 Lærlinge fra Porcellænsfabriken o. s. v.

Det vedtoges overfor disse strax saa forunderlige Oplysninger, at Akademiet skulde stræbe efter at faa et lige-

ligere Forhold bragt tilveje, men et saadant kom aldrig. Udviklingen gik i anden Retning, der opstod andre større eller mindre Skoler for enkelte Fag, som Haandværkerne hellere besøgte.

To af Akademiets Elever, *C. Christensen* og *J. H. Klee*, ønskede i 1824 at oprette en Tegneskole for Haandværkere og søgte Akademiets Anbefaling. De fik den imidlertid ikke, og Skolen kom næppe i Gang. Men i 1829 oprettede Hof-Guldsmed *J. B. Dalhoff* en af den Reiersenske Fond støttet Søndags-Undervisning for Guldsmede, og i 1831 stiftede Malermester *C. C. Tilly* en Malerskole, ligesom Tømmermester *C. G. Hüttmann* samtidig holdt en meget besøgt Skole for Tømmertegning og Modelbygning (»Modellering«). Der var ogsaa endog flere Skoler for Snedkere. 1827 dreves en saadan af Finerskærer *Petersen*, og i 1837 stiftede *J. Lasenius Kramp* »Foreningen af Snedkere til Kundskabers Fremme i Professionens Theori«, hvis væsentlige Opgave blev Opretholdelsen af en Snedker-Tegneskole.

Tiden fordrede efterhaanden Andet og Mere af Haandværkeren, end Akademiet kunde og vilde paatage sig at lære ham. I 1840 skriver *Den polytekniske Lærestalt* til det, om de ikke i Forening skulde nedsætte en Komite til Overvejelse af, hvorledes Uddannelsen i videnskabelig Bygningsteknik bedst kunde fremmes, og Lærestalten havde alt tidligere gjort den Erfaring, at Maskintegningen og dens Behov laa Hetsch for fjærnt, til at han med Virkning kunde have Indseende dermed. Han beholdt da ogsaa kun »Overledelsen«, medens polyteknisk Kandidat *C. G. Hummel*, der var oplært i Tegning paa Holmens Modelscole, blev den, der kom til at »sætte Under-

visningen i Tegning og Maskinlære i den nærmere Forbindelse« paa Lærestalten.

Svingningen henimod de reale Fag kunde forsaavidt kun være Akademiet behagelig, som den med Nødvendighed maatte fremme Opfyldelsen af dets Ønske om at faa Haandværkerundervisningen lagt andensteds hen, men paa den anden Side besværede den dets Virksomhed, indtil dette Öjeblik indtraf. Det kæmpede imidlertid vedblivende paa sin Maade, og navnlig Hetsch gav ikke tabt. I 1827 vedtog det en Beslutning om, at udmærkede Haandværksarbejder fremtidig kunde deltage i de aarlige Udstillinger paa Charlottenborg, og i 1834 valgte det 3 Medlemmer til den Komite, der samme Aar forestod en større Industriudstilling i Kjøbenhavn. Det Samme gjentog sig i 1836, og i 1838 indrettede det efter vedkommende Oldermands Opfordring med den Reiersenske Fonds Hjælp en Søndags-Undervisning for Bogbindere. Det var Professor *G. F. Ursin*, der foreslog at aabne Charlottenborg-Udstillingerne for Haandværksarbejder, men det var *Hetsch*, der væsentlig arbejdede ved Industriudstillingerne, som det var ham, der ordnede Bogbinder-Undervisningen. Tro imod hvad der staar at læse i Fortalen til den af ham og Ursin i 1828 udgivne »Begynnelsesgrunde af den geometriske Tegnerlære«, og som gjentoges i de senere Oplag af denne virkningsfulde Bog (2. Udg. 1844, 3. Udg. 1855), tænkte han »ligeligen paa Kunstnerne og Haandværkerne«. Og hvilken Nytte have Haandværkerne ikke stadig haft af hans Virksomhed: af hans store Konturer de saakaldte »Øvelsestavler ved Elementarundervisningen« (1831), af hans »Forklaringer over Fortegninger for Murere« og do. for »Tømrere« (1836) — han oversatte dem fra Tysk til Brug ved

Siden af nogle fra Preussen hentede Blade —, af hans »Fortegninger for Haandværkere« (1839—43) o. s. v., og hvor bör det ikke fremhæves, at det var Hetsch, der fremdrog og støttede Terrakottafabrikant *P. Ipsen* (1843), der opsøgte og hjalp Zinkstøber *L. Rasmussen* (1853), og som med Anerkjendelse hilste *Severin & Andreas Jensens* Møbeletablisement (1861), hvad der kun er nogle faa Exempler, ti han undlod aldrig, hvor han blot paa nogen Maade kunde, at række Industrien en hjælpende Haand.

Da han i 1864 døde, var han, trofast mod Fortiden, afgjort den Samme, som da han i 1815 kom her til, men hvad der den Gang var nyt og straalende, stod nu afbleget og forladt i Verdens Öjne. Tiden var løben fra ham, og den altid ivrige Mand følte det. Hans Skjönhedsideal erkjendtes ikke længere, og de af ham oplærte »Kunsthvalpe« fandt han »indbildske og fordærvede«. Ingen søgte ham mere som udøvende Kunstner, skriver han, kun »Skolemester kan jeg endnu blive ved at være i mine gamle Dage — og hvem der ikke vil høre mine Prækner kan jo blive hjemme — tilsidst lukker jeg selv Døren til Kirken, naar jeg har kjedet den sidste Tilhører alt for meget«. Der er noget uendelig Sörgmodigt heri. Endogsaa som Lærer har han altsaa efterhaanden haft et svindende Antal Elever, og her staa vi dog ved, hvad der er det Centrale i hans Virksomhed. Hans Betydning som udøvende Arkitekt er kun mindre, hans kunstneriske Syn er begrænset, men det er stort og betydningsfuldt, at han har indført Plan og Metode i den danske Tegneundervisning og derved i allerhøjeste Grad gavnet baade Kunst og Haandværk.

Da der 1841 i *Den Frisindede* rettes et Angreb paa

Kunstakademiets første Ornamentalskole, gaar det pietetsfuldt udenom Hetsch, »der stedse med Alvor og Iver har taget sig af Undervisningen paa Akademiets Skoler«, og det Samme skal siges nu. Hans i 1834 udgivne lille Skrift »Om Tegneundervisning«, hvis Virkninger kan spores helt ned i Tyskland, kan med Udbytte læses endnu, ti sand Begejstring ældes aldrig.

I 1833 udkom der ikke mindre end to anonyme Smaaskrifter om Kjøbenhavns Snedkerlav. Det ene hed »Kjøbenhavns Snedkerlav i dets sørgelige Tilstand ved Indgreb af Tømrere, Marchandisere og Fuskere i dets Rettigheder samt dets Indretningers Forfald«, og som Titlen viser, er det nærmest en fuldstændig Begrædelsesbog: Det før saa blomstrende Lav er gaaet sørgeligt tilbage, en Mængde Mestere føre et Liv fuldt af Plager og Næringssorger, Uberttiggede have traadt dem ned, og Lavet har med Ligegyldighed set til, skjönt det maatte kunne hævde sine Rettigheder.

Lavsproces paa Lavsproces ligesom dæmmer i Horisonten herefter, og forsaavidt er der noget mindre Tiltalende ved Skriftet, der imidlertid ikke undlader at gjøre Indtryk ved den dybe Respekt, der gennemtrænger det overfor det kjære, det højt skattede Haandværk, hvis Ære bör bevares. Og kjendte vi det andet Skrift »Udsigt over Snedkerlavets Tilstand i Kjøbenhavn«, der mærkeligt nok synes helt forsvundet, vilde det gode Indtryk sikkert være blevet forøget. Det

skyldtes ikke »nogle Mestere«, saaledes som der staar paa den første Pieces Titelblad, men en enkelt og det endda en meget ung Mester, der trods de trykkede Tider saa let og lyst paa Livet og nærrede en levende Interesse for »et højere Dan-nelsesliv i Haandværksstanden«, hvad han ganske sikkert har givet Udtryk i Skriftet.

Forfatteren er Snedkermester *Johannes Lasenius Kramp*, der 2 Aar før, ikke fuldt 23 Aar gammel, var bleven Mester, ikke af særlig Lyst til Haandteringen, men fordi hans Fader vilde, at han, Snedkersönnen, skulde fortsætte Professionen. Hans i 1831 aflagte Mesterprøve, et Mahogni-Chatol og en Egetræsdör, kjendes da ogsaa af Kunstakademiet for kun slet og ret »antagelig«, men han havde i sin Opvæxt vundet samtlige Medaljer i de Massmannske Söndagsskoler, til Ja-nuar 1829 gjennemgaaet alle Akademiets forberedende Klasser indtil Arkitekturskolen og — som han siger i Erslews For-fatterlexikon — »med Hang til Poesi og Studier stræbt efter studerte Mænds Omgang«, hvad der førte til, at han i 1834 udgav — et Bind »Digtninge«. Her er baade Ballader og Romancer, men kun lidt Poesi, det konventionelle Indhold er spinkelt i Forhold til de höjt stemte Strenge. Men versifika-toriske Evner havde han. Ja om den jævne Sang, som han skrev for det store Tog, der den 2. Juli 1841 lykønskede Kronprins Frederik (den senere Frederik VII) og Prinsesse Karoline af Meklenborg-Strelitz i Anledning af deres Bryllup, siger Magister *J. C. Lindberg* i sit Blad Dannebroke, at den »i det mindste efter vor Formening overgaar alle de Sange, der ellers ved denne Höjtidelighed har set Lyset«.

Artiklen, hvori dette siges, er en politisk Artikel, en Art

Dityrambe til Københavns Borgere, hvilket her vil sige dens Haandværkere, fordi de »trods Avisskriverne« havde haft Mod til at give deres Kjærlighed til Konge og Kongehus Udtryk. Den ser partisk og roser med Glæde til den Side, den hælder imod. Men selv om der skal slaas lidt af i dens Ros, bliver »Kunstnernes og Haandværkernes Lykønskningstog«, hvori Kunstnerne udgjorde $\frac{1}{41}$ Del mod Handværkerne¹, i Forbindelse med Kramps Sang et karakteristisk Vidnesbyrd om, hvor dygtigt og godt Haandværkerne i dette Aarhundrede havde arbejdet sig frem særlig i social Anseelse. Der kan endnu fortælles om megen Raahed i ikke faa Fag, men den trak sig mere og mere tilbage, og selv vore Provinsbyers i saa Henseende meget nøjeregnende Klubber bleve efterhaanden tilgængelige ogsaa for Haandværkere. Et af de første Exempler er muligvis Typograf *Sebastian Warbergs* Optagelse 1819 i Aarhus Klub. Han var bleven Medlem af et dramatisk Selskab dér, og da dette nogen Tid efter, skriver han, »forenede sig med Byens Klub, blev jeg paa denne Maade Medlem af Klubben, hvilket ellers ikke vilde være lykkedes mig. Embedsmændene, Købmændene og ikke mindst Officererne ved Prins Ferdinands Dragonregiment vare ikke lidet storagtige».

De dramatiske Selskaber spillede den Gang en Rolle, og saaledes da ogsaa i Kramps Liv. Den 30. Avgust 1830 blev han Medlem af Selskabet *Thalia*, betegnende nok forøvrigt

¹ Kunstnerne udgjorde een Afdeling (Nr. 17) ved Siden af 40 Haandværkerlav, og Deputationen, der overbragte Togets Lykønskning, bestod af 8 Haandværksmestere og 1 Kunstner. Ordføreren var Tobaksspinder *N. F. Bonnesen* og den ene Kunstner Teatermaler *Troels Lund*.

ikke som Snedkersvend, men som »Arkitekt« J. L. Kramp. Og naar Optagelsesbrevet beder ham opgive, om og i hvilke Fag han maatte ønske Roller, da har han sikkert ikke ladet det være ubesvaret. Han spillede med Liv og Lyst og det endda i eet Selskab til. I November 1837 bliver han Medlem af Selskabet *Holbergs Minde*, og Aaret efter er han »dramatisk Kommissær« og Bestyrelsesmedlem i det. Han er ikke alene optrædende Aktør, men Digter; hans Prologer indledede mere end een Forestilling. Men hvor søgt han var som Lejlighedsforfatter, ses maaske bedst af en Række Breve til ham fra *Det forenede borgerlige Selskab*. Allerede i November 1832 fik han »de forbindtligste Taksigelser« for den Redebonhed, hvormed han havde efterkommet Selskabets Anmodning om at forskjønne dets Fester »ved forfattede Sange i forskjellig Genre«, og selvfølgelig bleve Anmodningerne og Taksigelserne ikke færre, efter at han i Maj 1833 var bleven Medlem af Selskabet. Det gjaldt Festerne ved Kongens Fødselsdag, Pøsegilderne og Ballerne. Og altid var han her som andensteds til Tjeneste. Venneskaren var stor.

Det forenede borgerlige Selskab hed ved sin Stiftelse i 1785 slet og ret »Det borgerlige Selskab«, indtil det i 1821 forenede sig med »Det borgerlige Enigheds-Selskab«, der var stiftet 1790 under Navn af »Det økonomisk borgerlige Selskab«. Og *Det borgerlige Selskab* roste sig af at være den første alene for »Borgere« oprettede selskabelige Forening i Kjøbenhavn. Er det Tilfældet, og er Nr. 1 paa dets første Medlemsliste, Blikkenslager *Elias Schmidt*, dets Stifter, hvad der kan være nogen Sandsynlighed for, da spiller Selskabet en Rolle i

Haandværkernes Udvikling, og det er da dobbelt naturligt at træffe Kramp i det¹.

Men forøvrigt var Kramp som Borger ikke alene civil men ogsaa militær. Den, der i 1837 proponerede ham som Medlem af »Holbergs Minde«, var ingen mindre end den bekjendte Grosserer og Kaptajn *J. Garbrecht*, der trods sin trivelige Figur var en meget ivrig Borgerofficer og en meget ivrig Skuespiller i private Foreninger, ligesom han med Iver slog Lyren i de mest patetiske Toner. Garbrecht maa have følt sig tiltrukken af Kramp. Skjönt næsten 10 Aar ældre, bliver han hurtigt Dus med Kramp, som han atter og atter kalder for »Ven og Vaabenbroder«; han er glad ved i ham at kunne »hilse et beslægtet Hjærte, der brænder for Borgervæbningens Hæder«. Kramp, der 1826 var bleven Korporal i det borgerlige Infanteri, havde med Hæder taget sin Officersexamen og tjente nu med Liv og Sjæl som Löjtnant, ja fra 1837 endog som Adjutant ved Korpset. Og hvor højt han satte sin Virksomhed her, kan ses af hans »Digtninges« sidste Digt »Mit Sværd«, der forøvrigt nok saa godt kunde have heddet »Mit Sværd og min Lyre«, ti det ender i höjtidelige Udtryk saaledes:

Ja naar mit Livslys engang slukkes ud,
Og Aanden vil de sidste Runer riste,
Da læg min Lyre og min blanke Brud,
Mit Sværd, som Smykke paa min Kiste.

Forbilledet til disse Linier vil forøvrigt let kunne paa-vises. Men ligegyldigt, hvor det findes, de vise sikkert, at

¹ Det maa ikke forvexles med *Det bestandig-borgerlige Selskab*, der først stiftedes 1798 og i 1824 antog Navnet *Den bestandig-borgerlige Forening*. — Af *Det borgerlige Selskabs* 20 stiftende Medlemmer vare 8 Haandværkere, 10 Handlende, 1 Magasinforvalter og 1 Kommissionær.

Kramp *følte* sig baade som Borgerofficer og som Digter. Der er da heller ingen Tvivl om, at han mere end een Gang, iført fuld Uniform, har været glad ved at kunne faa Mængdens Öjne henvendt paa sig ved ret at rasle med Sablen, ligesom det er karakteristisk, at da han i 1841 udgav en *Sangbog for Snedkerlavet*, der indeholder 67 Sange, ere 19 af disse forfattede af ham, medens Danmarks *øvrige* Digttere maa nøjes med de resterende 48, hvorved det dog maa erindres, at Kramps Sange saa godt som alle vare gamle Bekjendte i Lavet som skrevne til tidligere afholdte Festligheder. De hørte altsaa paa en Maade til.

Kramp gik forøvrigt langt fra op i kun at fetere og blive feteret. Han var Medlem af ikke faa alvorlige Foreninger som f. Ex. det forenede Velgjörenheds-Selskab, Selskabet til Havekulturens Fremme, Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug og Læseforeningen. Ja overfor den sidste, som Boghandler *Deichmann* 1836 kalder for »et Slags Athenæum for Borgerklassen«, synes han at staa som Medstifter. Professor *G. F. Ursin* skriver i alt Fald i August 1835 saaledes til ham: »vi mangle endnu nogle Medlemmer, men kunde hver af Stifterne blot skaffe et Par Stykker, ere vi hjulpne.« Og særlig virksom var han i »Selskabet for de Massmannske Söndagsskoler«. Han blev Medlem af det i November 1832 og med det samme Inspektör ved saavel Skrive- og Regneskolen i Admiralgade som ved den Reiersenske Tegneskoles Afdeling i Laxegade. Men her stod han ogsaa ved en Virksomhed, Haandværkernes Oplærelse, der mere og mere skulde blive hans Livs Virksomhed. Kobbersmed *Jörgen Conradt*, Kjöbenhavns Stadshauptmand, skabte *Institut for Metalarbejdere* og styrede det i en Aarrække; hans Virksomhed her

var, om det saa maa siges, dog væsentlig en Fritidsbeskjæftigelse, medens Haandværksstandens Opdragelse i og ved sig selv først faar sit væsentlige Udtryk i Borgerløjtnanten, Snedkermester *Lasenius Kramp*, der gjorde den til sit Livs Opgave. Hans livlige Sind krævede Munterhed og Bevægelighed, men kunde ogsaa rumme dybere Følelser, og det var Alvor, naar han paa »Sangbogen for Snedkerlavet« satte som Motto: »Lyksalig den, der sige kan, jeg er en dygtig Haandværksmand«.

Han begyndte sin Virksomhed i Snedkerlavet, hvor meget ikke var, som han kunde ønske det. Havde vi kjendt hans lille Skrift fra 1833, kunde det formentlig ses i det. Nu faa vi det at vide bl. A. af Udkastet til en Ansøgning, som han i 1844 skrev til den Reiersenske Fond, og hvori han gjør Rede for sin Virksomhed. Han skriver heri, at han ved i 1831 at blive Mester »kom til at kjende en Kreds, hvor alt var mig fremmed og uhyggeligt«, men disse stærke Udtryk har han forandret til »en Kreds, fremmed for Alt, hvad der tidligere havde omgivet mig«. Den velstaaende Snedkers Søn, der i sin Opvæxt havde haft saa mange Interesser, kjendte, skjönt han var oplært paa et kjøbenhavnsk Snedkerværksted, kun saare lidt til Byens Snedkerlav og dets Maade at være paa, för han selv blev Medlem af det. Men saa fandt han ogsaa, at meget burde være anderledes. Og hvad der særlig gik ham til Hjærte, var at Lavet, der sad i trykkede Kaar — vi have set det ovenfor — snarere holdt sine Lærlinge tilbage fra at søge Undervisning udenfor Værkstederne, end det animerede dem dertil. Her var absolut en Brøst, og da Kramp sikkert af Erfaring vidste, at Akademiets Undervis-

ning overfor en saadan Modstand ikke var praktisk nok anlagt, var det naturligt, at hans Tanke hurtigt henvendtes paa at skabe en særlig Undervisning for Snedkere. Han fremtraadte da i 1837 med en Plan til at danne en *Forening af Snedkere til Kundskabers Fremme i Professionens Teori*.

Og det er langt fra, at han ved denne Lejlighed smigrede for sine Kolleger. Han tror ikke, at de danske Snedkere mere kunne sættes ved Siden af Udlandets, saaledes som det een Gang havde været Tilfældet; »vi slide«, siger han, »paa en gammel Hæder, der trænger stærkt til at restavrerres«. Men desuagtet førte han Sagen igjennem. Den 18. September 1837 stiftedes trods forskjellig Modstand den af ham foreslaaede Forening, der vedblev at virke i 50 Aar, fra 1870 under Navn af *Snedkernes Tegneforening*, idet Opretholdelsen af en Tegneskole og Udgivelsen af Tegninger blev dens væsentlige Opgaver. Tegneskolen begyndte den 12. December 1838 med 17 Elever, et Tal, der senere — men først i Halvfjerserne — steg til over 100.

I denne Forening var Kramp med et kort Mellemrum i 1840 Formand fra dens Stiftelse til 1844. Og han virkede ogsaa paa anden Maade for Snedkerne. Efter det ovenfor nævnte Ansøgningsudkast stiftede han 1838 et særlig planlagt Møbelmagasin, »Snedkernes Etablissement for solide og moderne Arbejder«, der virkede »med Held og Fordel«, hvad der førte til, at han samme Aar valgtes ind i en »Komite for forandret Organisation af Snedkermesternes (d. v. s. Lavshusets) Møbelmagasin«. Ogsaa i Lavet gjorde han sig saaledes efterhaanden gjældende, og det ikke mindst ved sine selskabelige Talenter. Exempelvis kan der peges paa, at da Lavet i Juli

1840 havde Oldermandsvalg, hvorved den tidligere Oldermænd, Snedkermester *A. D. Andersen*, blev gjenvalgt, leverede Kramp til Festen, som i den Anledning holdtes paa Enighedsværn, ikke en Sang men et Hefte Sange (til Kongen; til Kongehuset; til Danmark; til Oldermænden; til Damerne).

Kramps livlige, i Nogles Öjne sikkert ofte lidt friskfyragtige Optræden og hans vrimlende Mængde nye Ideer, der støttedes ved gode Talegaver, undlod dog ikke paa sine Steder at vække Anstød, hvad der gav Anledning til de oftere i hans Virksomhed forekommende Rivninger. Vi skulle se det nedenfor. Han syntes jo ogsaa at staa den i Slægt efter Slægt nedarvede, jævne og betænksomme Haandværkersoliditet fjærn, men Afstanden var dog mere tilsyneladende end virkelig. Klangbunden i ham gav kun fuld Gjenlyd, naar Strengene ansløges for Lavenes Broderskab og Haandværkets Fremme. Hans Tankers Frihed naaede ikke herud over, de havde her en Grænse, som var dem medfødt. Hans Livlighed var uden nogetsomhelst revolutionært Tilsnit, og han kunde være udholdende sej trods Nogen. Han var derfor i Virkeligheden som ingen Anden i Stand til at føre Lavshaandværkerne fremad — selvfølgelig kun saa langt som han selv naaede — han var jo, naar Alt kom til Alt, en af deres Egne, og efterhaanden som han følte sig sikker i Snedkerlavet, kom da hans videre gaaende Planer naturligt frem og bleve fulgte.

Allerede i det første Møde, som han holdt angaaende Snedkernes Tegneforening, sagde han, at hans Ønske havde været, at den »kunde blevet en teknisk Haandværkerforening for alle Professioner, hvor Tegning og matematiske Kundskaber ere nødvendige Betingelser«. Som ung Mand troede

han det imidlertid klogt at vente, idet han trøstede sig med Ordsproget: Kommer Tid, kommer Raad, og Tiden bragte Raad. I 1840 stiftede han den samtlige Haandværk omfattende *Haandværkerforening i Kjøbenhavn*, hvori dog, i Modsætning til den i 1838 stiftede Industriforening, kun de Haandværkere, »som efter aflagt Prøve have vundet Mesterret«, kunde blive Medlemmer, og i 1843 naaede han sine Ønskers Maal, Oprettelsen af *Det tekniske Selskab*, der som Grundlægger af en omfattende Haandværker-Læreanstalt i Aar kan se tilbage paa en 50aarig heldbringende Virksomhed.

Denne Virksomhed vil blive skildret paa de følgende Sider, og som indledende Grundlag skal i det nærmest følgende Afsnit aftrykkes nogle Aktstykker, som belyse Selskabets Stiftelse og første Begyndelse. Det er Kramp, der taler i dem, men han talte ogsaa i Snedkernes Tegneforening, og herigjennem kan da Forbindelsen med Undervisningen paa Kunstakademiet konstateres. I Juli 1839 lod Kramp trykke en Indbydelse til at benytte en af ham paatænkt privat »Tegne- og Modeller-Skole for Snedkere«, sikkert en hurtig og aldrig modnet Frugt af en af de ovennævnte ikke sjældne Rivninger. Men i denne Indbydelse udvikles et Undervisnings-Program, med hvilket Tegneskolens sikkert fuldstændig tør identificeres, og det bærer tydeligt det Hetschske Præg. Dets første Punkt er geometrisk Tegnelære¹. Det skal ogsaa erindres, at da *Hetsch* og Theatermaler *Troels Lund* i Foraaret 1843 efter Indbydelse inspicerede Snedkernes Tegneskole, glædede det dem »at se en saadan Anstalt oprettet og fremmet af Haandvær-

¹ Programmet lyder i sin Helhed saaledes: »A. 1. Geometrisk Tegnelære; 2. Læren om Snit og Udfoldinger (Stereotomi); 3. Konstruk-

kerne selv«. De ønskede, at den maatte finde Efterlignelse hos andre Haandværkere, ti »just fordi den var afpasset efter Haandværkets Tarv og lededes med større Kyndighed til Faget end det var muligt at tænke i nogen anden Undervisningsanstalt«, maatte den kunne bringe rige Frugter. Hetsch og Lund overtog en Slags Overtilsyn med Skolen.

Den nye Kurs lyser loyalt i Kuld og Kjøn af den ældre, og naar vi nu skulle gaa over til Det tekniske Institut, er her endnu kun at tilføje, at var det en trykket Tid for Snedkerlavet, da Kramp fremtraadte, synes Lavet nu at have arbejdet sig frem, men for Kramp personlig var Udviklingen snarere gaaet i modsat Retning. Det tekniske Instituts Oprettelse var for ham ikke alene Opfyldelsen af et længe næret Ønske, men Spørgsmaalet om en Livsstilling.

tioner og Sammenføjninger; 4. Ornament- og elementær Arkitektur-Tegning; 5. Møbeltegning i videste Udstrækning med detaljerede Arbejdstegninger af virkelig Størrelse; 6. Tegning af alt til Bygningsfaget henhørende Snedkerarbejde saasom Vinduer, Døre, Panelværk, Parketgulve, Dekoration af Værelser, Butiker etc. etc. — **B.** Modellering af forskellige Gjenstande. — **C.** Kvadrat- og Kubikregning, Overslags Af-tættelse især for Bygningsarbejde.«

XVI.

GRUNDLÆGGENDE DOKUMENTER.

1. Tilførsel i det tekniske Selskabs Generalforsamlings Protokol.

Under 10de August d. A. indgav Undertegnede til Selskabet »Haandværkerforeningen« et Forslag til et Instituts Oprettelse for Haandværkere, saaledes lydende:

»Der er i vor Tid udrettet Meget for blandt alle Stænder at udbrede og fremme nyttige Kundskaber; men ligesom der i denne Henseende endnu staar Betydeligt tilbage at bringe i Stand, saaledes er der navnlig for Haandværkeren, som saadan, kun sørget Lidet. — Hvad man i andre Lande søger at berede og opvække ved populære Skrifers Udgivelse, der ere beregnede paa de arbejdende Classers Tarv har man ikke engang her begyndt paa. — En egentlig technisk-theoretisk Underviisning har man intetsteds i Gang, ei engang i Hovedstaden. Men skal en Nation hæve sig i Kunst og Industrie, er det ogsaa uomgængelig nødvendigt, at Individerne i saadanne Virkekredse hæve sig til en vis Grad af aandelig Cultur og Dygtighed, uden hvilket Intet er at udrette og

Intet at vente, naar man, som er uundgaaeligt, skal træde i Concurrence med andre Nationer.

Ved en saadan Virksomhed, i saa at sige privat og indskrænket Retning, søgte jeg at forberede det Maal, hvortil jeg alt i mange Aar har stræbt, nemlig at bringe en saadan Anstalt i Live, hvor Haandværkeren kunde ydes en deels almindelig industriel Dannelse, men især en for hvert Fag specielt ordnet Underviisning, hvilken Maade jeg anseer for at være den eneste rigtige og mest frugtbringende, hvorved hensigtsmæssige og gavnlige Kræfter kunne skabes for den danske Industrie.

Denne alt i flere Aar prøvede Stræben har dog tilige overbeviist mig om, at det er vanskeligt at hæve Mængden saaledes, at den uhildet af Fordomme og indbildt Fordeel kan bringes til at indsee, at den Enkeltes rigtigt opfattede Interesse staaer i nøie Samklang med det Heles Tarv, og, at der i den Henseende eksisterer samme Betingelser som for en god Maskine: alle Hjul og Drev maae i deres Construction og Pladse være saaledes beskafne og stillede, at de gjensidigt understøtte og samlede virke til det fastsatte Øiemeds Opnaaelse. — Naar jeg derfor her tillader mig at foreslaae en Anstalt saaledes indrettet, som den hosføiede Plan udviser, da maa det ifølge de af mig giorte Erfaringer ogsaa være mig om at gjøre, at ikke en Bestyrelse, sammensat af heterogene og vexlende Kræfter, kom til at lede Foretagendet, hvorved Ideen kunde forvanskes og alle saadanne forskjellige Hindringer opstaae, som forhalede Værket i dets Fuldførelse;

thi det er stedse ved intetsigende, udtværende Discussioner og deraf opstaaende Meningsuligheder eller endog Stridigheder, at man for Bagateller ofte glemmer den vigtigste Side af Sagen og trætter eller rent qvæler de Kræfter, der egentligen skulle forskaffe det Hele Liv og Aande. — Jeg ønsker derfor, dog efter nærmere Drøftelse af Sagen, at denne udgaaer under Foreningens Auspicier, men maa derhos sætte det som Betingelse, at jeg som Stifter har Tilladelse til fortiden at foreslaae og vælge de Mænd, jeg i Forening med mig ønsker til at styre Anstalten, uafhængig af Haandværkerforeningen, dog saaledes at denne aarligt fra os modtager en Beretning om Virksomheden.

Hvorvidt den ærede Forening nu maatte ville indgaae paa mit Forslag, vil naturligviis vise sig af de kommende Forhandlinger; men jeg skal dog forud gjøre den Bemærkning, at man med temmelig Vished tør antage, at en Anstalt som den foreslaaede ikke vilde komme til at mangle den fornødne Hjælp, især, naar et Selskab som Haandværkerforeningen efter sin Kjendskab til Sagen og paa hele Standens Vegne meddeelte den sin Anbefaling, hvorhos det tillige vilde, ifølge dens Stilling og Formaal, være saare hæderlig, om en saadan Institution fremgik ved dens Bestræbelser og Virksomhed.

Forslaget behandledes i den nævnte Forening den 11te August, hvor den Beslutning toges, at man ei kunde gaae ind paa Planen under de Betingelser, som Proponenten havde opstillet; men at man i saadan Henseende maatte indskrænke

sig til at yttre sig fordeelagtigt om et Foretagende af denne Natur og ønskede derhos, at Proponenten maatte, uafhængig af denne Forening, opnaae at bringe det i Stand.

Efter dette Udfald af Sagen, søgte jeg ved nogle Medborgere at bringe den i Stand som selvstændig Anstalt og saaledes stiftedes provisorisk under 24de August d. A. et Selskab, der benævnedes: »det tekniske Selskab«. — Dette holdt forberedende Møder den 26de Avgust, den 1ste, 4de, 6te, 13de og 16de September, hvorefter det da bestemtes, at Selskabet skulde erklæres permanent ved et samlet Møde den 18de September, og denne Dag ansees for dets Stiftelsesdag.

Kjøbenhavn den 17de September 1843.

J. Lasenius-Kramp.

Aar 1843 den 18de September, Formiddag Kl. 10, samledes Undertegnede i Haandværkerforeningens Locale, Læderstræde Nr. 29, for efter Indbydelse fra medundertegnede Lasenius-Kramp og efter de i denne Henseende forud stedfundne Forhandlinger og vedtagne Bestemmelser at grundlægge et teknisk Selskab, hvis særdeles Formaal skal være: at udbrede teknisk-theoretiske Kundskaber blandt Haandværksstandens Medlemmer. — Da samtlige Tilstedeværende erklærede at ville fremme denne Plans Øjemed, stiftedes Selskabet i Overeensstemmelse med Proponentens Forslag og benævntes efter dette

»Det tekniske Selskab«.

Vi haabe ved dette Foretagende at have grundet en Indretning, der vil bære rige Frugter for Haandværksstanden og

være til Gavn og Hæder for det hele Fædreland. — Saaledes passeret Dat. ut supr.

A. D. Andersen. *J. Bock.* *J. Lasenius-Kramp.*
Fritz Meyer. *L. Nygaard.* *P. C. Thymann.*
C. Tilly. *J. Chr. Sørensen.*

2. Indbydelse til at tegne Bidrag.

DET TECHNISCHE SELSKAB

I KJØBENHAVN.

I Erkjendelse af Tidens Bestræbelser for alle gode Kræfters Udvikling og nøie kjendte med den Trang, Haandværkerne i det Hele taget have for en Institution til theoretiske Kundskabers Udbredelse blandt Standens yngre Medlemmer, Svende og Lærlinge, fremkaldtes nærværende Selskab, der har sat følgende Virksomhed til Øiemed for sine Bestræbelser, nemlig:

- a. Et *Institut*, hvori unge Haandværkere gives Underviisning i *Tegning* og *Modellering*, overensstemmende med de forskjellige Fags Fordringer og Tarv.
- b. *Forelæsninger* for Haandværkere af enhver Alder, nærmest angaaende *Mathematik*, *Physik*, *technisk Chemi*, *Technologi*, m. v.
- c. Et *Bibliothek*, hvoraf Udlaan skeer til Selskabets Medlemmer og Institutets Elever.
- d. *Priisopgaver* i forskjellige Haandværksfag udsættes.

- e. *Medailler* uddeles til Institutets Elever for udviist Flid og Duelighed.
- f. *Haandværkstegninger* for forskellige Fag udgives.
- g. De af Selskabet kronede Priisskrifter og andre Afhandlinger, Haandværk angaaende, udgives under Navn af *Selskabets Skrifter*.

Ved flere Medborgeres private Velvillie og Opoffrelse er denne Institution traadt i Virksomhed. Men et saadant omfattende Foretagende fordrer ikke alene mange aandelige, men ogsaa mange flere materielle Midler, end en mindre Kreds formaaer indbyrdes at tilveiebringe. Til videre Udvikling af vort Formaal og i Betragtning af Sagens store Betydning og Vigtighed, træde vi derfor trøstigen frem, offentligt opfordrende Medborgere til at lægge Deres Fædrelandssind og gode Villie for Dagen ved som Velgjørere at yde et Pengebidrag, enten eengang for alle, eller *aarligt* til denne Anstalt, der idet den gavner en enkelt stor Stands Medlemmer ogsaa i det fremvakte industrielle Liv vil bære mange og rige Frugter for det hele Fædreland.

De herpaa tegnede velvillige Bidrag ville aarligt i Forening med vor Beretning om Selskabets Virksomhed og Fremme blive offentliggjorte.

Bestyrelsen for det tekniske Selskab i Kjøbenhavn, den 18. September 1843.

<i>A. D. Andersen.</i>	<i>J. A. E. Bock.</i>	<i>J. Lasenius-Kramp.</i>
<i>Fritz Meyer.</i>	<i>L. Nygaard.</i>	<i>J. C. Sörensen.</i>
<i>P. C. Thymann.</i>		<i>C. Tilly.</i>

Nærværende Circulaire bedes tilsendt Selskabets Kasserer, Snedkermester *A. D. Andersen*, Toldbodgaden Nr. 53.

3. Undervisningsplan for Vinteren 1843—44.

DET TECHNISKE SELSKABS
TEGNE-INSTITUT
for Haandværks-Svende og Lærlinge.

Det tekniske Selskab aabner til 1ste November d. A. et Institut, hvori vil blive given Underviisning i *Tegning* og *Modellering*, ordnet og afpasset efter ethvert Haandværks For-
dring og Tarv. Ved Siden heraf vil foranstaltes *Forelæsninger* afholdte i *Mathematik*, *Physik*, *Technologi* m. v.

Inddelingen og Ordningen af nævnte Underviisning vil oplyses af efterstaaende

PROGRAM
for Vinterhalvaaret 1843 & 44.

Tiden.	Klasserne.	Underviisning.
Mandag og Torsdag Aftener fra Kl. 8—10.	A.	<i>Murere og Tømrere</i> , samt de, der ønske at gennem- gaae <i>Geometrisk Tegnelære</i> .
	B.	<i>Snedkere</i> , <i>Stolemagere</i> og <i>Dreiere</i> .
Tirsdag og Fredag Aftener fra Kl. 8—10.	C.	<i>Ankersmede</i> , <i>Kleinsmede</i> , <i>Tøi- smede</i> , <i>Sporemagere</i> , <i>Bøsse- magere</i> , <i>Uhrmagere</i> , phy- siske og optiske <i>Instru- mentmagere</i> .
	D.	<i>Hjul- og Karethmagere</i> , <i>Grov- smede</i> og <i>Sadelmagere</i> .

Tiden.	Klasserne.	Underviisning.
Onsdag og Løverdag Aftener fra Kl. 8—10.	E.	<i>Malere, Guld- og Sølvarbejdere, Bogbindere, Vævere og Possementmagere, samt for de Elever af forskellige Haandværk, der ønske Underviisning i Ornament- og Frihaands Tegning.</i>
	F.	<i>Blikkenslagere, Kobbersmede, Kandestøbere, Gjortlere og Sværdfegere, Naalemagere og Glarmestere.</i>
Søndag Formiddag fra Kl. 9—12.	G.	<i>Combineret Underviisning for Svende og Lærlinge af forskellige Haandværk.</i>
	H.	<i>Elementair Underviisning for uconfirmerede Drengbørn, som ere bestemte til Haandværk.</i>
Søndag Eftermiddag fra Kl. 2—5.	I.	<i>Elementair Underviisning for Svende og Lærlinge af alle Haandværk.</i>
	K.	<i>Combineret Underviisning for Svende og Lærlinge af forskellige Haandværk.</i>

Tiden.	Klasserne.	Underviisning.
Hver Søndag fra Kl. 9 For- middag til Kl. 5 Eftermiddag.	L. M.	Underviisning for <i>Haand- værkere</i> af alle <i>Fag</i> .
Mandag, Onsdag og Fredag Efter- middage fra Kl. 2—4.	for Elever i In- stitutet, som maatte ønske det.	Underviisning i <i>Modellering</i> .
Tirsdag Efter- middag fra Kl. 7—8.	for de af alle Klassers Elever, som dertil ere meddeelte Ad- gangskort.	Forelæsninger i <i>Mathematik</i> .
Torsdag Efter- middag fra Kl. 7—8.	for de af alle Klassers Elever, som dertil ere meddeelte Ad- gangskort.	Forelæsninger i <i>Technologi</i> .
Fredag Efter- middag fra Kl. 7—8.	for de af alle Klassers Elever, som dertil ere meddeelte Ad- gangskort.	Forelæsninger over <i>Physik</i> .

Det vil af Ovenstaaende erfares, at hver Elev i Reglen vil erholde Underviisning i det Fag, han tilhører, dog kan ogsaa en Elev frekventere flere Klassers Underviisning, naar han maatte ønske det.

Betalingen for Underviisningen er indtil videre fastsat saaledes:

For to Timers Underviisning om Aftenen i	
Tegning	6 Rbsk.
For tre Timers Underviisning i Tegning om	
Søndag Formiddag eller Eftermiddag	8 —
For hver Søgnedags Underviisning i Tegning	
fra Kl. 9 Formiddag til 5 Eftermiddag . . .	20 —
For to Timers Underviisning i Modellering . .	8 —
Adgangskortet til Forelæsningerne tildeles . . .	frit.

Erfaringen og Overbeviisningen om Trangen til en Anstalt, hvor Haandværkstegning paa en omfattende, grundig og fattelig Maade er Gjenstand for Virksomheden, har bevæget os til at indrette nærværende Institut.

I den Fortrøstning, at Medhaandværkere ogsaa med os ville erkjende det Gavnlig og Nødvendige i en stedse videre Uddannelse af theoretiske Kundskaber i de forskjellige Haandværk, haabe vi, at en ret levende Deeltagelse for Foretagendet vil blive Frugten af vore Bestræbelser.

Nærværende Circulaire bedes paategnet tilsendt een af os Undertegnede.

Bestyrelsen for det tekniske Selskab i Kjøbenhavn, den 20. September 1843.

<i>A. D. Andersen.</i>	<i>J. A. Bock.</i>	<i>J. Lasenius-Kramp.</i>
<i>Fritz Meyer.</i>	<i>L. Nygaard.</i>	<i>J. C. Sørensen.</i>
<i>P. C. Thymann.</i>		<i>C. Tilly.</i>

4. Fundats for det tekniske Selskab.

FUNDATS
FOR
DET TEKNISKE SELSKAB
I KJØBENHAVN.

FØRSTE CAPITEL.

Om Selskabets Navn og Øiemed.

§ 1.

Selskabet bærer Navn af *det tekniske Selskab*.

§ 2.

Selskabets Øiemed er at fremme teknisk-theoretiske Kundskabers Udbredelse blandt Haandværksstandens Medlemmer, i hvilken Hensigt det betjener sig af følgende Midler:

a. Et Institut, hvori unge Haandværkere gives Undervisning i Tegning og Modellering, overensstemmende med de forskjellige Fags Fordringer og Tarv.

b. Forelæsninger afholdes for Haandværkere af enhver Alder, nærmest angaaende Mathematik, Physik, teknisk Chemi, Teknologi m. v.

c. Et Bibliothek anskaffes, hvoraf Udlaan skeer til Selskabets Medlemmer og Institutets Elever.

d. Priisopgaver i forskjellige Haandværksfag udsættes.

e. Medailler uddeles til Institutets Elever for udviist Flid og Duelighed.

f. Haandværkstegninger for forskjellige Fag udgives.

g. De af Selskabet kronede Priisskrifter og andre Afhandlinger, Haandværk angaaende, udgives under Navn af Selskabets Skrifter.

ANDET CAPITEL.

Om Selskabets Medlemmer.

§ 1.

Selskabets Medlemmer bestaae af

- a. Æresmedlemmer og
- b. Ordentlige Medlemmer.

§ 2.

Samtlige Medlemmer foreslaaes af Bestyrelsen, og optages i en Medlemssamling ved Votering.

§ 3.

Selskabets Medlemmer danne i Generalforsamling den høieste Magt i Selskabet med Myndighed til at føie Vedtægter til denne Fundats.

§ 4.

Ved aarlige Valg besætter Generalforsamlingen de vacant-blevne Pladser i Bestyrelsen.

TREDIE CAPITEL.

Om Selskabets Bestyrelse.

§ 1.

Selskabets Bestyrelse bestaaer af:

En *Præses*,En *Vice-Præses*,

hvilke ere Æresmedlemmer,

samt otte *Bestyrere*,

som ere ordentlige Medlemmer.

§ 2.

Bestyrelsen vælger en *Secretair*, der tillige er *Inspecteur* ved Selskabets Institut og *Bibliothekar*, samt besørger Udgivelsen af Selskabets litteraire Arbejder, Tegninger m. v. Et Honorarium for disse Forretninger stipuleres ham af Bestyrelsen.

§ 3.

Selskabets *Kasserer* vælges ligeledes af Bestyrelsen blandt dennes Medlemmer.

§ 4.

Oeconomiforretninger i Selskabet udføres ved to af Bestyrelsens Medlemmer.

§ 5.

Den executive Myndighed i Selskabet er overdraget Bestyrelsen, overensstemmende med nærværende Fundatses Aand og Bogstav.

§ 6.

Beretning om Selskabets Virksomhed fremlægger Bestyrelsen aarligt i en Generalforsamling.

XVII.

TEKNISK SELSKABS FØRSTE AAR.

1843—1844.

Det første Skridt, Kramp foretog for at realisere sin Plan om en alle Professioner omfattende teknisk Undervisningsanstalt, var en Henvendelse til *Haandværkerforeningen*, den unge af ham selv skabte Forening, der stod som Repræsentant for Hovedstadens Lavsliv. Den ovfr. S. 117 trykte Skrivelse af 10. August 1843 overgaves den, og et Dagen efter afholdt Bestyrelsesmøde fandt Sagen god, men »ønskede, at Proponenten paa den foreslaaede Maade maatte formaa at bringe den i Gang Foreningen uafhængig«. Og dette var sikkert, hvad Kramp helst vilde. Nu tog han fat i eget Navn, og Foreningen kom dog med, ti de 6 Mænd, han nu samlede om sig, og som med ham bleve det tekniske Selskabs Stiftere, tilhørte alle denne Forening. Det var:

Anders Didrik Andersen, Snedkermester (f. 3. April 1800, † 21. Okt. 1877), Oldermænd for Snedkerlavet, en af Københavns 32 Mænd, Bestyrelsesmedlem i Haandværkerforeningen (dens Formand i 1841).

Johan Anton Elias Bock, Bagermester (f. 6. Decbr. 1800, † 30. Avg. 1848), Formand i Haandværkerforeningen 1843—45.

Fritz Meyer, Hof-Blikkenslager (f. 30. Okt. 1806, † 24. Apr. 1877), Oldermænd for Blikkenslagerlavet, Medlem af Haandværkerforeningens Repræsentantskab (Formand for den fra 1845 til 1847).

Lauritz Termansen Nygaard, Kunstdrejer (f. 1793, † 23. Decbr. 1865), Medlem af Haandværkerforeningens Repræsentantskab (Medlem af dens Bestyrelse i 1841 og 1842).

Jens Christian Sørensen, Drejermester (f. 2. Novbr. 1803, † 21. Septbr. 1886), Medlem af Haandværkerforeningens Repræsentantskab.

Peter Christlieb Thymann, Snedkermester (f. 27. Okt. 1796, † 17. Marts 1849), Bestyrelsesmedlem og Kasserer i Haandværkerforeningen.

Claus Christian Tilly, Malermester (f. 17. Aug. 1800, † 9. Febr. 1879), Oldermænd for Malerlavet, Formand for Haandværkerforeningens Repræsentantskab (Formand for den i Aaret 1852—53).

Det er alle Mænd i deres bedste Alder, den ældste, Kunstdrejer Nygaard, er 50 Aar, og den yngste, Kramp, er som født den 5. Maj 1808 lidt over 35 Aar. Men Kramp havde jo ogsaa valgt med Omsigt. I Henvendelsen til Haandværkerforeningen staar der, at han, selv om Foreningen gik med, maatte forbeholde sig »at foreslaa og vælge de Mænd, jeg i Forening med mig ønsker til at styre Anstalten«. Han vilde undgaa at faa Bestyrelsen sammensat af »heterogene og vexlende Kræfter«, hvorved Ideen kunde forvanskes og forskellige Hindringer opstaa. Og man maa da ogsaa sige, at de

Valgte arbejdede ivrigt og godt. Allerede den 24. August stiftedes *Det tekniske Selskab*, dog kun »provisorisk«, idet først den 18. September slaas fast som dets officielle Stiftelsesdag, d. v. s. Kristian VIII's Fødselsdag, den samme Dag, paa hvilken Kramp 6 Aar før havde stiftet Snedkernes Tegneforening. Slight lagde Datidens Loyalitet Vægt paa. Rejseunderstøttelsesfonden i Institut for Metalarbejderne havde som Stiftelsesdag den 28. Januar, Frederik VI's Fødselsdag.

Der arbejdedes, og der arbejdedes godt. *Andersen* blev valgt til Kasserer, *Bock* og *Thymann* fik alle Økonomiforretninger under sig, medens *Kramp*, *Meyer* og *Tilly* skulde ordne Undervisningen. Man vedtog en »provisorisk« Fundats, hvorefter Selskabet skulde »fremme teknisk-teoretiske Kundskabers Udbredelse blandt Haandværksstandens Medlemmer« navnlig ved et Institut, hvor unge Haandværkere kunde faa »Undervisning i Tegning og Modellering i Overensstemmelse med de forskellige Fags Fordringer og Teori«, og Selskabet skulde have en Bestyrelse, bestaaende af en Præses og en Vicepræses, »hvilke ere Æresmedlemmer«, og 8 Bestyrere, »som ere ordentlige Medlemmer«, Bestyrelsen skulde vælge en Sekretær, der tillige skulde være Inspektør, Bibliotekar og den, der forestod Udgivelsen af Selskabets litterære Arbejder, Tegninger m. v. Til samtlige Lav og til noget over 300 enkelte Personer blev der udsendt en Indbydelse, der opfordrede »Medborgere« til at »lægge deres Fædrelandssind og gode Vilje for Dagen ved som Velgjørere at yde et Pengebidrag enten en Gang for alle eller aarligt«, og et allerede den 20de September dateret Program, der fastslog, at »det tekniske Selskabs Institut« skulde aabnes den 1. November,

etablerede 6 Aftenklasser, hvori Eleverne vare delte efter Fag, 4 Søndagsklasser for dels elementær Undervisning (for »konfirmerede Drengbørn, der ere bestemte til Haandværk« eller for »Svende og Lærlinge af alle Haandværk«), dels »kombineret Undervisning for Svende og Lærlinge af forskellige Haandværk«, 2 Dagklasser for Haandværkere af alle Fag, 1 særlig Aftenklasse for Modellering og endelig 3 Rækker Foredrag i Matematik, Teknologi og Fysik, Alt for en meget moderat Betaling. To Timers Undervisning om Aftenen skulde betales med 6 Sk., 3 Timers Undervisning om Søndagen med 8 Sk., en Dags Undervisning fra Kl. 9 Form. til Kl. 5 Efterm. med 20 Sk. og to Timers Undervisning i Modellering 8 Skilling, medens Adgangen til Foredragene for Skolens Elever skulde være gratis. Lokale lejedes i Bagernes Lavshus, Læderstræde Nr. 29 (nu Nr. 26), det samme Sted, hvor Haandværkerforeningen havde Lokale.

Om at tiltræde som Præsæs henvendte man sig til Etatsraad *G. Garlieb*, Deputeret i Kommercekollegiet. Han undslog sig dog, men det gjorde ikke større Indtryk, end at man »satte et nyt Valg i Bero indtil videre«. Værre var det, at Tegningen af Bidrag gik trægt. Den 12te Oktober var der kun tegnet 15 Rd. aarligt og 8 Rd. een Gang for alle. Men heller ikke heraf lod man sig forknytte. Allerede den 25de Avgust, altsaa endog før Selskabet var stiftet endeligt, havde man tilskrevet den Reiersenske Fond, som velvillig til sagde ikke alene 300 Rdlr. strax, men samme Beløb aarligt i 3 Aar, og endelig havde *Hetsch* erklæret sig villig til at efterkomme den til ham rettede Opfordring om »ved Raad at lede Undervisningen«.

Og det tekniske Institut aabnedes virkelig, om ikke den 1ste November saa dog den 6te, med 132 Elever, og Elevantallet steg hurtigt. Den 28. November var der endnu indmeldt 58 Elever. I Skrivelse til Kommercekollegiet af 24. Januar 1844 sættes Elevernes Antal til 420, ja det endelige Tal for Undervisningsaaet 1843/44 er 693, hvoriblandt ikke mindre end 136 Snedkere som det talrigst repræsenterede Fag. Hvilken Triumf er dette ikke, specielt for Snedkernes Vedkommende, overfor baade Kunstakademiet og Snedkernes Tegneskole, som Kramp forøvrigt endnu stod som Formand for, og hvilken Triumf var det ikke i det Hele.

Fra alle Sider blev Foretagendet mødt med Velvilje. Ikke alene den Reiersenske Fond ydede det Bidrag, men det Classenske Fideikommis ligesom Staten gennem Kommercekollegiets Industrifond for ikke at tale om Haandværkerforeningen og nogle Lav. Det saa vel et Par Gange noget mørkt ud, men den endelige Status viste sig god. Da Snedkermester *Andersen* aflagde Regnskab for Tidsrummet fra 18. September 1843 til 31. December 1844, balancerede det paa 3193 Rd. 3 fl 6 sk med en Kassebeholdning paa 28 Rd. 1 fl 4 sk ¹.

Alt skulde herefter synes lyst og straalende. Og særlig Kramp maatte være fuld af Glæde over det lykkelige Udfald. Men Forholdene vare helt anderledes. Det var godt og glæde-

¹ Indtægten fremkom saaledes: Bidrag fra Industrifonden, den Reiersenske Fond, det Classenske Fideikommis m. m. 1361 Rd. 3 fl , Bidrag fra Selskabets Medlemmer 429 Rd. og Betaling for Undervisning 1403 Rd. 6 sk . — Udgiftposterne vare: Inventarium og Undervisningsapparater 1118 Rd. 1 fl 12 sk ; Husleje 240 Rd.; Kontorhold 195 Rd. 1 fl 13 sk ; Inspektørens Gage 250 Rd.; Lærernes Løn 865 Rd. 4 sk ; Bud og Karl 172 Rd.; Brændsel og Belysning 324 Rd. 4 fl 5 sk .

ligt, at det store Maal heldigt var naaet, men det var for hans Vedkommende naaet under fejlslagne Forhaabninger og store Skuffelser. Det tilbagelagte Aar var sikkert det pinefuldeste, som Kramp endnu havde levet.

Det er som den, der har Myndighed, at han skriver til Haandværkerforeningen. *Han* vilde vælge de Mænd, »jeg i Forening med mig« ønsker til at styre Institutet. Og i Stifternes Møde den 19. September forelægger han i Korrekturafttryk en af ham forfattet Fundats, hvori vel »foretoges nogle Rettelser«, men som derefter diskuteredes og vedtoges i Mødet den 21. s. M. Det gaar hurtigt, ja sikkert for hurtigt, ti Fundatsens Hensigt er aabenbart at lægge al Myndighed i Forslagsstillerens Haand. Præses og Vicepræses ere kun Æresmedlemmer, og den eneste Embedsmand ved Siden af dem (foruden en Kasserer) er den lønnede Sekretær, der skal være Alt: foruden Bestyrelsesmedlem endnu Inspektør, Bibliotekar og Redaktør. Der er ingen Tvivl om, at Kramp har tilstræbt den udelukkende Ledelse, som noget ham naturligt Tilkommende, men der er samtidig heller ingen Tvivl om, at dette ikke behagede hans Kolleger. Herom giver den af ham førte Protokol dog ingen Oplysning, før vi komme til Mødet den 16. Januar 1844. Det skulde da være, at Fundatsen i Mødet den 21. September kun vedtoges »provisorisk«.

Ved Mødet den 16. Januar ligger en med Kramps Haand skreven Optegnelse over de Sager, som skulde forhandles, og Punkt 6 i den lyder saaledes: »I Henhold til mit tidligere Andragende og vore Forhandlinger desangaaende beder jeg Bestyrelsen iaften at tage under Overvejelse og Bestemmelse om mit Honorar for denne Vinters 6 Maaneder. Jeg vil

Intet anføre herfor, da jeg er overbevist om samtlige Herrers Erkjendelse af min Tidsopoffrelse og Arbejde«. Alt kom imidlertid ganske anderledes end herefter ventet, og har Kramp indtil da tillidsfuldt vugget sig i lyse Drømme, maa Mødets Afgjørelse have været ham en højst ubehagelig Opvaagnen. Svaret, han fik, har han selv ført til Protokols saaledes: »Dernæst bestemtes, at en fast Inspektør ved Institutet skal ansættes i Overensstemmelse Fundatsens 3. Kap. § 2, der gaves den Forandring, at kun een af Posterne [den nævner foruden Inspektøren ogsaa Sekretæren m. m.] for Öjeblikket besættes med Een, der ej tillige kan være Medlem af Bestyrelsen, men efter et af Bestyrelsen udarbejdet Reglement fungerer under Navn af Inspektør som lønnet Embedsmand. Reglementet vil det snarest muligt være at udarbejde og Valget at foretage.«

Det maa have været en bitter Pille. Og Forholdet bedredes ikke. I Mødet den 7. Februar fremlagdes »en Instrux for den vordende faste Inspektør, hvori bestemtes, at Gagen for disse Forretninger ansættes til 200 Rbd. og fri Bolig i Institutets nuværende Lokale«. Og nu hedder det videre: »Efter at den var diskuteret, vedtoges den af Pluraliteten i den nuværende Form, hvorhos der paa fornøden Maade vil være at offentliggjøre, at en saadan Post kan søges«. Kramp skulde altsaa ikke en Gang være selvskreven. Den bitre Kalk skulde tömmes helt.

Det synes herefter at være kommen til et Brud, men mæglende Magter maa være traadte til, og det blev Bestyrelsen, som trak sig tilbage fra sin yderlige Position. I et Møde Dagen efter blev Posten »enstemmigt« tilbudt Kramp, men nu fordrede han Betænkningstid, og først i Mødet den

12. Februar afgjordes Sagen: »Kontrakt fremlagdes for Inspektøren, hvortil var valgt medundertegnede Lasenius Kramp. Denne Kontrakt forsynedes paa behørig Maade med gjen-
sidige Underskrifter. Som Følge heraf udtræder Inspektøren af Bestyrelsen.«

Nu blev Kammerraad *C. F. Ohsten*, Kontorchef i Kommercekollegiets Kolonial- og Handelsfag, Medlem af Bestyrelsen i den ledige Plads. Den 20. Februar valgtes han til dens Sekretær, og samtidig traadte Snedkermester *A. D. Andersen* frem som Bestyrelsens Leder, idet det overdroges ham »at foranstalte de fornødne Sammenkomster samt at dirigere Møderne«. Efter Alt at dømme staa vi her overfor den anden Ærgjerrighed, der ikke vilde lade sig stille i Skygge af Kramp, og som nu tilsyneladende havde slaaet ham. Hvad hjalp det, at Kramp i 1840 havde sunget til hans Pris ved hans Gjenvalg til Oldermænd i Snedkerlavet; hvad hjalp det, at han troede at kjende ham fra Samarbejdet i Snedkernes Tegneforening og Haandværkerforeningen; hvortil havde i det Hele hans selvstændige Valg af Medarbejdere ført ham?

Kampen tør dog ikke betragtes som en blot personlig Fejde. Der var ogsaa en dybere Grund. Selvfølgelig vakte Kramps tidt sikkert noget overlegne Optræden en Uvilje, som rettedes mod ham personlig, men Lavsmændene, der oftere, baade direkte og indirekte, havde hørt, at de ikke sad inde med den fornødne Dannelse, synes ligesom at have længtes efter at vise, at de godt uden ham kunde udføre, hvad der skulde udføres. Ganske det Samme skete i Tegneforeningen og Haandværkerforeningen. I den første ser han sig en Gang i 1840 pludselig sat udenfor Bestyrelsen, Stemmerne faldt

simpelthen paa Andre, der saa tog fat. Og hvad Haandværkerforeningen angaar, er det mærkeligt at se, at selv denne Forening, der jo ellers til Kramps Død er hans faste Borg, et Par Gange vrager ham som Sekretær, det er i Aarene 1844, 1845 og 1851. I ingen af disse Foreninger førtes Kampen dog saa vidt som i det tekniske Selskab.

Var der noget Sted, Kramp havde troet sig sikker, da var det her. Vi have set det ovenfor, og det er yderligere oplysende, at han efter Sigende af egen Magtfuldkommenhed eller i alt Fald efter en kun halvt truffen Aftale indkvarterede sig og Familie i Selskabets Lejlighed. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at Københavns Vejviser for 1844 opgiver, at han bor i Læderstræde Nr. 29, uden at Selskabets Protokoller med et Ord omtaler nogen Fribolig for ham før den 3. Februar s. A. 1843 bor han i Springgade. Kramp har muligvis haft Kniven paa Struben. Gift i 1833 havde han alt en stor Familie, ikke mindre end 6 Børn, og Snedkeriet kastede næppe meget af sig, uden at han væsentlig kjendte til andre Indtægter. I Tegneforeningen var hans store Arbejde aldeles gratis, og hvad Haandværkerforeningen angaar, ja da fik han kun nu og da et og andet »Skriveri« betalt, hvorom der foreligger en karakteristisk Korrespondance mellem ham og Formanden, Bagermester *A. Scherfig*. Under 31. Avgust 1841 anmoder Scherfig Kramp om at vedblive som Sekretær, idet han i saa Fald udtrykkelig tilsiger ham »for Foreningens Regning at maatte lade udføre en Del Skriveri Foreningen vedkommende«, men herpaa svarede Kramp, at »der i ingen Henseende kan paahvile mig større Forpligtelse til at opofre Tid og Evner for Haandværksstanden end enhver Anden«,

og at han ikke kunde overtage Posten, medmindre der sloges en Sum fast, som han »uden nogensomhelst Indsigelse« kunde disponere over, og »som mindst at regne maa sættes til 25 Rbd. kvartaliter«. »Et foregaaet Tilfælde« havde lært ham, »at færdigt Arbejde vurderes for Intet«. Trods denne Korrespondance findes de 25 Rd. først i Foreningens Regnskab for September 1842, og da han efter Sammenstødet i 1844 og 1845 vender tilbage som Sekretær, maa han endda nøjes med det Halve, 12 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ Kvartalet, de 25 Rd. naas først paany i 1849.

Kramp maa ubetinget kæmpe for det daglige Brød. For alle Tilfældes Skyld skaffer han sig i Maj 1844 fra Kunstakademiet Attest for, at han er duelig til at give offentlig Undervisning i Tegning. Men det stemmer absolut ikke Lavmesterne mildere, at han, den ofte pompøse Talsmand for at faa dem med til nye Virksomheder, ikke er fri for økonomiske Vanskeligheder. De have saaledes næppe undladt at ryste paa Hovedet, naar han, som det fortælles, dels som en Protest mod et smaaligt Syn fra deres Side, dels reven med af Iver for Sagen, er optraadt som Talsmand for, at Selskabet skulde anskaffe forgyldte Lænestole til Haandværkets store Velgjørere, *H. C. Ørsted* og *Hetsch*. Det er muligvis dem, der efter hans ideale Fundats skulde være Selskabets Præses og Vicepræses. Der har sikkert ofte været lignende Sammenstød, i hvilke han — til sin egen Skade — altid som Taler trak det længste Straa.

Kramp blev fra Fører og Leder gjort til en underordnet Funktionær, der ikke uden Tilsigelse kunde møde i Bestyrelsen. Men efter den første Forundring herover har han

næppe noget Öjeblik tænkt sig denne Afgjorelse som endelig. Der staar i den ovenfor nævnte Protokoltilførsel, at Kontrakten, hvorved han blev teknisk Instituts Inspektør, forsynedes med gjensidige Underskrifter, men den blev i Virkeligheden kun underskreven af Bestyrelsen (Andersen, Fritz Meyer, Thymann og Tilly), Kramp undlod det. Den har da ogsaa mere Karakteren af en ensidig Instrux end af en gjensidig Kontrakt, og flere af dens Punkter maa have skurret stærkt i hans Øren. Efter Bestemmelsen om en gjensidig Opsigelse med 3 Maaneders Varsel hedder det saaledes aldeles umotiveret: »dog skal det ogsaa staa i Bestyrelsens Magt strax udenvidere at afskedige ham« mod en Godtgjorelse af et Fjerdingaars Gage, d. e. 50 Rd.!

Det er naturligt, at Forholdet herefter ikke kunde være godt. Man troede ikke hinanden, saaledes som det bl. A. kan ses af et Brev, som Kramp under 20. Marts sender Institutets Lærere. Han mistænkes, skriver han, for at have foranlediget en Henvendelse af 23. Februar fra dem til Bestyrelsen, hvori de anholde om, at vedkommende Elever først maa blive anbragt i en Klasse efter en af Lærerne foretagen Prøve, samt om at de fornødne Undervisningsapparater kun maa blive anskaffede efter Samraad med dem. Lærernes Ønsker bleve i alt Væsentligt efterkomne, men Kramp mistænktes for at have foranlediget dem, selvfølgelig for herved at begrænse Bestyrelsens Myndighed. »Man har«, skriver han, »ledsaget denne Mistanke med Ord og Ytringer til mig, hvilke jeg ifølge deres Beskaffenhed ikke kunde lade hengaa upaatalte«.

Næst at udtale deres Forundring over Sagen svarede Lærerne¹, at de ikke hos ham havde »erholdt den ringeste Tilskyndelse« til det gjorte Skridt. Her er da ingen Tvivl. Men naar 10 »Bidragydere« derefter under 5. Marts tilskrive Bestyrelsen med Anmodning om at erkjende Alle, der havde tegnet sig for aarlige Bidrag, som Medlemmer af det tekniske Selskab og om at foranledige et Udkast til Love forelagt for en Generalforsamling i det, tør det næppe antages, at Kramp er fremmed for denne Bevægelse. Imellem de 10 findes ikke alene hans to Brødre, Arkitekt *P. C. Kramp* og Urtekræmmer *S. F. Kramp*, men ogsaa Finerskærer *H. P. Frederiksen*, der vil have Æren for, at Kramp »væsentlig efter hans Tilskyndelse« stiftede det tekniske Selskab, og som i det Hele paa denne Tid stod ham nær².

Naar en Henvendelse som den nævnte kan fremkomme, maa det erindres, at den i sin Tid udsendte Indbydelse kun anmodede om at yde Bidrag og ikke med et Ord omtalte noget Medlemsskab. Bestyrelsen — og sikkert ikke mindst Kramp — har villet ordne Alt selvstændigt, men her var et saarbart Punkt, som nu kunde benyttes.

Bestyrelsen svarede de 10, at ogsaa den ønskede Selskabet organiseret, men at den vilde oppebi Afslutningen af det

¹ Konduktør *J. F. Holm*, Cand. polyt. *H. Kayser*, Tømmermester *J. Ambr. Kofoed*, Arkitekt *P. Chr. Kramp*, Billedhugger *C. J. Rosenfalk*, Arkitekt *A. Rosenberg*, Kvartermand *J. F. Witkow* og Artist *L. A. Winstrup*.

² De 10 vare: Urtekræmmer *A. C. Brønnum*, Finerskærer *H. P. Frederiksen*, Malermester *J. Harboe*, Arkitekt *P. C. Kramp*, Urtekræmmer *S. F. Kramp*, Rodemester *N. E. Köhlert*, Skomagemester *C. Lier*, Malermester *O. J. Lier*, Destillatør *J. Thomsen* og Parykmager *G. C. Sichlau*.

første Vinterhalvaar, før den foretog Noget, og da de 10 ikke vare tilfredse hermed, svarede Bestyrelsen under 26. Marts paany. Og denne Skrivelse har en ganske skarp Klang. »Bestyrelsen nærer ikke Tvivl om, at D'hrss gjentagne Opfordring udspringer af Interesse for Sagen, men uden at træde Beskedenheden for nær tro vi ogsaa at kunne anføre, at Bestyrelsen i *Gjerningen* har vist, at dens Interesse ikke er ringere, end at D'hr. endnu en kort Tid kunne være beroligede med den Forsikring, at Stifterne ikke i fjærneste Maade have i Sinde at forstyrre deres eget, fra flere Sider som gavnligt anerkjendte Værk, samt at det ikke er Bestyrelsens Hensigt selv at afgjøre Spørgsmaalet om Selskabets Organisation, men at der tværtimod vil blive givet Lejlighed til, at vægtige Stemmer kunne komme til at udøve en gavnlig Virkning i dette vigtige Anliggende.«

Saa afsluttedes da Vinterhalvaaret med en Udstilling, der aabnedes den 14. Maj, og som Kristian VIII besøgte; hans Fødselsdag var jo Selskabets Stiftelsesdag. Der blev lagt en Plan for en indskrænket Sommerundervisning, givet Kramp Permission til en Udenlandsrejse, som den Reiersenske Fond gjorde ham mulig, og da den var vel begyndt, tilskrev Bestyrelsen under 28de Maj 42 Mænd i forskjellige Stillinger om at ville samles med den den 31te Maj til Diskussion om en Plan for Selskabets Organisation. Den i sin Tid vedtagne Fundats burde undergaa en Forandring, men Bestyrelsen ønskede ikke paa egen Haand at tage Bestemmelse i saa Henseende. Imellem de 42 var kun een af de 10, Malermester J. Harboe, og han — udeblev fra Mødet, der forøvrigt ikke var talrigt besøgt. Ved Siden af Bestyrelsens Navne findes

der i alt Fald kun 11 Underskrifter under den om Mødet gjorde Protokoltilførsel¹.

Resultatet blev, at Enhver, der bidrog mindst 2 Rd. aarligt, skulde betragtes som Medlem, og at det overdroges Bestyrelsen at udarbejde et Udkast til Love, der skulde forelægges en Generalforsamling til Behandling. Herom underrettede Bestyrelsen de 10 i en Skrivelse af 4. Juni, og for ligesom at slaa Bestemmelserne yderligere fast, sendte den en Meddelelse om Mødet til et Par af Datidens Blade. Den findes saaledes i Fædrelandet for den 13. Juni 1844.

Alt dette skete, medens Kramp var borte, og selvfølgelig bidrog det ikke til at gjøre Forholdet mellem ham og Bestyrelsen bedre. I dens Møde den 2. Juli gav han en kort Beretning om sin Rejse, navnlig om de tekniske Anstalter i Preussen og Sachsen. Den synes imidlertid ikke at have interesseret, og da der i Bestyrelsesmødet den 9. Juli forelaa et Andragende fra Kramp om, at et ham bevilget Gageforskud paa 50 Rd. maatte anses som en Understøttelse fra Selskabet i Anledning af hans Rejse, udsattes Sagen til næste Møde, og da dette kom, besluttedes saaledes: »Da Bestyrelsen endnu ikke har kunnet bringe i Erfaring, at den omhandlede Rejse, hvortil Inspektøren af den Reiersenske Fond netop formedelst den Nytte, den kunde medføre for Institutet, har erholdt 300 Rd. — har haft nogen for Institutet gavnlig Virkning og

¹ Underskriverne ere: Kaptajn, Murmester *C. Aagaard*, Drejermester *H. N. Aulum*, Hof-Forgylde *P. Chr. Damborg*, Hof-Guldsmed *J. B. Dalhoff*, Professor *G. F. Hetsch*, Sekretær *S. Hjorth*, Etatsraad, Hof-Bygmester *J. H. Koch*, Teatermaler *Troels Lund*, Malermester *L. C. Lunde*, Arkitekt *A. C. Olsen* og Kommandør *J. C. Tuxen*.

desuden den pekuniære Status f. T. er maadelig, anser Bestyrelsen sig ikke beføjet til efter Omstændighederne at bevilge Andragendet, men maa udsætte Sagen, indtil forandrede Forhold tillade at optage den paany.«

Denne Afgjørelse aander ingen Venlighed, og i det Hele stikles der i denne Tid paa forskjellig Maade til Kramp. Da Bestyrelsen havde vedtaget, at Undervisningen, til hvilken der kun mødte faa Elever, helt skulde ophøre i Avgust og September, indeholdt *Kjøbenhavnsposten* for den 31. Juli 1844 et længere Inserat, hvori der spydigt spørges, om denne »Ferie« maaske er de første Frugter af Inspektørens udenlandske Rejse.

Den 10. September var Bestyrelsen naaet saa vidt med sit Lovudkast, at den besluttede at lade det trykke og at indkalde den vedtagne Generalforsamling. Den afholdtes den 30. September, men var i sin Tid Kramp bleven forbavset over Bestyrelsens Optræden, saa var det nu Bestyrelsens Tur at blive forbavset. Uden at indlade sig paa Udkastets enkelte Bestemmelser forkastede Generalforsamlingen det *en bloc*. Da Snedkermester *A. D. Andersen* havde forelagt det, talte *H. P. Frederiksen* imod det, idet han stærkt bebrejdede Bestyrelsen dens Optræden mod Kramp, og da Etatsraad *Koch*, opfordret af Andersen til at udtale sig, erklærede sig enig med Frederiksen, var Sagen afgjort. Derpaa nedsattes et Lovudvalg, der fik følgende for Bestyrelsen ubehagelige Sammensætning: Magister artium *D. G. Monrad* (41 Stemmer), Finerskærer *H. P. Frederiksen* (36), Urtekræmmer *A. C. Øst* (31), Inspektør *Lasenius Kramp* (27) og Justitsraad *T. Algreen-Ussing* (13). Det var et fuldstændigt Nederlag for Bestyrelsen. Ingen af dens Medlemmer kom ind i Udvalget, og er Resultatet, som det

synes, naaet, uden at Kramp kom til at holde den fulminante Tale imod Bestyrelsen, som foreligger i Haandskrift efter ham, kan man kun lykønske ham til det.

Nu arbejdede den nye Komite. I November var den færdig med sit Lovudkast, og paa en Generalforsamling den 13. December vedtoges det som Selskabets provisoriske Love gjældende til Avgust Maaned 1846. Samtidigt valgtes efter de nye Love Professor *Hetsch* til Undervisningsdirektør og til Medlemmer af Bestyrelsen: Finerskærer *H. P. Frederiksen*, Malermester *C. Tilly*, Urtekræmmer *A. C. Øst*, Hattemager *Børge Petersen*, Hof-Forgylder *P. Chr. Damborg*, Hof-Kunstdrejer *J. G. Schwartz*, Teatermaler *Troels Lund* og Hof-Blikkenslager *Fritz Meyer*; de ere her nævnte efter det Stemmeantal, de fik.

Som man ser, er Stemningen ikke saa radikal som paa den foregaaende Generalforsamling. To af den gamle Bestyrelse, *Tilly* og *Fritz Meyer*, kom ind i den nye Bestyrelse. Og forsaavidt danner dette Valg en glædelig Afslutning paa det tekniske Instituts første, paa Kamp saa rige Aar. Det viser ligesom en Forsoning mellem de stridende Parter. I Stridens Hede faldt der haarde Ord, og de tilføjede Saar lægedes ikke alle hurtigt, men det er fornøjeligt at kunne konstatere, at den førte Kamp vakte en Kraft og en Energi, som ubetinget fremmede det tekniske Instituts Sag. Det kommer frem i Kramps ovenfor nævnte, formentlig ikke holdte Tale. Om sig selv siger han her: »Imidlertid, det skal man lade mig, jeg kølnedes ikke i min Iver, men fordoblede den«, og om Bestyrelsen maa han, Sandheden tro, udtale Følgende: »Den er heller ikke uden Fortjeneste. Flere af dens Medlemmer have ved Tidsopofrelser og Pengeforsku-

særdeles bidraget til Institutets Fremme«. Og her skal, til Slutning, endnu Opmærksomheden henledes paa Lærerne.

Da Institutet aabnedes i November 1843 var der engageret 4 Lærere. Som den første Cand. polyt. *H. Kayser* og efter ham Arkitekt *P. Chr. Kramp*, Artist *L. A. Winstrup* og Konstruktionsassistent (senere Kvartermand) *J. F. Witkow*, deres Lön var 6 Rd. maanedligt for 2 Afteners Undervisning om Ugen. Ovenfor S. 141 ere de i Alt 8 Lærere nævnte, som Kramp korresponderede med i Marts 1844, og som andre til Institutet i det første Aar knyttede Lærere kan endnu nævnes Malermester *H. C. Bruun*, Urmager *F. C. Hummel* og Konstruktionsassistent *Z. Petersen*. Foruden Lærerne var der imidlertid endnu nogle specielle Tilsynshavende: i Dekorationsmaleri Malermester *C. Tilly*, i Modellering i Ler Hof-Guldsmed *J. B. Dalhoff* samt i Tegning for Urmagere Kronometermager *L. Urban Jürgensen* og Urmager *H. Schultz*. Alle vare villige til at komme Institutet imøde, og Alle vare i gjensidig Overensstemmelse og ligesom efter Aftale ivrige for at udrette Noget. Ja flere ofrede deres Tid og Kræfter uden Lön, og det skal saaledes nævnes, at Kandidat Kaysers godt besøgte Foredrag over Matematiken ydedes gratis.

Meget af Æren for dette gode og ivrige Samarbejde skyldes nu sikkert Kramp, hvad han da ogsaa siger i sin ovenfor nævnte, formentlig ikke holdte Tale. Det hedder her meget selvbevidst: »Jeg styrede og ordnede Alt, foreslog og arbejdede, og følte som jeg endnu føler, at ligesom Anstalten skylder mig sin aandelige Tilværelse, skylder den mig ogsaa sin hele Udvikling.« Lad være, at der her er noget Overdrevet, i det Væsentlige er det sikkert sandt. Trods sine Svagheder var

Kramp en ivrig Arbejder, og det pinagtige Begyndelsesaar ligesom skærpede hans praktiske Anlæg. Han søgte og fik sin Afsked som Adjutant ved Borgervæbningen og blev sat *à la suite* som Löjtnant. Han var ikke længere den unge Officer, der vilde være det tekniske Selskabs Enehersker. De nye Love betegnede ham som det tekniske Instituts Inspektør, men omgjærdede saa ogsaa i et eget Kapitel denne hans Stilling paa særlig Maade.

XVIII.

EJENDOMSKJØB OG REGERINGSKOMMISSIONER.

1844—1859.

Den paa Generalforsamlingen den 13. December 1844 indsatte nye Bestyrelse holdt sit første Møde den 27. s. M., og her valgtes Teatermaler *Troels Lund* til Formand, Urtekræmmer *A. C. Øst* til Kasserer og Hof-Forgylder *P. Chr. Damborg* til økonomisk Medlem. Det var nu den direkte af Generalforsamlingen valgte Undervisningsdirektør *Hetsch* og hans 14 Aar yngre Elev, Teatermaler *Lund* (f. 1802, † 1867), der vare de Ledende, men det maa ikke overses, at Institutets Inspektør, *Kramp*, efter de nye Love langtfra stod helt *under* Bestyrelsen. Generalforsamlingen skulde fastsætte hans Lön, Generalforsamlingen var den eneste Myndighed, der kunde afskedige ham, og det var hans ubetingede Ret at være Bestyrelsens Sekretær, saaledes at han kunde deltage i dens Diskussioner, dog uden Stemmeret.

Forhandlingsprotokollen viser nu igjen *Kramps* Haand, og hans Navn staar paraferende under ethvert Møde, hvad der ganske sikkert rummer et Indhold. Forholdet er aaben-

bart, at det er Haandværkets i Kramp personificerede Anskuelser, der bygge paa de ved Hetsch og Lund repræsenterede Traditioner fra Kunstakademiet. Kramp styrer og leder i alle Enkeltheder, og det erkjendes. Vi skulle nedenfor se, hvorledes der, ganske vist under forandrede Forhold, holdes stærkt paa Kramp, men allerede hans hurtigt stigende Løn viser det. Den var i 1844 af den tidligere Bestyrelse sat til 200 Rd., under de nye Forhold faar han for Aaret 1844/45 et Tillæg ganske af samme Størrelse »saavel med Hensyn til den Iver, hvormed han har overtaget de ham overdragne Forretninger, som borttage hans meste Tid og ikke levne ham nogen Lejlighed til privat Fortjeneste, som ogsaa med Hensyn til, at han for i Vinter endvidere maatte have Krav paa Erstatning for den af ham givne Vejledning i at forfatte Overslag«; og Tillæget bliver fast i 1846; fra 400 Rd. voxer Lønningen saa i 1847 til 500 Rd. og i 1858 til 600 Rd., Alt foruden fri Bolig. Kramp er Midtpunktet, hvorom Institutet drejer.

Det er forøvrigt ikke let at faa et Indtryk af, hvorledes Undervisningen dreves. I de foreliggende trykte Aarsberetninger nævnes kun ganske kort de Fag, hvori der undervises, og saa ophøre disse Beretninger endda med 1850. Den i 1854 for Aarene 1851—53 udgivne samlede Beretning kan nemlig ikke her medregnes, da den ikke omtaler den daglige Undervisning, og for Tidsrummet fra 1854 til 1859 foreligger der slet ingen Beretninger, uden at der til Erstatning er noget virkeligt Arkiv at ty til. Hvad der er levnet af et saadant, er nemlig lige til 1876 kun de kort førte Bestyrelses-

og Generalforsamlings-Protokoller samt en Kopibog. Her er derfor kun lidt at meddele.

I Beretningen for 1845 hedder det, at »Undervisningsgjenstandene have været: 1. Geometrisk Tegning; 2. Ornament- og Frihaandstegning; 3. Konstruktionstegning i de forskellige Haandværksfag; 4. Maskintegning; 5. Dekorationsmaling i Limfarve; 6. Modellering af Tømmerarbejder; 7. Modellering i Ler og Pussering i Vox; 8. Gravering; 9. Foredrag i Matematik; 10. Foredrag over Urmagerkunsten; 11. Foredrag over praktisk Overslagsberegning for Bygningshaandværkere; 12. Foredrag over enkelte Gjenstande af Fysiken.« Og denne Fortegnelse gaar væsentlig igjen Aar efter Aar, idet dog Urmagerforedragene bortfalde i 1846, medens der til Gjengæld i 1847 kommer Ciselering og Drivning til, i 1848 praktisk Regning og i 1850 Bogføring. Mærkes kan det ogsaa, at Institutet i 1847 afkøber Informator *J. D. Petersen*, der i 1827 var bleven Hetsch's Efterfølger som Lærer ved Kunstakademiets Ornamentalskole, Pladerne til de af ham udgivne Ornamentstudier¹, og at det samme Aar vedtages, at Institutet skal udgive en Samling Tegninger i Maskinvæsenet, hvorefter der i 1849 udkom et af Cand. polyt. *W. J. Hamburger* besørget Hefte »Fortegninger til Forberedelse i Maskinlæren« (6 Plader med tilhørende Text).

Se vi hen til Lærerne, da svinger deres Tal i denne Periode mellem 12 og 15; Klassernes Antal er mellem 16 og 18, og i Elevernes Antal synes der heller ikke at være nogen

¹ Samling af Ornament-Studier (16 Plader, 1837); Samling af Ornamentstudier efter antike Kar og Ornamentter (16 Pl., 1842—45); Gitteret paa Rundetaarn (12 Pl., 1845).

stor Udvikling, hvis da de overleverede Tal, der i sin Tid »skulle være uddragne af de da tilstedeværende Klassebøger«, ere paalidelige; de ere:

1843/44 ¹	693	1851	439
1845	485	1852	472
1846	479	1853	479
1847	481	1854	476
1848	372	1855	481
1849	386	1856	503
1850	423	1857	518

Idet Aarsberetningen for 1868/69 i nogle Meddelelser til Minde om Institutets 25aarige Bestaaen nævner disse Tal (dog kun fra 1843 til 1853), gjør den, under Henvisning til hvad der i de samme Aar indkom som Betaling for Undervisning, opmærksom paa, at de snarere angive, hvor mange Pladser der har været besatte, end det Antal Personer, der har benyttet dem. Og hertil kommer endnu, at der er en uløselig Forvirring i, om de angaa et Kalenderaar eller et nærmere bestemt Forretningsaar, at de ikke helt stemme med de paa de aarlige Generalforsamlinger opgivne Tal og endnu mindre med de Tal, der nævnes i de Indberetninger, der aarligt afgaves i de første Aar til Kommercekollegiet, senere til Indenrigsministeriet. For Aarene 1854—57 ere Tallene tagne fra de to sidste Kilder.

Endelig maa vi endnu vende os til Institutets aarlige Indtægt, der med Bortkastning af Mark og Skilling kan opgjøres saaledes, som vist i omstaaende Tabel (Tallene angive Rigsdaler).

Her er nu for det Første at bemærke, at der helt mangler

¹ D. v. s. for halvandet Aar.

et Regnskab for 1854, Uddrag af et saadant er, mærkeligt nok, ikke indsendt til Indenrigsministeriet, og dernæst, at Nedgangen i 1848 og 1849, der hidrører fra Skolepengene, naturligvis staar i Forbindelse med Krigsbegivenhederne. Men medens Indtægten saaledes væsentlig sank i nogle Aar, vare Udgifterne snarere lidt stigende, og Følgen heraf blev en voxende Underbalance, der i 1851 udgjorde ikke mindre end næsten 1282 Rd.,

	Industri-fonden.	Reiserske Fond	Classenske Fideikom.	Det tekn. Selskab	Skolepenge	Forskjelligt	I Alt
1843/44 ¹	300	600	300	429	1403	161	3193
1845	500	600	300	123	984	20	2527
1846	300	600	300	320	851	30	2401
1847	300	500	300	272	906	130	2408
1848	300	500	300	276	872	31	2279
1849	300	500	300	256	694	41	2091
1850	500	700	300	253	712	30	2495
1851	500	800	300	267	1237	30	3134
1852	500	800	300	249	1283	39	3171
1853	500	800	300	233	1330	45	3208
1855	500	800	300	237	1321	32	3190
1856	500	800	300	255	1392	20	3267
1857	500	800	300	249	1404	54	3307

der imidlertid udlignedes ved en testamentarisk Gave, som Institutet meget belejligt modtog efter den i 1852 afdøde Silke- og Klædehandler *Jens Hansen Lund*. Den samlede Sum, som Selskabet paa denne Maade modtog, var 1386 Rd. 51 Sk.

Hvad de enkelte Indtægtsposter angaar, da er Skole-

¹ D. v. s. for halvandet Aar.

pengene den største, og naar de stige stærkt i 1851, er Grunden hertil, at Institutet i dette Aar overtog Kunstakademiets Elementærklasser, Noget, der mærkeligt nok ikke kan ses af dette Aars Elevantal. Selskabets Medlemmer ydede hver mindst 2 Rd. aarligt, men hvad der herved indkom, var forholdsvis lidt. I 1844 talte det 111 Medlemmer, der i 1846 voxede til 131 for igjen i 1856 at gaa ned til 112. Desto taknemmeligere maatte Selskabet derfor være for de forholdsvis store Bidrag, som det modtog fra Industrifonden, den Reiersenske Fond og det Classenske Fideikommis, det største fra den Reiersenske Fond. I Rubriken »Forskjellige Indtægter« skjuler sig to mindre Bidrag, 20 Rd. (fra 1857 50 Rd.) fra »Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Kunster og Haandværk« samt 10 Rd. fra Adresseavisen.

Som det heraf vil ses, nød Selskabet stor Velvilje, og det gjorde det endnu paa flere Punkter. Da dets Søndagsundervisning maatte stanse paa Grund af Bestemmelserne i Helligdagsanordningen af 26. Marts 1845, fik det ved en kongelig Resolution til Kancelliet Ret til at benytte Søndagen efter Kl. 12 til Undervisning. — For at kunne forøge de Foredrag, som Skolen gjerne skulde have, og som i det første Aar indskrænkede sig til Cand. polyt. *H. Kaysers* matematiske Foredrag, skete en Henvendelse til *Selskabet for Naturlærens Udbredelse*, og i November 1846 tilstod det beredvilligt Institutet 100 Rigsdaler som Honorar til en Docent i Fysik, idet det tillige stillede sin Samling af fysiske Instrumenter til Raadighed; Foredragene bleve holdte af Cand. polyt. *W. J. Hamburger*. Og endelig skal her nævnes, at den Komite af Haandværkere, som den 29. Marts 1846 overrakte *Hetsch* en Guld-

medalje, med en Skrivelse af 24. Juni s. A. skjænkede Selskabet Stemplerne til denne samt 100 Rd. som Begyndelse til en Præmiefond, hvad der sikkert var meget kjærkomment. Paa Programmet for Undervisningen i Aaret 1845—46 hedder det, at der fra 1. Februar til 31. Marts 1846 vilde blive aabnet en Præmieklasse, hvis Hensigt var »at vise Endemaalet for Undervisningen i Institutet«. Eleverne, der meldte sig, vilde faa særlige Opgaver, hvis bedste Løsning vilde blive belønnet med Præmie. Sagen kom imidlertid næppe i Gang for Aaret efter, ti først i Aarsberetningen for 1847 meddeles det, at der til Konkurrence om Institutets Sølvmedalje havde indstillet sig 5 Elever, af hvilke 3 præmieredes: Tømmer-svend Peter Hansen, Skibstømrer A. C. Street og Urmager-svend C. E. Jensen.

Hvorledes det end hænger sammen med de ovenfor nævnte Tal paa Institutets Elever, er det sikkert, at dette strax ved denne Periodes Begyndelse var saa godt som overfyldt. Det lejede Lokale var jo ogsaa kun ringe, den aarlige Leje var ikke mere end 240 Rd., hvorfor det i 1849 blev nødvendigt at tage Kramps Bolig med ind til Skolerum. Og der var endnu andre Vanskeligheder. Da Bestyrelsen i November 1843 skulde sætte de ovenfor nævnte matematiske Foredrag i Scene, maatte den skrive til Stedets Ejer, Københavns Bagerlav, om een Gang ugentlig, Torsdag Kl. 7—8, at maatte leje »den Sal, som Haandværkerforeningen afbenytter«. I April 1844 gjaldt det paany om til Udstillingen af Elevarbejder i Maj at faa »Salen i første Etage, som tidligere har været overladt«, og da Institutets Malerklasse skulde i

Gang, maatte Salen atter erhverves, nu 2 Gange ugentligt i 4 Vintermaaneder, hvad der voldte forskjelligt Bryderi.

Man kan derfor forstaa, at den nye Bestyrelse strax var opmærksom paa Lokale-Spørgsmaalet. Allerede i Februar 1845 er *Troels Lund* i Bevægelse for at faa et Lokale, »som for Öjeblikket benyttes af den naturhistoriske Forening«, og i December 1846 skriver Bestyrelsen til Komiteen for Slagterbodernes Opførelse ved Nikolajtaarn; den troede at have erfaret, at Komiteen vilde foreslaa Opførelsen af forskjellige Skolelokaler paa en Del af Tomten. Men hvor Bestyrelsen end henvendte sig, blev dens Bestræbelser skuffede. Da fik den at vide, at Bagerlavet var tilbøjeligt til at sælge sin Ejendom, det Hus, hvori Institutet boede til Leje, og den blev da hurtigt enig om, at Selskabet burde erhverve den. Men et ved Henlæggelsen af 200 Rd. i 1846 grundet Bygningsfond betød endnu Intet, saa Spørgsmaalet var: hvor skulde Selskabet faa Penge fra? Kjøbesummen var 21,000 Rd., hvoraf 5000 Rd. skulde udbetales, foruden at en nødvendig Forandring og Reparation vilde koste mellem 3 og 4000 Rd. Sagen kom imidlertid hurtigt i Orden, idet Formand og Kasserer, Teatermaler *Troels Lund* og Urtekræmmer *A. C. Øst*, resolut rejste det nødvendige Laan i eget Navn. Ejendommen blev tilskjødet Selskabet. Og da et senere gjort Forsøg paa i Andele à 25 Rd. at skaffe 8000 Rd., der skulde forrentes med 4pCt. og amortiseres med 200 Rd. aarligt, kun bragte 2650 Rd., hvoraf *Hetsch* alene tegnede 1000 Rd., omdannedes Laanet til en Prioritetsobligation, som overtoges af *Troels Lund*.

Nu havde Institutet Plads, og nu vaagnede Ærgjerrigheden. Som alt tidligere tænkt, burde teknisk Selskab være

det eneste Sted eller i alt Fald Hovedstedet for Kjøbenhavns Haandværkerundervisning. Blikket var rettet paa Kunstakademiets Elementarklasser og paa Institut for Metalarbejdere.

Hvad de første angaar, da nævnes de alt i Bestyrelsens Skrivelse af December 1846 til Komiteen for Slagterboderne, og til ret Forstaaelse af dens Udtalelser maa det erindres, at baade Hetsch og Troels Lund vare Medlemmer af Akademiet. Det hedder: »Allerede i længere Tid har Tilstrømningen af Elever til Kunstakademiets Elementarklasser været større, end Akademiet har kunnet tilfredsstille, endskjönt det har fordelt Eleverne i to Sæt dagligen. Da denne Undervisning maa anses for at berøve Akademiet Kræfter, hvilke i anden Retning bedre og hensigtsmæssigere vilde kunne benyttes, har man været betænkt paa for største Delen at afgive den til det tekniske Institut, hvor samme netop vilde være paa sin rette Plads, men de Underhandlinger, som desangaaende have været foretagne, førte ikke til noget Resultat«. Institutets Lokale var for lille. Men nu var det anderledes, og nu tog Institutet Sagen op. Under 20. Juli 1850 tilskrev det Akademiet og foreslog det at forlægge dets Elementarklasser til Læderstræde. Henlæggelsen skulde dog »i Hovedsagen indtil videre kun betragtes som en Omflytning«. Og saaledes kom Sagen i Orden i Henhold til en kongelig Resolution af 29. Oktober 1850, hvad Akademiet meddelte Institutet i en Skrivelse af 7 Januar 1851. Akademiet skulde føre Tilsyn med Klasserne, skulde vedblivende lønne de to Lærere i dem med i Alt 400 Rd. aarligt samt betale 220 Rd. aarligt for Lokale, Varme og Belysning m. m. til Institutet, der desuden skulde indkassere

Elevernes Betaling. Og herefter overførtes da de to Elementarklasser med c. 100 Elever til Institutet.

Det Hele gik hurtigt og let, og dog var der, mærkeligt nok, efter Alt, hvad der var gaaet forud, et Öjeblik, hvor Udfaldet var tvivlsomt. I Akademiets Møde den 24. Juli 1850 gav Sagen Anledning til en saa skarp Diskussion, at *Hetsch* höjtideligt lod sit Votum tilføre Protokollen, og det gik ud paa, »at han som 25aarig Lærer og som den, paa hvis Forslag Elementarskolen er i sin Tid etableret, maatte erklære sig til Fordel for den i Forslag bragte Forandring, da den tjener Kunstens højere Interesser«. Men lige meget hjalp det. Ved Afstemningen stod 4 Stemmer mod 4, saa Direktørens Stemme maatte gjøre Udslaget. De 4, der, da det kom til Stykket, i alt Fald endnu en Tid vilde holde paa Elementarklasserne, vare Konferensraad *J. H. Koch* (som Fører) samt Professorerne *C. V. Eckersberg*, *J. L. Lund* og *S. A. V. Stein*.

Som en Fortsættelse af denne Sag kan det mærkes, at de *Massmannske Söndagsskoler* i Januar 1851 tilskrev Bestyrelsen med Anmodning om, at den Undervisning for Mestere og Svende, som de havde haft paa Charlottenborg i Elementarklassernes Lokale, maatte faa Rum i det tekniske Institut. Hertil svaredes imødekommende. Bestyrelsen ansaa sig »forpligtet til at anvende de Midler, som af det Offentlige og af Private betros det, til den störst mulige Nytte for Haandværksstandens Uddannelse«.

Man var glad ved de nye Lokaler, vilde gjerne samle det mest mulige i dem, og særlig *Institut for Metalarbejdere*, der i 1832 var sat i Forbindelse med den polytekniske Lærestanstalt. Under 23. Juni 1851 skrev Bestyrelsen til Kirke- og

Undervisningsministeriet, at blandt de Undervisningsgjenstande, som høre indenfor Selskabets Ramme, er Gravering, Ciselering, Drivning samt Metaldrejning; at Selskabet, skjönt Instituttet for Metalarbejdere underviste i disse Fag, derfor allerede for 5 Aar siden besluttede at optage de 3 første i sin Undervisningsplan, og at det just derfor saa meget mere stadigt havde følt, at Undervisningen burde samles paa eet Sted. Den Sag, der herved berörtes, var imidlertid allerede paa sin Vis i Gang.

Sidst i 1848 havde Professor ved polyteknisk Lærestanstalt *J. Wilkens* i Industriforeningens Kvartalsberetninger offentliggjort en Afhandling »Om Trangen til en teoretisk Undervisningsanstalt for begavede unge Haandværkere«, og heri udviklet, at den danske Industridrivende kun havde daarlig Lejlighed til at forskaaffe sig en efter Tidens Krav passende Undervisning i Naturvidenskaberne, Matematik og andre polytekniske Videnskaber, idet den polytekniske Lærestanstalt laa ham for højt. Den burde reformeres, eller ogsaa burde en ny, virkelig Industriskole oprettes. Dette gav Anledning til en Del Bevægelse i Industriforeningen, der stadig havde interesseret sig for Undervisningssagen og en Tid (1840—42) selv støttet en saakaldet Industriskole. Og efter Forslag af et dertil nedsat Udvalg¹ indgav den da i April 1849 til Kirke- og Undervisningsministeriet et Andragende om, at Regeringen »med Afbenyttelse af de i de nu bestaaende tekniske Under-

¹ Udvalget bestod af tre Polyteknikere, *H. Kayser*, *V. Rothe* og *Ad. Steen*, een Kunstner, *Hetsch*, og saa teknisk Instituts Inspektør *Lasenius Kramp*, der paa denne Tid stod som Supleant til Foreningens Repræsentantskab.

visningsanstalter forhaandenværende Elementer og Resser cer vilde oprette en teknisk Skole for Haandværkere og Fabrikanter«, hvor der kunde blive Tale om »en højere industriel Dannelse.«

Det er imidlertid et Spørgsmaal, hvor meget Hensyn der vilde være bleven taget til dette Andragende, men i Marts 1850 sendte en Kreds Polyteknikere og Militære Ministeriet et Forslag til Oprettelsen af en teknisk Højskole, og efter kongelig Resolution af 30. Maj 1851 blev der da nedsat en Kommission til at tage Spørgsmaalet om den polytekniske Læreanstalts fremtidige Stilling og Indretning og om Ordningen af saavel den højere matematisk-naturvidenskabelige som den almindelige teknisk-industrielle Undervisning under Overvejelse.

Kommissionen kunde imidlertid ikke blive enig. Den afgav i 1853 to meget forskellige Betænkninger, og da de bleve forelagte Universitetet, indsendte dette i 1854 en tredje, og en fjerde kom i 1855 fra den polytekniske Læreanstalt. Der var ikke Enighed at opnaa om en ny Ordning af den højere matematisk-naturvidenskabelige Undervisning¹, og derfor bortfaldt simpelthen Spørgsmaalet herom. Men derimod havde der helt igjennem været Enighed om det Gavnliges i, at der oprettedes en saadan Industriskole, som Wilkens havde foreslaaet i 1849, og saa nedsatte Kirke- og Undervisningsmini-

¹ Nogle vilde have polyteknisk Læreanstalt forenet med den militære Højskole, Andre vilde have den lagt ind under Universitetets filosofiske Fakultet, og atter Andre, at den skulde vedblive at bestaa selvstændigt. Det er en Sejr overfor Militæretaten, naar Anstalten i 1858 officielt kom til at docere (civil) Ingeniørvidenskab ved Siden af anvendt Naturvidenskab og Mekanik.

steriet da den 16. August 1855 en Kommission til Behandling af dette Spørgsmaal alene. Den kom for det nævnte Ministeriums Vedkommende til at bestaa af Professor *Hetsch*, Professor *Hummel* og Teatermaler *Troels Lund*, og paa Indenrigsministeriets Vegne blev den tiltraadt af Etatsraad *Ehlers*. I den Aarets Udgang forelaa dens Betænkning, der gik ud paa, at der skulde oprettes en Stats-Industriskole med et to-aarigt Kursus og en Aftenskole væsentlig som det tekniske Institut. Den aarlige Udgift herved ansattes til 17,500 Rd., heri medtaget Forrentningen af en Byggekaptal paa 64,000 Rd., og den aarlige Indtægt til 8,900 Rd., saaledes at Statens aarlige Tilskud vilde blive 8,600 Rd.

Det var *Madvig* som Kultusminister, der i 1851 satte den saa stort udseende Sag i Gang. Aktstykke havde derefter hobet sig paa Aktstykke, tre Ministre havde efter ham haft med den at gjøre, og nu kom under den fjerde, Professor *C. C. Hall*, dette lille Forslag som det meget beskrevne Papirs Resultat, men det blev befundet for stort. Ministeriet fandt det betænkeligt allerede da for Statens Regning at skride til Oprettelsen af et »saa storartet« Institut; der var næppe Sikkerhed for, at det vilde blive i den ønskeligt fornødne Grad besøgt. Det var bedst at blive ved Aftenskolen alene, vel at mærke som et privat Institut, med den lille Udvidelse, at det tekniske Institut overtog Institutet for Metalarbejdere. Under 4. Juni 1856 tilskrev Ministeriet da teknisk Institut om at vælge to Medlemmer, der sammen med to Medlemmer fra den polytekniske Lærestalt skulde udtale sig om, hvorledes Forslaget i Enkelthederne kunde gennemføres. Efter 5 Aars

Forløb fik Institutet herved Svar paa sin Skrivelse til Ministeriet just om denne Forening.

Det tekniske Selskab valgte *Hetsch* og *Troels Lund* og Lærestalten *Hummel* og *Steen*. Og allerede den 22. Juli s. A. afgav de deres Erklæring. I de forløbne Aar havde de jo saa ofte drøftet dette Emne, og allerede den 21. August sendte Ministeriet Betænkningen til det tekniske Selskab for at erfare, om det vilde godkjende og udføre dens Forslag. Paa Forhaand skulde man være sikker paa et Ja, ti tre af de fire Kommissionsmedlemmer vare Medlemmer af Selskabets Bestyrelse, nemlig *Hetsch*, *Lund* og *Hummel*. De to Første havde været det fra 1844, den Sidste fra 1851. Selskabets Bestyrelse forblev uforandret fra 1844 til 1849; da traadte Hattemager *Børge Petersen* ud af den, og hans Efterfølger Murmester *J. H. Kornbech* blev i 1851 efterfulgt af Professor *C. G. Hummel*. Men trods den nævnte Omstændighed trak det længe ud med Selskabets Svar, og da det kom, den 27. Februar 1857, var det ikke helt velvilligt.

Forslaget blev behandlet i Bestyrelsesmøde paa Bestyrelsesmøde, og i Mødet den 16. September 1856 vedtog endelig en Majoritet (*Hetsch*, *Troels Lund*, *Hummel*, *Fritz Meyer* og *J. G. Schwartz*) at slutte sig til det, men en Minoritet (*Damborg*, *Tilly* og *Øst*) vilde nok gaa ind paa Forbindelsen med Institut for Metalarbejdere ligesom paa den foreslaaede Undervisningsplan, men ikke paa den foreslaaede Bestyrelsesmaade. »Selskabet skulde udelukkende bestyres efter de af dets Generalforsamling til enhver Tid vedtagne Love«, og det ministerielle Tilsyn, der stod som Betingelse for et forøget Tilskud, skulde indskrænkes til, at Ministeriet naarsomhelst kunde lade Institutet

undersøge og naarsomhelst faa enhver Oplysning. I Overensstemmelse hermed kom der til at foreligge to Forslag for Generalforsamlingen den 24. September 1856, men efter en længere Diskussion nægtedes begge Forslag Fremme, hvad der havde til Følge, at *Troels Lund* og *Hummel* ved de derpaa stedfindende Valg frabad sig Gjenvalg. De bleve da ikke valgte, og det blev ikke heller *Hetsch* og *Fritz Meyer*, hvorimod Forsamlingen med 34 Stemmer valgte Arkitekt *N. S. Nebelong* til Undervisningsdirektør og til Medlemmer af Bestyrelsen: Malermester *C. Tilly* (37 St.), Tømmermester *J. H. Meyer* (34), Hattemagermester *Børge Petersen* (33) og Sadelmagermester *C. A. F. Christensen* (32).

Der afgaves i Alt 41 Stemmer, hvad der er noget betydeligt i et saa lille Selskab. Der maa have været agiteret ikke lidt. Og Bevægelsens Resultat blev, at Selskabet til Formand fik Sadelmager *C. A. F. Christensen* (f. 1811, † 1887), en den Gang bekjendt Haandværker, den første Formand i Haandværkerdannelses-Foreningen (1847) og en Tid baade Borgerrepræsentant og Folketingsmand. Den nye Bestyrelse valgte *Nebelong*, *Frederiksen* og *Kramp* til som Udvalg at affatte et Svar til Ministeriet, og et saadant forelaa i dens Møde den 16. November 1856, kom for en Generalforsamling den 7. Januar 1857, men afgik først den 27. Februar. De langt fra hinanden liggende Datoer tyde paa en besværlig Tilblivelsesakt.

Den lange Skrivelse, der endeligt afgik, er imidlertid god at faa Forstand af. Nu kom det frem, hvad der egentlig var i Vejen. Ministeriets Undervisningsplan for de samlede Instituter kunde man i alt Væsentligt gaa ind paa, og hvad det

Økonomiske angik, var der heller ingen Vanskeligheder, ti det betyder Intet, at Selskabet i Overensstemmelse med sin Praxis gik ned til $\frac{1}{10}$ Fripladser, medens Ministeriet foreslog $\frac{1}{5}$, og at Selskabet ønskede nogen Nedsættelse i den af Ministeriet foreslaaede Betaling for Undervisningen. Ministeriet forhøjede Selskabets Pris 8 Mark Kvartalet for 4 ugentlige Timer til 2 Rd. Det gik man med til, men vilde saa have, at 8 ugentlige Timer kun skulde betales med 3 Rd. og 12 Timer med 4 Rd. Her var ingen virkelige Uoverensstemmelser, de komme først ved Spørgsmaalet om Institutets Bestyrelselsesmaade.

Regeringens Forslag gaar ud paa, at de samlede Instituter skulle drives for det tekniske Selskabs Regning, men at Undervisningen i dem skal ledes af en af Ministeriet udnævnt Bestyrer, der tillige skal være Formand i et Undervisningsraad og et Økonomiraad, til hvilke Selskabet skal sende Medlemmer. Men herpaa vilde man ikke indlade sig. Man kunde kun strække sig til, at Selskabets Undervisningsdirektør blev afløst af et Undervisningsraad, men ved Siden af dette stillede man saa et af Inspektøren og Lærerne dannet Lærerraad, ti hvad det væsentlig kom an paa, var, at Kramps Stilling ikke forringedes. Det fremhæves stærkt, at han er Selskabets Stifter og den, der indtil da havde forestaaet den specielle Styrelse af Institutet og dets Undervisning. Ministeriet troede imidlertid ikke at kunne gaa ind herpaa. Det savnede i denne Ordning den tilforladelige Garanti, som det ønskede for Undervisningens rette Ledelse, og en ny Brevvexling bragte ikke Parterne nærmere. I sit nye Svar af 12. Avgust 1857 holder Selskabet paa, at Inspektøren skal være »noget Andet og Mere end den viljeløse og underordnede Avtomat, hvortil Komiteen

[af 1856] temmelig hensynsløst har forvandlet ham«, hvad der er en skarp Udtalelse mod Selskabets tidligere ledende Mænd, Troels Lund, Hetsch og Hummel, men det skal dog mærkes, at Bestyrelsen tillige erklærer sig villig til at lade Lærer-raadet falde og til at akceptere et Undervisningsraad paa tre Medlemmer, hvoraf Ministeriet valgte de to. Nu vidste Kirke-ministeriet ikke Andet end at sende Sagen til Indenrigsmini-steriets Betænkning, og hos dette Ministerium laa den længe, men da den under 29. Oktober 1858 vendte tilbage, var den Løsning funden, som skulde bringe den i Havn.

Strax syntes det ikke at skulle gaa saaledes. Indenrigs-ministeriets tekniske Konsulent, Etatsraad *Ehlers*, var ikke for at komme Selskabet imøde. Under 23. Oktober 1857 erklærer han, at der maa en Mand i Spidsen, »til hvis Dygtighed og Iver for den paagældende Undervisning Regeringen har Tillid«, og at man maa søge at hjælpe sig uden det tekniske Selskab, hvis det sætter sin Inspektør højere end Til-vejebringelsen af en Undervisning, svarende til Haandværker-standens billige Fordringer. Den store Sag om vore Nærings-forholds Ordning, der førte til Næringsloven af 29. December 1857, gjorde imidlertid, at Ministeriet ikke hastede med Af-gjørelsen, skjönt Industriforeningen i September 1857 ind-trængende anmodede om en snarlig Iværksættelse af Planen om en Forening af de to Instituter, og skjönt en Kreds af 7 Mænd, navnlig kunstnerisk dannede¹, i Marts 1858 alvorligt anmodede om, at der nu, da Næringfriheden stod for Dören, maatte

¹ Professor *F. F. Friis*, Professor *Chr. Hansen*, Arkitekturmaler *Heinr. Hansen*, Professor *Hetsch*, Tømmermester *Kayser*, Teatermaler *Troels Lund* og Arkitekt *J. H. Nebelong*.

blive gjort Noget; først subsidiært sluttede de sig til Industriforeningen. »Den nuværende Tingenes Tilstand«, sige de, »er meget nedslaaende, saaledes kan og bør det dog umuligt vedblive«. Og det gjorde det ikke heller.

Ehlers fratraadte paa denne Tid som Indenrigsministeriets tekniske Konsulent og fik som Efterfølger *C. G. Hummel*. Hele den store Sag kom til hans fornyede Betænkning, og ved nogen Imødekommenhed mod det tekniske Selskab troede han at kunne overvinde dets Modstand. Han udarbejdede et Forslag, der i det Væsentlige gav Kirke- og Undervisningsministeriet, hvad det ønskede, nemlig en Mand med Ansvar for Undervisningen, men som forøvrigt søgte at komme Selskabet imøde, og med dette Forslag henvendte han sig til dets Formand Raadmand (tidligere Hattemager) *Børge Petersen* (f. 1805, † 1879)¹. Der blev nu den 2. Oktober 1858 holdt Møde hjemme hos Hummel, og den samlede Bestyrelse underskrev her, at den tiltraadte det fremkomne Forslag. Under 29. Oktober blev det fra Indenrigsministeriet sendt til Kirke- og Undervisningsministeriet, og da ogsaa dette mente at kunne slutte sig til Forslaget, blev den i Udsigt stillede forøgede Bevilling strax søgt.

Paa Finansloven af 30. December 1858 blev herefter bevilget 2000 Rd. som det første saadanne Bidrag i 5 Aar samt 500 Rd. til den første Indretning af de forenede Instituter, og den 28. Januar 1859 underrettede Kirke- og Undervisningsministeriet Selskabet herom. Det blev nu nødvendigt

¹ Den tidligere ovfr. nævnte Formand, Sadelmager *C. A. F. Christensen*, var stille gleden bort; i Begyndelsen af 1858 mistede han Raadigheden over sit Bo.

at nedsætte et Udvalg til Lovenes Forandring, og hertil valgtes Formanden, samt Frederiksen og Kramp. Men tilbage stod endnu Generalforsamlingen, og Kampen her blev haard, hvad der viser en mærkelig Stivhed, for ikke at sige en afgjort Uvilje mod de fremtonende nye Personer. Der udfordredes hele 3 Møder, den 25. Februar, den 10. og den 14. Marts, der alle lededes af *H. P. Frederiksen*, og Sammenslutningen mellem de to Instituter blev endda kun vedtagen med 28 Stemmer mod 21. Ja en Beslutning om, at der ingen Forandring kunde gjøres i det Hummelske, af Ministeriet godkjendte, Forslag om Bestyrelsesmaaden blev vedtagen med en endnu mindre Majoritet, med kun 22 Stemmer mod 21! Saa nær var det ved, at Forsøget var glippet i den ellevte Time. Forsamlingen var absolut uvillig undtagen overfor Kramp. Ved særlige Forslag indsattes det i Lovene, at han var »det tekniske Selskabs og det tekniske Instituts Stifter«, samt at hans Løn efter at være vedtagen i en Plenarforsamling af Bestyrelse og Repræsentantskab endnu »bliver at approbere af den første Generalforsamling«.

Man fristes uvilkaarligt til at spørge, om den manglende Krampske Parafering under Bestyrelsens Beslutning i Mødet hos Hummel ikke her spiller en Rolle. Det var jo et uregelmæssigt Møde, ved hvilket Sekretæren ikke havde været tilstede. Men Spørgsmaalet lader sig selvfølgelig ikke besvare.

Det nu endeligt vedtagne Hummelske Forslag lyder saaledes:

1. Der dannes en Skolebestyrelse, bestaaende af 3 Medlemmer, der vælges af Repræsentanterne for det tekniske Selskab, og 2 Medlemmer, der vælges af Regeringen; af de 3 Medlemmer, som vælges af Repræsentantskabet, afgaar 1 aarligt, men kan gjenvælges. Den har at bestyre Under-

visning og Økonomi ved Skolen; den udarbejder ved hvert Skoleaars Slutning en Undervisningsplan og et Budget for næste Aar; disse blive at forelægge et Plenarmøde med samtlige Repræsentanter og derpaa at indsende til Regeringen til Approbation, senest inden Udgangen af Juni. Regnskab og Beretning offentliggøres. — Bestyrelsen vælger af sin Midte en Formand, der styrer det Heles Gang, udfærdiger Skrivelser Skolen vedkommende, sammenkalder Møder o. s. v. — Bestyrelsen antager og afskediger Lærerne; den antager og afskediger i et Plenarmøde med Repræsentantskabet Inspektøren. — Iøvrigt fordeler Bestyrelsens Medlemmer Forretningerne ved Skolens Bestyrelse imellem sig enten efter Overenskomst eller, om fornødent, ved Votering. — Bestyrelsen er fuldtallig, naar 3 af dens Medlemmer ere tilstede.

2. Under Bestyrelsen staar en Inspektør, der er Bestyrelsens Medhjælp i Alt, han er tillige Sekretær og Bogholder. Inspektøren er Lærernes og Betjentenes nærmeste Foresatte.

3. Skolebestyrelsen kan, om den finder det hensigtsmæssigt, sammenkalde Lærermøder og i disse møde ved eet eller flere af sine Medlemmer samt Inspektøren. Disse Møder kunne overværes af Repræsentantskabets Formand.

4. Det tekniske Selskabs Repræsentation overtager: *a.* Bestyrelsen af det tekniske Instituts Ejendom Nr. 29 i Læderstrædet; *b.* Deltagelse i Plenarmøder sammenkaldte af Skolebestyrelsens Formand; *c.* Revision af det aarlige Regnskab; *d.* at besøge Skolen efter Omgang; *e.* at sørge for Tilvejebringelsen af frivillige Bidrag til Skolen; *f.* at deltage i Bedømmelsen af Elevernes Arbejde og Bestemmelse om Præmier.

Ved det tilsidst paa Generalforsamlingen foretagne Valg af Repræsentanter valgtes Urtekræmmer *A. C. Øst* (med 37 Stemmer), Bygningsinspektør *J. H. Nebelong* (32), Kobbersmed *J. F. Fugmann* (30), Klejnsmedemester *J. Cumann* (30), Universitets-Bogbinder *D. L. Clément* (29), Tømmermester *H. P. Møller* (22), Møbelhandler *H. P. Frederiksen* (22) og Hof-Stolemager *C. B. Hansen* (21). Det er lutter nye Folk paa Øst og Frederiksen nær, og at denne Sidste kun fik 22 Stemmer er betegnende, men Generalforsamlingen endte ogsaa med en Protest imod ham fra Cléments Side, og Clément var Fremtidens Mand.

Den 28. Marts holdt det ny valgte Repræsentantskab sit

første Møde. I dette samtalede man dog kun, og først i det næste den 1. April skred man til de nødvendige Valg. Først diskuteredes dog det Spørgsmaal, om de Medlemmer, som bleve valgte ind i Bestyrelsen, kunde vedblive som Repræsentanter, 5 mente Ja (*Clément*, *Fugmann*, *Hansen*, *Møller* og *Nebelong*) men 3 Nej (*Cumann*, *Frederiksen* og *Øst*). Valgte bleve derefter Professor *Chr. Hansen* udenfor Repræsentantskabet, *Fugmann* og *Nebelong* i Repræsentantskabet. Nu kom Formandsvalget, og her maa Stemmerne være faldne meget spredte, ti *Clément* valgtes med kun 3 Stemmer. Til Kasserer valgtes *Øst* med Akklamation.

Hermed vare Valgene dog ikke til Ende. Professor *Chr. Hansen* bad sig nemlig paa Grund af sine mange Forretninger undskyldt, og nu valgtes, endog enstemmigt, *Hetsch*. Trods den ham viste Forbigaaelse erklærede han sig villig, og herefter kom Bestyrelsen da til at bestaa af: *Fugmann*, *Hetsch* og *Nebelong* samt — som valgte af Kirke og Undervisningsministeriet, under hvis Tilsyn de samlede Instituter nu stod¹ — Professor *C. G. Hummel* og Tømmermester *H. Kayser*. — Endnu skal det imidlertid bemærkes, at *Frederiksen* strax efter Mødet den 1. April udmeldte sig af Repræsentantskabet. Han havde ivrigt deltaget i de sidste Aars Begivenheder, og navnlig havde han paa mange Maader staaet Kramp bi, men paa den anden Side var Dokumentet, der viser Resultatet af det Hummelske Møde, skrevet med hans Haand, og som Repræsentant

¹ Selvfølgelig vedblev Institut for Metalarbejdere at have sine egne Fonds, hvorover der førtes selvstændigt Regnskab. 1859 ejede dets Hovedfond 20,660 Rd., dets Rejseunderstøttelsesfond 5,500 Rd. og dets Præmiefond 300 Rd.

or Bestyrelsen, der ønskede Sagen fremmet, havde han dirigeret de sidste afgjørende Generalforsamlinger. De paa Mødet trufne Valg havde skuffet ham, og i nogle efterladte Optegnelser giver han en Forklaring. Med Tanken henvendt paa Generalforsamlingen den 14. Marts siger han: »Kramp havde sørget for, at kun jeg [og Øst] blev gjenvalgt, og at de øvrige Pladser bleve besatte af hans Venner i Haandværkerforeningen, med hvem jeg ikke troede at kunne samarbejde«.

Og denne Bemærkning er meget naturlig. *Frederiksen*, der havde arbejdet stærkt for Næringslovens Gjennemførelse, hilstes næppe med Glæde af Haandværkerforeningens Mænd, der ligesaa kraftigt fra deres Side havde kæmpet for Lavvæsenets Bevaring. Det er kun mærkeligt, at det gode Forhold mellem ham og Kramp var vedblevet saa længe, ti Kramp hørte absolut hjemme i Haandværkerforeningen og var vel den væsentligste Leder af hvad her foretoges. Det var sikkert fra den, at Armeen, der paa den sidste Generalforsamling stod saa haardt imod den nye Tingenes Tilstand, kom tilstede; — men Kramp kunde forøvrigt nu ogsaa andesteds se en Armée voxte op under sin Fane, en Armée, der dog kun indirekte kunde støtte hans Stilling i Institutet.

1847 henvendte Bestyrelsen for *Borger- og Haandværkerforeningen i Kjøge* sig til det tekniske Selskab. Den var stiftet i Januar s. A. og havde den 9. Maj aabnet en Søndagsskole, til hvis rette Ledelse den ønskede Hjælp og Vejledning. Dette blev grebet med Glæde. Kramp tog selv til Kjøge, ja skaffede Foreningen Understøttelse fra den Reiersenske Fond, og paa lignende Maade stillede man sig i 1851 overfor en Tegneskole i Aalborg. Ja disse to Skoler kaldes i Indberet-

ninger til Indenrigsministeriet og andensteds »Filialafdelinger af Institutet«, og til dem slutter der sig lidt efter lidt en hel Række, der alle søge Institutets Raad. 1851 komme Skolerne i Odense, Næstved og Ribe til, 1853 Skolerne i Helsingør, Roskilde, Holbæk, Kalundborg, Nykjøbing paa Falster og Svendborg o. s. v. Støttet af den Reiersenske Fond foretager Kramp fra 1853 inspicerende Rejser til disse Skoler, og overalt bliver han modtagen med aabne Arme og levende paa-skjønnet. I Kjøge Borger- og Haandværkerforening blev han i 1850 optagen som Æresmedlem.

Forøvrigt foregaar der i denne Periode den Forandring med ham, at han endelig udtræder som Officer i Borger-væbningen. Den 3. Juni 1847 meddeles der ham Afsked i Naade med Titel som virkelig Krigsraad. Men derfor var »den røde Borgerskare« ikke helt ude af hans Tanker. Da hans Ven *Garbrecht* Aaret efter ogsaa træder tilbage, skriver han paa gammel Vis Sange til Afskedsfesten for ham, og han samles med gamle Venner i Københavns Borgervæbnings Officersforening.

Han er endnu den livlige Selskabsmand og udgiver i 1850 en ny Sangbog, *Sangbog for Haandværkere ved festlige Lejligheder*. Men nu som før mærker han Tidernes Tryk. Han har en privat Tegneskole, der navnlig besøges af unge Mennesker fra Provinserne, og i de Massmannske Søndags-skoler, hvor han i 1849 var avanceret til Direktør ved Skolen i Admiralgade, gaar han i 1855 over til at blive Sekretær. Han bytter med andre Ord en ulønnet Stilling med en lønnet, og naar hans Direktørplads bliver besat med Professor *Hummel*, ligger der heri ligesom et Varsel, ti paa lignende Maade

gaar det i det tekniske Selskab. I sit første Møde den 17. Maj 1859 valgte den nye Skolebestyrelse naturligvis *Hummel* til Formand.

Den fra saa mange Sider længe savnede Mand, der skulde staa som »en tilforladelig Garanti« for Undervisningens Ledelse, var funden, men i det samme Møde, hvori han blev valgt, »beslattede man at udsætte indtil videre at tilkalde Krigsraad Kramp som Sekretær i Møderne«.

Det Misnöje, der giver sig til tilkjende heri, varede, som vi nedenfor skulle se, dog ikke længe, og hvad de Massmannske Söndagsskoler angaar, da blev Kramp igjen Direktør i 1875. Denne Gang for Læse-, Skrive- og Regneskolen i Suhmsgade.

RINGE UNDERSTØTTELSE, RINGE PLADS.

1859—1876.

Som ovenfor antydet sporedes der paa Generalforsamlingerne i 1859 Dönninger af den nogle Aar för saa hidsigt førte Kamp for og imod Næringsfriheden. *Frederiksen* havde været Ordfører for en Deputation, der ved en Avdiens hos Frederik VII. paa Frederiksborg med Held havde talt Næringsfrihedens Sag, og som krydsede et navnlig af *Kramp* forberedt stort Tog i modsat Retning til Kongen. Sagen afgjordes, som bekjendt, ved dennes hurtige Underskrift af Næringsloven. I og for sig kom disse Forhold ikke teknisk Selskab ved, og foruden *Frederiksen* var da ogsaa f. Ex. Sadelmager *C. A. F. Christensen*, der en Tid endog var Selskabets Formand, ivrig for Næringsfriheden. Det er da heller næppe denne, der i og for sig spiller nogen Rolle, men nok saa meget den Omstændighed, at *Kramp* og de, der stod ham nær, have ønsket et efter deres Sind fuldt ud paalideligt Repræsentantskab overfor den nye Bestyrelse, hvori Regeringen ganske sikkert vilde indsætte polytekniske Elementer.

Denne polytekniske Indflydelse er da ogsaa det væsentlige Resultat af den skete Forandring. At Undervisningen i Institut for Metalarbejdere nu skulde gives i det tekniske Instituts Lokaler istedenfor som tidligere i den polytekniske Læreanstalt, spiller kun en mindre Rolle, og Forøgelsen af Statens Tilskud fra 500 Rd. til 2000 Rd. om Aaret har ingen Væsens-Betydning.¹ Det er det mindst mulige, som Staten under de givne Forhold kunde yde.

Det saa et Öjeblik ud, som om det skulde blive anderledes. Naar Indenrigsministeriet beholdt den fra Kirke- og Undervisningsministeriet oversendte Sag et helt Aar, var det bl. A. af den Grund, »at der var aabnet Ministeriet Udsigt til, fra en med de didhørende Forhold nøje bekjendt Mand, som under en Rejse i Udlandet agtede at gjøre sig nærmere bekjendt med de bedste Anstalter af den omhandlede Art, at erholde Meddelelser, hvorved der ventedes værdifulde Bidrag til en heldig Ordning af Anliggendet«. Men Haabet glippede. Og trods kraftige Opfordringer skete der nu væsentlig Intet. I de syv Mænds Skrivelse hedder det alvorligt: »Med Friheden for Enhver til at gjøre sig gjældende paa Industriens Mark bör følge Lejligheden til at erhverve sig Indsigt og Kundskaber«; ja de se saa vidt, at de tale om, at Middelstanden bör holdes fra at forsvinde i »et udstrakt Proletariat«. Men det hjalp intet mod Tidens herskende Anskuelse, der gik ud

¹ Forøgelsen kom bl. A. Lærerne og Inspektøren tilgode. Allerede i Hummels Skrivelse af 4. Oktober 1858 til Indenrigsministeriet hedder det, at »Inspektøren er beregnet til at skulle have i Lön: Gage 800 Rd., til Husleje 300 Rd., for Extraskriveri 100 Rd., i Alt 1200 Rd.«, dog imod at han opgiver sine Læretimer i Institutets Tjeneste. Hvad der her foresloges, blev senere gennemført.

fra, at naar blot Friheden kom til at raade, vilde Alt ordne sig, og at særlig Industrien burde kunne staa paa egne Ben. Det viste sig bl. A. praktisk ved Rigsdagsforhandlingerne om Bevillingen til Danmarks Deltagelse i Pariser-Udstillingen 1867, og allerede i Sessionen 18⁶¹/₆₂ var det Samme bleven hævdet. *Alfred Hage* sagde: »Man skal lade Folk gjøre deres Bedrift og sørge for deres Industri, som de kunne bedst, uden at Staten skal blande sig deri«.

Paa mange Maader stod Danmark derfor væsentlig uforberedt overfor den store Forandring, der skulde indtræde den 1. Januar 1862, og Regeringens Forhold til det tekniske Selskab passer ind i Systemet. Den saa længe navnlig af Teoretikerne ønskede Omvæltning, der af Haandværkets store Skare var bleven bekæmpet som det Uretfærdigste af Alt, stod for Døren med alle sine indgribende Følger, men det tekniske Institut skulde desuagtet vedblive at være en Aftenskole med Undervisning kun i Haandværkernes Fritid. En virkelig Undervisningsanstalt for Industrien betragtedes som »for storartet«. Og dog var der Trang til en saadan. Institutets stærkt voxende Elevantal viser det, og som vi nedenfor skulle se, opstod der endda ved Siden af teknisk Institut i dette Tidsrum en anden Undervisningsanstalt for Haandværkere med en ligeledes stærkt voxende Tilgang. Overfor disse Forhold er det stadig lige store, eller rettere lige lille, Statstilskud nærmest at betragte som en Spændetrøje, der ikke tillod nogen fri Udvikling, idet det tekniske Selskab ikke, som sin yngre Konkurrent, havde noget Greb paa at skaffe sig forøgede Bidrag fra de Industridrivende selv. Det blev konservativt staaende ved, hvad det engang havde fra private Bidrag-

ydende, den Reiersenske Fond, det Classenske Fideikommis o. s. v., saaledes som det vil ses af følgende Tal, der paa den første Rubrik nær betyde Rd.:

	Elevantal	Elevernes Betalning	Stats- tilskud	Tekn. Selsk. Medlemmer	Andre Indtægter	Samlet Indtægt
18 ⁵⁹ / ₆₀	429	1656	3000	»	2628	7284
18 ⁶⁰ / ₆₁	462	1828	2000	281	3240	7349
18 ⁶¹ / ₆₂	517	2127	2000	269	2987	7383
18 ⁶² / ₆₃	509	2225	2000	261	3014	7500
18 ⁶³ / ₆₄	491	2262	2000	257	3011	7530
18 ⁶⁴ / ₆₅	553	2517	2000	225	3150	7892
18 ⁶⁵ / ₆₆	618	2805	2000	221	3063	8089
18 ⁶⁶ / ₆₇	685	3068	2000	229	1899	7196
18 ⁶⁷ / ₆₈	683	2994	2000	231	1848	7073
18 ⁶⁸ / ₆₉	732	3372	2000	281	1848	7501
18 ⁶⁹ / ₇₀	773	3469	2000	357	1849	7675
18 ⁷⁰ / ₇₁	792	3838	2000	389	1862	8089
18 ⁷¹ / ₇₂	814	3930	2000	371	1976	8277
18 ⁷² / ₇₃	931	4300	2000	375	1976	8651
18 ⁷³ / ₇₄	923	4197	2350	371	2017	8935

Da det forøgede Statstilskud tilstodes, fordrede Kirke- og Undervisningsministeriet, at Planen for Institutets Undervisning hvert Aar skulde indsendes til dets Approbation. Det var, som om det i sidste Instans vilde have Styret. Men Indsendelsen var selvfølgelig en fuldstændig Formalitet, og da Institutet i 1869 blev henlagt under Indenrigsministeriet, frabad dette sig strax Planens Indsendelse. Det vilde nøjes med den aarlige Beretning. Det havde jo sine to Delegerede i Skolebestyrelsen. Paa dem hvilede Alt, og da særlig paa den af dem, der stod som Bestyrelsens Formand.

Christian Gotfred Hummel (f. 1811, † 1872) var som Søn af en Formand paa Holmen opvoxet i smaa Kaar. Fra Lærling paa Holmen blev han Elev paa dens Skibsbygningsskole, Tømmermand og endelig Assistent ved Søetatens Konstruktionskammer. Først fra disse praktiske Stillinger naaede han 1831 til den polytekniske Lærestanstalt, hvor han 3 Aar efter tog Examen i Mekanik. Samtidigt var han i en Række Aar Lærer ved de Massmannske Søndagsskoler og Vajsenhuset og knyttedes fra 1833 som Docent i Maskinlære til den polytekniske Lærestanstalt, i hvis Bestyrelse han indtraadte 1838. Fra 1843—48 var han tillige Vandinspektør i Kjøbenhavn. Han var Praktiker og naaede aldrig til et fuldt videnskabeligt Overblik, men selv oprindelig Haandværker nærede han den største Interesse for Haandværkernes Uddannelse, hvad han bl. A. viste ved sine Foredrag paa Industrimøderne 1852 i Kjøbenhavn og 1858 i Odense, og han maa derfor siges at være den rette Mand paa den rette Plads i Spidsen for det tekniske Institut. Ved Siden af den strengeste Nøjagtighed sad han desuden inde med en mærkelig udholdende Arbejdsevne og Arbejdslyst, der imidlertid førte til, at han helst vilde gjøre Alt selv, og det kan derfor godt forstaaes, at han i alt Fald foreløbigt ikke ønskede Kramps Nærværelse ved Bestyrelsesmøderne. Meddelelsen til denne herom betyder dog afgjort noget Mere. Hummel konstaterede herved, at han selv vilde være Lederen. Først efter at Undervisningsplanen for Aaret 18⁵⁹/₆₀ var fastslaaet og Aarets Lærere antagne, traadte Kramp »i den Funktion og det Forhold til Bestyrelsen, som er bestemt ved Lovene«.

Det var afgjort Hummel, der med et stort personligt

Arbejde styrede Institutet, og det var ham aabenbart ikke med, at det kun skulde give Fritidsundervisning. Han havde været Medlem af den Kommission, der foreslog Kirke- og Undervisningsministeriet den saakaldte »storartede« Statsanstalt med baade Dag- og Aftenundervisning, og naar han tilsidst havde været endog særlig virksom for at naa, hvad der blev naaet, var det sikkert kun for dog at faa et Resultat. Det var hans praktiske Natur imod, at Bevægelsen skulde løbe ud i Sandet. Han havde stærkt ønsket, at de Industridrivende selv vare traadt aktivt op, og paa Industrimødet i Odense 1858 bebrejdede han *Industriforeningen i Kjøbenhavn*, at den i Skrivelsen til Kirke- og Undervisningsministeriet af September 1857 havde strøget en af det forudgaaende Udvalg foreslaaet Sætning, der antydede en selvstændig Optræden. Han havde selv været Medlem af Udvalget.

Under disse Forhold kan man forstaa, at han gjorde Alt, for at Institutet efter Omstændighederne kunde følge med. Først og fremmest gjaldt det Overtagelsen af Kunstakademiets Elementarklasser som Institutets egne. Det havde fra alle Sider været forudsat under Forhandlingerne og ordnedes derfor let allerede i September 1859. Akademiets tidligere Udgift ved Klasserne, 620 Rd. aarligt, skulde fremtidig ydes Institutet som aarligt Tilskud. I sin Skrivelse af Avgust s. A. om denne Sag til Kirke- og Undervisningsministeriet udtalte Akademiet dog et Ønske om, »at altid i det Mindste eet Medlem af Akademiets Skoleraad havde Sæde i Institutets Bestyrelse«. Som vi nedenfor skulle se, blev dette stadig efterkommet. — Udover den af Ministeriet samtidigt approberede Undervisningsplan for 18⁵⁹/₆₀ gik Hummel dernæst med til Oprettelsen af en Klasse for Dekorations-

maling og en Klasse for Optrykning af Metal, Klasser, der forøvrigt kun bestod i faa Aar. De nedlagdes nemlig allerede 1863, da de kun bleve lidt benyttede.¹ En blivende Klasse blev derimod den i 1868 oprettede Klasse for Regnskabsføring og Bogholderi. Men hvad der særlig laa ham paa Sinde var Bygningshaandværkernes Undervisning i Matematik og Mekanik ligesom i Tegning og Konstruktion. I 18⁶¹/₆₂ oprettedes særlige Dagklasser for denne Undervisning i de tre Vintermaaneder December, Januar og Februar, hvortil i 1863 endnu lagdes Marts. I 18⁶⁹/₇₀ optoges Beregning og derpaa bygget Detailkonstruktion af Maskiner og Maskindele; i 18⁷⁰/₇₁ Korttegning, Krokering i Marken, Landmaaling med Kjæde, Nivellering samt Fundering af Bygninger og Jordarbejde, og i 18⁷¹/₇₂ Beregning og Konstruktion af Gjenstande, der henhøre under Smede, Mekanikere, Jernstøbere og Møllebyggere.

Hvad der absolut var af Betydning, var de efterhaanden strengere Fordringer, som Kunstakademiet stillede med Hensyn til Institutets Dimission til det, og som første Gang fik sit Udtryk ved et under 27. September 1863 allerhøjest approberet Reglement. I 18⁵⁹/₆₀ sendte Institutet Akademiet 8 Dimittenter og herimellem som den første (December 1859) Student *C. V. Blache*, den senere Marinemaler, der i to Aar havde arbejdet som Skibsbygger. Senere voxede Dimittenternes

¹ Den under Teatermaler *Chr. Hetsch* oprettede Malerklasse kæmpede forgæves mod en fra 1857 bestaaende særlig Malerskole. Utilfredse med Malerlavets Virksomhed havde en Del yngre Malermestere 1854 sluttet sig sammen i en Forening, der 1856 oprettede en Sygekasse og 1857 den nævnte Skole. Ved Næringslovens Ikrafttræden (1862), smeltede Foreningen og Lavet sammen, hvad der skaffede Skolen en forøget Tilgang.

Antal til over det Tredobbelte. I 1873/74 var det dog kun 15, men samtidig aflagde 10 særlig Prøve i Detail-Bygningskonstruktion, 20 i Aritmetik og Geometri, 13 i Matematik, 16 i Naturlære, 5 i Fundering og Jordarbejde og 16 i Landmaaling og Nivellering.

I det Hele kan det erindres, at medens Rammen for Institutets Undervisningsplan i 1860/61 var følgende: »1. Forberedelsesklasser i Tegning; 2. Ornamenttegnings- og Modelleringsklasser, der give Adgang til Kunstakademiet; 3. Fagklasser for de forskellige Haandværkere; 4. Klasser i Haandfærdigheder for Metalarbejdere; 5. Klasser for videnskabelig Skoleundervisning; 6. Foredrag af videnskabeligt Indhold med Anvendelse paa Industrien; 7. Undervisning i 3dje Kvartal fra 1ste April til 30te Juni«, var den i 1875/76 forandret til: »1. Forberedelsesklasser i Tegning; 2. Ornamenttegnings- og Modelleringsklasser, hvorigennem der naas Adgang til Kunstakademiets Forberedelsesklasse; 3. Fagklasser for Haandværkere; 4. Klasser for Haandfærdighed i Metalarbejde; 5. Klasser for Matematik og Naturlære; 6. Undervisning i Retskrivning og Regnskabsføring; 7. Dagklasser for Bygningshaandværkere, Mekanikere og for Elever, der forberedes til Kunstakademiets Arkitekturklasse; 8. Undervisning fra 1ste April til 30te Juni.« Trods de herefter indførte Forandringer er det imidlertid sandt, hvad der udtales i Institutets Beretning for 1872/73, at dets Undervisningsplan stadig har været den samme. »Undervisningen i det tekniske Institut har egentlig altid været givet efter samme Plan, men denne er i Aarenes Løb udfyldt i Enkelthederne og afrundet ved Elevantallets Stigen, ved Klassernes Forøgelse og ved den herved muliggjorte fuldstændigere

Orden af Eleverne i disse, hvorved tillige Elevernes Behov efter deres forskellige Stilling, Formaal o. s. v. efterhaanden fuldstændigere er sket Fyldest.»

Yderligere skal endnu oplyses, at medens Lærernes Antal i 18⁵⁹/₆₀ kun var 16, var det i 18⁷⁵/₇₆ 32, samt endnu meddeles følgende Fortegnelse over Eleverne i de to Treaar 18⁶⁵/₆₈ og 18⁷²/₇₅ ordnede efter Fag:

18 ⁶⁵ / ₆₈	18 ⁷² / ₇₅
Grov- og Klejnsmede 326	Grov- og Klejnsmede 481
Malere, Forgyldere og Lakerere 241	Malere, Forgyldere og Lakerere 352
Tømrere og Møllebyggere . . . 235	Murere 279
Snedkere og Stolemagere . . . 146	Tømrere og Møllebyggere . . . 256
Maskinbyggere og Jernstøbere . 115	Snedkere og Stolemagere . . . 249
Murere 111	Maskinbyggere og Jernstøbere . 239
Guldsmede 82	Billedhuggere og Billedskærere . 115
Billedhuggere og Billedskærere . 62	Guldsmede 100
Stenhuggere 50	Litografer og Xylografer . . . 85
Litografer og Xylografer . . . 44	Porcellænsarbejdere 77
Drejere 40	Blikkenslagere, Kobbersmede og Metalarbejdere 65
Karetmagere 39	Gjortlere, Metalarb. og Pletterere 44
Porcellænsarbejdere 29	Instrumentmagere 43
Gjortlere og Metalstøbere . . . 28	Stenhuggere 42
Blikkenslagere og Kobbersmede 26	Karetmagere 32
Instrumentmagere 22	Arkitekter og Bygningsselever . 12
Arkitekter og Bygningsselever . 16	Drejere 11
Gravører 15	Urmagere 10
Urmagere 12	Gravører og Ciselører 9
Studerende og Polyteknikere . . 25	Studerende og Polyteknikere . . 22
Ukonfirmerede og Skoledisciple 243	Ukonfirmerede og Skoledisciple 312
Andre i forskellige Stillinger . . 79	Andre i forskellige Stillinger . . 114
1986	2949

Hvad der her springer i Øjnene, er det betydelige Antal Elever, som Smedene i Forbindelse med Jernstøberne og Maskinbyggerne stille. De ere henved $\frac{1}{4}$ af det samlede Antal. Det er Tidens væsentlige Udvikling, Maskinudviklingen,

som giver sig tilkjende heri. Murerne og Tømrerne kunne tilsammen ikke tage det op imod dem og endnu mindre Malerne og Snedkerne.

Hvad der atter og atter voldte Vanskeligheder, var imidlertid Mangel paa Plads. I 18⁶⁵/₆₆ hedder det, at Lokalerne vare benyttede i den Grad, at der ikke var Plads til nogen-
somhelst Udvidelse af Aftenundervisningen. I 18⁶⁷/₆₈ maatte man derfor gaa til at lægge Beslag paa 2den Etage af Institutets Ejendom, Haandværkerforeningen, der hidtil havde haft sit Lokale her, var bleven opsagt. Selvfølgelig var der herom sket Henvendelse til Ministeriet. Men hvor trøstesløs Situation var, fremgaar af den i 1870 udsendte Aarsberetning. Det hedder heri: »Skolebestyrelsen har for længere Tid siden henvendt sig til Ministeriet med Bøn om, at der fra Statens Side maatte blive tilstaaet Institutet en større Bygning eller Penge til Opførelse af en saadan samt et lidt større aarligt Bidrag til Institutets Drift end de hidtil siden 1859 bevilgede 2000 Rd. Man har i den Henseende paavist, at Institutet manglede Lokaler til Udvidelse af Undervisningen i den Grad, det var ønskeligt; at en stor Mængde unge Haandværkere fra Provinserne komme til Kjøbenhavn og uddanne sig eller fuldende deres Uddannelse i de Retninger, hvor deres Værksteder ikke yde dem tilstrækkelig Vejledning, samt at Tjeneren ved den daglige Bestyrelse af Institutet er voxet ud over, hvad man med Billighed kan vente at faa fyldestgjort ved frivilligt Arbejde af de Mænd, der ere Medlemmer af Skolebestyrelsen. Efterat Overbestyrelsen af det tekniske Institut var henlagt fra Kirke- og Undervisningsministeriet til Indenrigsministeriet, har dette tilsagt Institutet, at Ministeriet var

villigt til paa Finansbudgettet for Aaret 1870/71 at optage en Sum af 3000 Rd. aarligt til Institutets Drift istedenfor den nævnte Sum af 2000 Rd. Men selv denne Forøgelse af Statskassens Bidrag blev nægtet af Rigsdagen.«

Det er herefter naturligt paa det tekniske Selskabs Generalforsamling den 31. Maj 1872 at høre dets Formand meddele, »at Repræsentantskabet havde taget den Bestemmelse at ville udstede en Indbydelse angaaende Tilvejebringelsen af private Bidrag til Erhvervelsen af en større Ejendom til Institutet«. Men som vi nedenfor skulle se, vare Forholdene paa denne Tid saaledes, at en saadan Indbydelse næppe vilde bære Frugt, og der høres da heller ikke senere Noget til den. Alt, hvad der opnaaedes, var, at Selskabet i 1874 fik et saa meget større Statstilskud, at det kunde leje nogle Lokaler i Efterslægtsselskabets Ejendom paa Østergade.

Institutet begravede sig imidlertid ikke i sine daglige Bekymringer. 1862 sender det 6 Deltagere i Hekaturen til Verdensudstillingen i London. 1866 udstiller det i Stokholm, 1867 i Paris, 1869 i Göteborg og Amsterdam og 1872 i København. I Stokholm og Paris tildeltes der dets Virksomhed en Broncemedalje, i Amsterdam fik det et Æresdiplom og i København en første Klasses Medalje for »ualmindelig gode Arbejder af Eleverne i alle Retninger.«

Hummel arbejdede utrætteligt i Institutets smaa Rum, og han vedblev hermed, efterat han i 1866 var bleven Direktør for polyteknisk Lærestalt, snart efter med Etatsraads Titlen. Men efterhaanden følte han dog, at han blev ældre, og i Marts 1868 meddeler han Skolebestyrelsen, at han ønsker at

trække sig tilbage, idet han paa sin beskedne Maade skriver: »Jeg indser, at Institutets Virksomhed er bleven større, end at jeg skulde kunne bestride denne Post, der, naar den skal besörges med al den Omhu, som det store Instituts Formaal kræver, vil fordre mere Tidsanvendelse og flere friske Kræfter, end jeg f. T. er istand til at ofre den«. Men desuagtet blev han, selvfølgelig efter sine Kollegers kraftige Anmodning, til sin Død, der indtraf den 21. Avgust 1872. Han faldt saa at sige paa sin Post. — Hummel kunde være kantet og kort i sin Optræden, men hans dybe Gemyt blev langt fra uden Vidnesbyrd. Han overraskede særdeles ofte ved stille at have gjort Meget for Andre og altid Mere, end de Paagjældende kunde vente eller haabe. Men derfor fulgte ogsaa Manges Taknemlighed ham til Graven.

Ved Hummels Død stod kun eet af de fem Bestyrelsesmedlemmer tilbage, der tiltraadte i 1859, nemlig Tømmermester *H. Kayser*, der overtog Formandspladsen efter ham. Kobbersmed *J. F. Fugmann* var alt død i Januar 1862, *Hetsch* i September 1864 og Professor *J. H. Nebelong* i Marts 1871. Som naturligt er, mindedes af disse navnlig *Hetsch*. Efter en kort Omtale af hans almindelige Betydning hedder det i den vedkommende Aarsberetning: »I det tekniske Institut var han en Række af Aar Undervisningsdirektør og senere et virksomt Medlem af Bestyrelsen; de Mange, som dér have søgt deres Undervisning, ville mindes den Utrættelighed, med hvilken han stadigt gennemgik Institutets Klasser, snart opmuntrende, snart dadlende, og altid med aabent Öje for ethvert fremspirende Talent. Hans sidste Gjerning her bestod i, at han

skjænkede det tekniske Selskab de graverede Plader til hans for lang Tid siden udkomne Værk »Fortegninger for Haandværkere«, for at dette Værk, der ikke længere findes i Boghandelen, atter ved Selskabets Forsorg kunde blive trykt og tjene til Vejledning for Haandværkerstanden.¹ Det er med Taknemlighed imod den Afdøde, der var en Lærer for os Alle, at vi have nedskrevet disse Ord til hans Minde«. Trods Tidernes Omskiftelse var Hetsch til sin Død en Stormagt paa den danske Haandværkerundervisnings saa betydningsfulde Omraade..

Som ovenfor nævnt blev Tømmermester *Kayser* Formand i Hummels Sted, medens Indenrigsministeriet til sin anden Delegerede udnævnte Stadsingeniør, Professor *A. Colding*, der tiltraadte som Formand, da *Kayser* efter 2 Aars Forløb (1872—74) traadte tilbage. *Colding* beklædte dog kun Formandsædet i et Aar (1874—75), saa blev han afløst af den, som Indenrigsministeriet havde valgt til Delegeret istedenfor *Kayser*, nemlig Fabrikdirektør, Cand. polyt. *Philip Schou*. — Hvad de øvrige 3 Pladser i Bestyrelsen angaar, kan det erindres,

at *J. F. Fugmann* († 1862) blev efterfulgt af kirurgisk Instrumentmager, Professor *C. Nyrop*, der traadte tilbage i 1871 og afløstes først af Mekanikus *V. C. Gamél* († 1872) og derpaa af Mekanikus *J. H. Hellerung*,

¹ Selvfølgelig skete dette. Værket benyttedes navnlig som Præmie til flittige Elever. — I denne Periode udgav Institutet ikke selv noget Tegneværk, Pengene vare for knappe. 1870 anmodede den de Massmannske Søndagsskoler om at maatte optrykke de for dem af Arkitekt *V. Tvede* under Hetschs Tilsyn udarbejdede *Snedkertejninger*. De Massmannske Søndagsskoler havde desuden ved Skibsbygmester *Zacharias Petersen* udgivet 9 Tavler »Fortegninger for Hjulmænd og Vognfabrikanter« (1843) og 12 Tavler »Fortegninger for Klejnsmede« (1847) med tilhørende Beskrivelse. — Ogsaa de Massmannske Søndagsskolars vedkommende Aarsberetning sætter Hetsch et smukt Minde.

at *Hetsch* († 1864) blev efterfulgt af Bygningsinspektør *Th. Sørensen* († 1867) og han igjen af Medaljør *H. Conradsen*; at *J. H. Nebelong* († Marts 1871) blev fulgt af sin Broder *N. S. Nebelong* († Oktober 1871), der efterfulgtes af Etatsraad *Chr. Hansen*, der udtraadte i 1874 og blev afløst af Arkitekt *L. Fenger*.

Som det ses, er her en ganske betydelig Vexling, og det Samme er Tilfældet i det tekniske Selskabs Repræsentantskab. Som Formand for det staar under hele Perioden Universitets-Bogbinder *D. L. Clément* og som Medlemmer af det Tømmermester *H. P. Møller* og Snedkermester, Finerskjærer *O. N. Thorsen*, der fik Møbelhandler *H. P. Frederiksens* Plads. Men de øvrige 5 Pladser havde i disse Aar flere Indhavere:

Klejnsmed *J. Cumann* († 1873) efterfulgtes af Murmester *S. P. Beckman*;

Kobbersmed *J. F. Fugmann* († 1862) afløstes af Professor, kirurgisk Instrumentmager *C. Nyrop*, der i 1864 blev afløst af Naalemager *P. Chr. Hjorth*, der i 1866 fulgtes af Murmester *J. H. Kornbech*, som i 1869 traadte tilbage for Malermester *M. W. Hammer*;

Hof-Stolemager *C. B. Hansen* († 1868) fik som Efterfølger Snedkermester *J. Cortsen*.

Professor *J. H. Nebelong* († Marts 1871), afløstes af Justitsraad *N. S. Nebelong* († Oktbr. 1871), der efterfulgtes af Malermester *C. B. Lübschütz*.

Grosserer *A. C. Øst* († 1869) efterfulgtes af Grosserer *M. H. E. Øst*.

Ved Periodens Slutning bestod herefter Skolebestyrelsen af Direktør *Philip Schou* (Formand), Professor *A. Colding*, Me-

daljør *H. Conradsen*, Arkitekt *L. Fenger* og Mekanikus *J. H. Hellerung*, og det tekniske Selskabs Bestyrelse af Universitets-Bogbinder *D. L. Clément* (Formand), Murmester *S. P. Beckman*, Snedkermester *J. Cortsen*, Malermester *M. V. Hammer*, Malermester *C. B. Lübschitz*, Tømmermester *H. P. Møller*, Snedkermester *O. N. Thorsen* og Grosserer *M. H. E. Øst*, lutter Navne, der samtidigt havde Klang i Haandværkerforeningen.

I denne Periode indtraf det tekniske Selskabs 25aarige Jubilæum, i hvilken Anledning der den 18de September 1868 fandt en Fællesspisning Sted paa Store Ravnsborg, i den bestandig borgerlige Forenings Lokale. Og som naturligt er, blev Dagen en særlig Festdag for Institutets Inspektør og Stifter, Krigsraad *Lasenius Kramp*. Fra det tekniske Selskab overrakte der ham et Sølv-Kaffeservice, en Sølv-Vinkande og et Guldur med Kjæde, og efter Repræsentantskabets Indstilling udnævntes han til Ridder af Dannebrog. Ved Festmaaltidet var han endelig den særlige Æresgjæst, og efter at *Hummel* havde udbragt Kongens Skaal og *Clément* Selskabets, henvendte *Kayser* sig til *Kramp* med en velment Tak, »en svag Gjenklang af den, som vilde lyde, hvis den tekniske Skoles Tusinder af Elever her kunde løfte deres Stemme«. Senere gav en morsom Sang af *P. Faber* Anledning til endnu en Skaal for *Kramp* som Digter; som saadan optraadte han nu navnlig ved de Massmannske Søndagsskolers Aarsfest.

Han blev hyldet paa alle Maader. Det synes afgjort, som om det rolige, daglige Arbejde havde udvisket alle Fortidens Divergenser. Og i anden Retning havde han ogsaa Glæde af

sit Arbejde. Som tidligere fik han vedblivende i denne Periode Understøttelse af den Reiersenske Fond til ved Rejser i Provinserne at virke for den hensigtsmæssigste Indretning af Undervisningen i de der oprettede Tegneskoler for Haandværkere og til at søge lignende oprettede, hvor de endnu ikke fandtes. I Repræsentantskabets Møde den 24de Juli 1866 fremlagde han Beretning om Virksomheden i 20 forskellige Provinsskoler og anmodede om Nedsættelsen af en Komite til Bedømmelse af de Arbejder, som maatte blive indsendte fra dem. Det skete, og det er da navnlig Skolerne i Odense, Aarhus, Horsens, Aalborg, Randers og Næstved, fra hvilke saadanne Arbejder fremkom.

Et særligt intimt Forhold vedblev der at bestaa mellem Kramp og *Haandværkerforeningen i Kjøge*. Da denne i 1867 festligholdt sin 20aarige Stiftelsesdag ved Indvielsen af en Fane, var Kramp en fejret Gæst, og da det i 1872 var 25 Aar siden, at Kramp første Gang besøgte dens Skole, overrakte den ham ved et Festmaaltid en smuk Mindegave.

Betegnende er det ogsaa, at det første Legat, der skænkedes Institutet, kom fra Provinserne. Den 29. November 1869 døde i Holbæk Malermester *Henrik Edvard Achen*, og efter sit Testamente af 23. Oktober 1868 efterlod han det tekniske Institut Alt, hvad han ejede, til Oprettelsen af et Rejselegat for unge Arbejdere i Maler-, Lakerer-, Snedker-, Billedskjærer- samt Murer- og Tømrerprofessionen. I 1871 modtog Institutet herefter 3050 Rd. i Obligationer og 401 Rd. i rede Penge. Som en karakteristisk Udtalelse i hans Testamente skal her endnu hidsættes, at hans Hoved-Regn-

skabsbog bestandig skal opbevares ved Institutet, »da jeg finder det overmaade nyttigt for enhver Haandværker, at han ligesom jeg i bemeldte Hovedbog bestandig fører nøjagtigt Regnskab over enhver Skillings Indtægt og Udgift, ti da kan han, naar fornødent gjøres, træde frem med sin Hovedbog og sige: »Se her, om jeg ikke bestandig har været en ærlig Mand og ærlig og redelig fortjent hver en Smule, jeg er i Besiddelse af.«

DEN NYE HAANDVÆRKERSKOLE. INDUSTRIFORENINGEN.

1868—1876.

De aarlige Generalforsamlinger i det tekniske Selskab vare som Regel, Gang efter Gang, næsten enslydende. Selskabets Formand berettede om Ejendommens pekuniære Tilstand, Skolebestyrelsens Formand gav en Udsigt over Institutets Virksomhed, en Række Elever modtog Præmier eller Ros, og de foreskrevne Valg foretoges, hvorpaa Forsamlingen hævedes med en Tak til Skolebestyrelsen og dens Formand. I Aarene 1867 og 1868 skete der nogen Forandring i det sædvanlige Skema.

Ved Generalforsamlingen den 28. Maj 1867 er der ført til Protokols, at Arkitekt *V. Klein* »henlede Opmærksomheden paa at gjøre Skridt til en Udvidelse af Institutet, og navnlig opfordrede han Repræsentantskabet til at anmode Haandværkerstandens Medlemmer om at indtræde i Selskabet«. Men der er Intet bemærket om, hvad Repræsentantskabet svarede. Og paa Generalforsamlingen d. 29. Maj 1868 fandt der for første og sidste Gang i denne Periode en Valgkamp Sted i Selskabet. De Afgaaende (Grosserer A. C. Øst, Snedker-

mester J. Cortsen, Murmester J. H. Kornbech og Professor J. H. Nebelong) bleve vel gjenvalgte med fra 26 til 16 Stemmer, men Arkitekt *V. Klein*, Kunstdrejer *J. A. Schwartz* og Tømmermester *W. I. Unmack* fik i Konkurrence med de tre Sidstnævnte hver 11 Stemmer; Øst, der var Selskabets Kasserer fik alle Stemmer. Der viste sig paa denne Generalforsamling to Partier, og Sagen har sin Historie.

I Marts 1867 holdt Arkitekt *V. Klein* tre livlige Foredrag i Industriforeningen »om Haandværkernes Uddannelse«. Han betonedes heri Haandværkets Forhold til Kunsten, ønskede »en Flok kunstnerisk dannede Haandværkere, der kunde gaa i Spidsen for deres Fags Udvikling«, og vilde endelig bl. A., at Eleverne ikke for længe skulde holdes hen med Øvelser i Elementærtegning. Deres Lyst og Mod skulde ansføres ved hurtigt at komme i Kast med større Opgaver i Fagtegning, selv om deres Kræfter ikke strax slog til. Om det tekniske Institut sagde han, at det var altfor begrænset. Dets Undervisning var væsentlig elementær, »en opvakt Dreng eller ung Mand kunde i Løbet af nogle faa Aar gennemgaa det Hele«, og saa var Undervisningen i det for dyr. Klein hævdede, at Haandværkernes Uddannelse væsentlig burde være gratis eller i ethvert Tilfælde ligesaa overkommelig for dem som de Studerendes, de Militæres og Landbostandens. Den burde som enhver højere Uddannelse af en hel Stand væsentlig være en Statssag, Maalet maatte være en af Staten understøttet forenet Kunst- og Haandværkerhøjskole med Stipendier og Fripladser, med et nyt og godt Lokale samt med en Række faste Lærere, for hvem Undervisningen ved den var en Livsopgave, og som derfor skulde have Del i dens Bestyrelse.

Dette Program tiltalte Mange og da navnlig Kunstdrejer *J. A. Schwartz*, der fra sin tidligste Tid havde interesseret sig for Haandværkernes Undervisning, hvad han atter og atter havde vist bl. A. i Industriforeningen. Han henvendte sig til Klein, og sammen med en Del andre Industridrivende tilskrev de under 31. December 1867 det tekniske Instituts Skolebestyrelse med Anmodning om at udtale sig om den af Klein i sine Foredrag omtalte Undervisningsmetode, og under 7. Maj 1868 det tekniske Selskab om til Forsøg at ville oprette et Kursus, afpasset for 2 à 3 Aar, hvori 20 à 30 Haandværkssvende eller ældre Lærlinge kunde faa (helst gratis) Undervisning i en Række Realfag, samt en særlig Klasse, hvori der, ogsaa til Forsøg, kunde gives (helst gratis) Undervisning i Fagtegnning, uden at der fordredes Prøver paa geometrisk eller Frihaands-tegning.

Det tekniske Selskabs Svar af »Maj 1868« var imidlertid fuldstændigt afvisende. Man fandt ingen Anledning til at gaa ind paa Forslagene, »selv om Institutet havde Lokale og Midler dertil, hvilket det ikke har«. Herefter besluttedes den 20de Juli 1868 Oprettelsen af *Den nye Haandværkerskole* med Arkitekt *V. Klein*, Kunstdrejer *J. A. Schwartz* og Møbelfabrikant *Severin Jensen* som Bestyrelse. Den Første og den Sidste forblev i denne Stilling, saalænge Skolen existerede, men Schwartz trak sig paa Grund af Sygelighed tilbage i 1873, og blev efterfulgt af Mekanikus *P. J. Winstrup*, der i 1875 afløstes af Cand. jur. *C. Nyrop*.

Selvfølgelig var der ikke Tale om at realisere hele det af Klein i hans Foredrag fremsatte Program. Spørgsmaalet om en Kunstskele maatte fuldstændig udelades. Hovedvægten lag-

des paa en ændret Fagundervisning, en med en Del Elever i Begyndelsen af 1868 udført Prøve havde vist, at Kleins Metode var praktisk, og paa Optagelsen af en Del reale Fag: Dansk, Skrivning, Regning, Kemi, Fysik og noget Verdenshistorie. Man vilde, at Eleverne skulde kunne faa al den Undervisning, de behøvede, paa Skolen, uden at henvende sig andensteds, og saa ønskede man tillige at gjøre Undervisningen saa billig som mulig. Betalingen sattes til 15 Mark Kvartalet for 14 Timers ugentlige Undervisning, hvad der var noget billigere end i det tekniske Institut. Skolen stoledes paa at kunne skaffe private Bidrag, men dens 26 Stiftere vare ogsaa: Fabrikant og Apoteker *Alfred Benzon*, Dampmøller *M. H. Bing*, Maskinfabrikanten *Burmeister & Wain*, Rustmester *G. Christensen*, Guld- og Sølvvarefabrikant *V. Christesen*, Tømmermester *H. J. Dobel*, Mekanikerne *Hassel & Teudt*, Møbelfabrikanten *Severin & Andreas Jensen*, Arkitekt *V. Klein*, Hof-Snedker *J. G. Lund*, Malermester *L. C. Lunde*, Hof-Blikkenslager *Fritz Meyer*, Voxdugsfabrikant *E. Meyer*, Murmester *P. Ph. Petersen*, Murmester *T. B. Prahl*, Zinkstøber *L. Rasmussen*, Redaktør *Vilh. Rasmussen*, Stolemager *Peter L. Rønne*, Tømmermester *A. T. V. Scheitel*, Farver *Chr. Schleisner*, Kunstdrejer *J. A. Schwartz*, Klejnsmed *F. Schæbel*, Tømmermester *Fr. Thymann*, Tømmermester *W. I. Unmack*, Malermester *C. Weber* og Mekanikus *P. J. Winstrup*. — En af Stifterne havde, 25 Aar før, ogsaa været med til at stifte det tekniske Institut, nemlig Hof-Blikkenslager *Fritz Meyer*.

Skolen voxede og trivedes endog ganske betydeligt, saaledes som det vil ses af omstaaende Tabel, hvis Tal paa den første Række nær angive Rdl.:

Aar	Elevantal	Elevernes Betalning	Private Bidragydere	Andre Indtægter	Samlet Indtægt
18 ⁶⁸ / ₆₉	113 ¹	395	1927	»	2322
18 ⁶⁹ / ₇₀	108	468	1746	6	2220
18 ⁷⁰ / ₇₁	143	596	1185	724	2505
18 ⁷¹ / ₇₂	149	592	1102	232	1926
18 ⁷² / ₇₃	265	1022	3511	2643	7176
18 ⁷³ / ₇₄	273	1037	1948	1552	4537
18 ⁷⁴ / ₇₅	375	1388	1839	1058	4285
18 ⁷⁵ / ₇₆	431	1833	1760	2240	5833

Foruden Bidrag fra den Reiersenske Fond, det Classenske Fideikommis og Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn opnaaede Skolen fra 18⁷²/₇₃ et aarligt Bidrag paa 120 Rd. fra Kongen og to Gange (18⁷²/₇₃ og 18⁷⁵/₇₆) 1000 Rd. fra Kjøbenhavns Kommune, men Statstilskud opnaaede den ikke, ti to Gange 200 Rd., som blev hele Udbyttet af dens gjentagne Henvendelser til Staten, betyder selvfølgelig Intet. Men dog voxede Skolen som vist fra 113 til 431 Elever, og i 1872 aabnede den ved Siden af sine Aftenklasser en Dagklasse, hvori der til de øvrige Fag føjedes Foredrag over Kunstens og Haandværkets Historie samt over Retslære, og her realiseredes Skolens Tanke om særlig billig Haandværkerundervisning. I Aarene fra 18⁷²/₇₃ anvendtes henholdsvis 743 Rd., 593 Rd., 859 Rd. og 882 Rd. til Stipendier i Dagklassen. — Skolen begyndte ogsaa at udgive Fortegninger; der udkom

¹ I Den nye Haandværkerskoles Aarsberetning for 18⁷⁵/₇₆ nævnes kun 90, men sammenlægges de i Aarsberetningen for 18⁶⁸/₆₉ efter Fag opførte Elever, faas 113. 90 er det Antal Elever, Skolen begyndte med den 1. November 1868.

i Aarene 1869—70 fire Hefter »Fortegninger for Haandværkere« ved Arkitekt *V. Klein*.

De i Skolens 8 Aar underviste 1857 Elever fordele sig efter Fag saaledes:

		Overført 1619	
Tømrere, Skibstømrere og Mølle-			
byggere	418	Blikkenslagere	17
Murere	365	Guldsmede	16
Snedkere og Stolemagere	283	Sadelmagere og Tapetserere	15
Grov- og Klejnsmede	199	Billedskærere	12
Maskinarbejdere og Jernstøbere	124	Skomagere	12
Malere, Lakere og Forgyltere	126	Bødkere	10
Karetmagere	30	Skrædere	10
Instrumentmagere	28	Andre Haandværkere	88
Stenhuggere	23	Ukonfirmerede	42
Drejere	23	I forskellige Livsstillinger	16
at overføre 1619		1857	

Kleins Foredrag førte imidlertid til Andet end til Oprettelsen af *Den nye Haandværkerskole*. Han blev i September 1868 Repræsentant i *Industriforeningen*, og i November og December s. A. blev der nu i denne Forening holdt ikke mindre end 5 Diskussionsmøder, om hvorledes en fuldstændig Skole til Industrielles Uddannelse burde organiseres. Industriforeningen optog sine gamle Bestræbelser for den tekniske Undervisnings Fremme, og der vaagnede efterhaanden en Følelse af, at det Offentlige her havde en Gjerning at gjøre. Betegnende er det saaledes, at Kirke- og Undervisningsminister *A. S. Hansen* under 16. Juli 1868 sendte Foreningen et af det tekniske Selskabs Andragender til Erklæring. Ministeren vilde vide, om Selskabets Forslag til en Udvidelse af Institutet var tilfredsstillende, eller om det var ønskeligt, at der blev arbejdet hen til »en fyldigere Løsning af Spørgsmaalet.« I Oktober s. A. svarede Industriforeningen i en

længere Skrivelse, der sluttede med at tilraade Nedsættelsen af en Kommission til Spørgsmaalets Drøftelse, idet den samtidigt indstillede, at Bidraget til det tekniske Institut ikke forøgedes, for dets fremtidige Ordning nærmere var fastsat.

Den nævnte Minister gik imidlertid snart efter af, og Industriforeningen blev stærkt optagen af Arbejdet med den nordiske Udstilling i Kjøbenhavn 1872, hvad der er fuldt forstaaeligt. Dens Existens stod nemlig paa Spil i dette Foretagende. Men det lykkedes. Udstillingen gav et Overskud paa henimod 80,000 Rd., der udelukkende tilfaldt Industriforeningen. Den stod herefter med Midler i Hænderne, og som naturligt er, vaagnede Skoletanken nu med forøget Kraft, Tanken om en stor, tidssvarende Haandværkerskole, der skulde have Lokale i den rummelige Udstillingsbygning. Den 18de September 1872 nedsatte Foreningen et Udvalg, bestaaende af dens Formand, Fabrikejer *Anker Heegaard*, samt Beregner *Alb. Andresen* og Kaptajn *J. C. Tuxen*, til at fremkomme med Forslag om, hvad der maatte være at foretage. Men Situationen blev ogsaa mere og mere paatrængende, saaledes som det kan ses af følgende Udsigt over det stærkt voxende Antal Elever i Kjøbenhavns tekniske Skoler:

	18 ⁶⁸ / ₆₉	18 ⁶⁹ / ₇₀	18 ⁷⁰ / ₇₁	18 ⁷¹ / ₇₂	18 ⁷² / ₇₃	18 ⁷³ / ₇₄	18 ⁷⁴ / ₇₅	18 ⁷⁵ / ₇₆
Tekn. Institut	732	773	792	814	931	923	1094	1137
Den ny Hdvrkrsk.	113	108	143	149	265	273	375	431
Snedk. Tegnesk.	27	23	22	36	57	61	94	106
Malerskolen	32 ¹	36	45	39	48	53	57 ¹	61 ¹
	904	940	1002	1038	1301	1310	1620	1735

Udvalget forhandlede med Tilkaldte fra det tekniske Insti-

¹ Dette Tal er beregnet efter Tallene for Aarene 18⁶⁹/₇₀—18⁷³/₇₄.

tut (Tømmermester *H. Kayser*, Universitets-Bogbinder *D. L. Clément*), den nye Haandværkerskole (Arkitekt *V. Klein*) og de Massmannske Søndagsskoler (Professor *L. Holmberg*), og i Januar 1874 fremlagde det paa Grundlag af et Udkast af Tømmermester *Kayser* en Plan til en udvidet Industri- og Haandværkerskole, hvorved dog maa mærkes, at de Massmannske Søndagsskoler strax indtog en afvisende Holdning. Professor *Holmberg* »tvivlede om, at disse Skoler vilde være tilbøjelige til at gaa op i en større, samlet Skole, da deres særegne Virkemaade er foreskrevet ved testamentariske Bestemmelser, der vanskelig kunne forandres«, og skulde de en Gang komme til den Erkjendelse, at deres Virkemaade var mindre tidssvarende, »saa troede han, at Bestyrelsen dog ikke vilde opgive sin selvstændige Stilling, men snarere at den i saa Tilfælde vilde vælge sig et andet, særligt Maal at virke for.«

Udvalgets Plan godkjendtes af Industriforeningens Bestyrelse, og den blev nu forelagt to talrigt besøgte Generalforsamlinger den 2. Juni og den 1. September 1874, der begge stillede sig velvilligt til, at Industriforeningen skulde søge den paatænkte Skole virkeliggjort bl. a. ved at yde den et vægtigt Tilskud. Ja Generalforsamlingen den 2. Juni vilde, at Foreningen skulde støtte Skolen »af yderste Evne«. Forøvrigt vare disse Generalforsamlinger langt fra blide; der faldt stormende Udtalelser paa dem, men det Stormende angik kun Foreningens Forhold til Industriudstillingsbygningen, dennes eventuelle Erhvervelse og Anvendelse.

Det er naturligt, at Skolesagen herefter gik sin rolige Gang. Det overdroges Foreningens Formand, Fabrikejer *Anker Heegaard*, sammen med Kaptajn *J. C. Tuxen* at danne en

Komite til Sagens Gjennemførelse, og et lykkeligt Greb bragte dem til at anmode Gehejmekonferensraad *C. C. Hall* om at ville overtage Formandsædet i den. Og nu skete det Mærkelige, at den Mand, der i 1855 havde udtalt Ordet »for storartet« overfor den af den da nedsatte Kommission foreslaaede beskedne Dag- og Aftenskole, ikke alene tilsagde sin Bistand men med Iver gik i Spidsen for at løse Opgaven, Tilvejebringelsen af en udvidet Industri- og Haandværkerskole med passende Tilskud fra baade Stat og Kommune.

Indenrigsministeriet sendte Professor *Jul. Thomsen* som sin Delegerede til Komiteen; det tekniske Institut Direktør *Philip Schou* og Universitets-Bogbinder *D. L. Clément*; den nye Haandværkerskole Arkitekt *V. Klein* og Møbelfabrikant *Severin Jensen*; Malernes Tegneskole Malermester *Chr. Bense*; Snedkernes Tegneskole Stolemager *Peter L. Rønne*; Kunstakademiet Arkitekt *L. Fenger*; Haandværkerforeningen Snedkermester *J. Cortsen* og desuden indbødes Borgemester *H. N. Hansen*, Beregner *Alb. Andresen*, Skolebestyrer *L. Hommel*, Tømmermester *H. Kayser* og Krigsraad *Lasenius Kramp*, idet endnu Industriforeningen sendte *Anker Heegaard* og *J. C. Tuxen* samt som Sekretær for Komiteen Cand. jur. *C. Nyrop*.

Et nedsat Forretningsudvalg med Professor *Jul. Thomsen* som Formand og med Dhrr. *Andresen*, *Fenger*, *Kayser*, *Klein*, *Kramp* og *Tuxen* som Medlemmer konstituerede sig samme Dag, Komiteen traadte sammen, den 3. April 1875, og den 10. Juni s. A. forelaa dets Betænkning. Men dermed var Sagen endnu ikke afgjort. Der var endnu forskjellig Modstand at overvinde. Gehejmeraad Halls sindige, men stadig fastere Favntag bragte imidlertid efterhaanden Uoverensstem-

melserne til enig Hvile. Fra teknisk Instituts Side gik man ind paa den ønskede Sammenslutning, men saaledes at den nye Skole ikke skulde bestaa som en særegen juridisk Person, den skulde ejes af et Selskab, der stadig skulde hedde *Det tekniske Selskab*. Den 4. December 1875 underskrev den samlede Komite en i Overensstemmelse hermed efter mange Forhandlinger ændret Grundplan for den nye Skole, og den 19. Februar 1876 kunde Gehejmeraad *Hall* tilskrive Industriforeningen, at Sejren var vunden. Planen var vedtagen paa Generalforsamlinger i den nye Haandværkerskole (den 30. Januar 1875) og i det tekniske Selskab (den 8. Februar 1876).

Det nye tekniske Selskab konstituerede sig nu paa en Generalforsamling den 24. Marts og valgte her til midlertidig Bestyrelse Gehejmeraad *Hall* (med 210 Stemmer), Universitets-Bogbinder *D. L. Clément* (197), Direktør *Philip Schou* (176), Arkitekt *V. Klein* (128) og Cand. jur. *C. Nyrop* (115). Dens væsentlige Opgave var at udarbejde Love for Selskabet. Et Udkast til saadanne forelagdes en ny Generalforsamling allerede den 30. Maj, og Udkastet blev hurtigt vedtaget, men den Modstand, der stadig havde ulmet i det gamle tekniske Selskab imod Industriforeningen og dens Bestræbelser paa at bringe den tekniske Undervisning over i et nyt Spor, kom her til et betegnende Udbrud. Forsamlingen skulde vælge 6 Delegerede til det nye Selskabs Bestyrelse og hertil valgtes: Gehejmeraad *C. C. Hall* (med 108 Stemmer), Tømmermester *H. Kayser* (93), Universitets-Bogbinder *D. L. Clément* (92), Fabrikant *Severin Jensen* (83), Murmester *S. P. Beckman* (70), og Malermester *C. B. Lübschitz* (67). Det vil sige, naar Gehejmeraad *Hall* undtages, 4 Repræsentanter for det tekniske

Institut og 1 for den nye Haandværkerskole, men ingen for Industriforeningen. De to Medlemmer af den midlertidige Bestyrelse, der væsentlig repræsenterede denne (Klein og Nyrop), bleve udstemte.

Dette Skridt vakte en ikke ringe Opsigt i Industriforeningen. Bestyrelsen havde her foreslaaet at overdrage det nye tekniske Selskab en Kapital paa 80,000 Kr. som et rentefrit Laan, men Forhandlingerne med Repræsentantskabet herom bleve nu udsatte. Først ved det ordinære Budgets Vedtagelse i September 1876 bevilgedes der et Tilskud til Selskabet for Aaret 1876/77 paa 6000 Kr. og det endda under en Reservation, som dog snart efter bortfaldt.

Da Grundplanen forelaa i Forsamlingen af de Bidragydende til den nye Haandværkerskole, gik den let igjennem, men paa det tekniske Selskabs Generalforsamling vedtoges en længere Udtalelse, der endte med en »Betingelse«; det reorganiserede Selskab skulde i sine Love optage en Bestemmelse om, at Krigsraad Kramp, »der er det tekniske Selskabs og det tekniske Instituts Stifter«, skulde bevare sin Stilling ved Institutet eller ved en mulig Fratræden ikke lide nogen Afgang i sine økonomiske Vilkaar.

Det er en Selvfølge, at denne Betingelse blev efterkommen. Men selv uden den vilde det nye tekniske Selskab ubetinget paa enhver Maade have imødekommet Krigsraad Kramp, Veteranen, der efter at have stiftet det tekniske Selskab i næsten 33 Aar havde virket i dets Tjeneste. Hans svækkede Helbred tillod ham imidlertid ikke at fortsætte Arbejdet. Fra 1. Oktober 1876 traadte han tilbage med en aarlig Pension paa 4000 Kr., og samtidig udnævntes han til Danne-

brogsmænd. Men allerede den 30. Oktober s. A. afgik han ved Døden af den Hjertesygdom, der alt i nogen Tid havde hjemsøgt ham; han blev noget over 68 Aar gammel. En Kreds af Mænd, repræsenterede Haandværkerforeningen og det tekniske Selskab, opfordrede, i taknemlig Erindring om, hvad han havde udrettet, til at rejse et Minde paa hans Grav, og Bidragene strømmede saa rigeligt ind, at Komiteen efter at Mindet var sat, endnu kunde oprette et *Krigsraad Lasenius Kramps Legat* paa 1000 Kr., der i 1878 henlagdes under det tekniske Selskab. Allerede i 1875 havde Haandværkerforeningen smykket sine Lokaler med en Buste af sin Stifter og mangeaarige Sekretær.

Mindet om Kramp, den fremadstræbende Haandværker, der med Held manede sine Standsfæller til Arbejde for Haandværkerstandens bedre Opdragelse, og som fik Lykke til at skabe et saa væsentligt Led i Udviklingen som det tekniske Institut, vil i lang Tid bevares med Taknemlighed.

Det tekniske Selskab ydede hans Enke en aarlig Pension paa 1000 Kr. til hendes Død, der indtraf i September 1889.

XXI.

GRUNDPLAN OG LOVE.

GRUNDPLAN

FOR

EN SAMLET INDUSTRI- OG HAANDVÆRKERSKOLE

I KJØBENHAVN.

I.

Det tekniske Selskab med det tekniske Institut, stiftet den 18de September 1843, og de Bidragydende til den den 20de Juli 1868 stiftede nye Haandværkerskole i Forening med andre Bidragydende, som maatte slutte sig hertil, danne fremtidig et samlet Selskab under Navnet:

»Det Tekniske Selskab«.

Selskabets Formaal er igjennem den eller de af det oprettede og vedligeholdte Skoler at tilvejebringe Undervisning i saadanne Kundskaber og Færdigheder, som kunne være Haandværkere og Industridrivende til Nytte i deres Fag. I Skolen optages Elever fra hele Landet og af alle Samfunds-klasser. Skolen søger at sætte sig i Forbindelse med og at bringe en Samvirken tilveje med andre Haandværkerskoler i Landet.

Ligesom de fornævnte Selskabers og Skolers Ejendele fremtidig tilhøre det samlede Selskab, saaledes søges ogsaa Institutet for Metalarbejdere fremtidig stillet i lige Forhold til dette Selskab som til det nu bestaaende tekniske Selskab.

2.

Skolen holdes aaben fra 1ste Oktober til 1ste April og udenfor dette Tidsrum, for saa vidt der melder sig et tilstrækkeligt Antal Elever eller andre Omstændigheder maatte foranledige det. Undervisningen meddeles i Aften- og Dagklasser, og Undervisningsgjenstandene ere i

A. Aftenklasser.

Skrivning, Retskrivning og Regning.
 Overslagsberegning og Bogføring.
 Elementær Frihaandstegning og geometrisk Konstruktionstegning.
 Tegning efter store Konturer og fritstaaende Legemer, Skyggetegning efter Ornamenter og perspektivisk Konstruktionstegning.
 Fagtegning for Tømrere, Murere, Stenhuggere o. lign.; for Snedkere, Drejere o. lign.; for Smede, Mekanikere, Vognfabrikanter o. lign.; for Blikkenslagere, Gjørtlere, Guldsmede og lign.; Konstruktion og Beregning af Maskiner og Bygningsdele.
 Modellering i Ler og Poussering i Vox.
 Aritmetik, Planimetri, Algebra, Stereometri og Trigonometri samt Naturlære omfattende mekanisk og kemisk Fysik samt en Oversigt over de vigtigste kemiske Processer.

B. Dagklasser.

Frihaandstegning, Projektionstegning, Maskinkonstruktionstegning, Modellering og anvendt Ornamentik.
 Statik og dens Anvendelse paa Læren om Materialernes Styrke og Maskinernes Virksomhed samt paa Bygnings- og Maskinkonstruktioner.
 Landmaaling, Nivellering, Jordarbejde, Vandafledning og Fundering.

C. Klasser for Haandfærdighed i Metalarbejde.

Drejning, Optrykning, Graving og Ciselering.

For saa vidt et tilstrækkeligt Antal Elever melde sig, ville ogsaa andre Fag end de her nævnte kunne gjøres til Gjenstand for Undervisning, og Foredrag over forskellige Emner blive afholdte.

3.

Som Regel have Eleverne Ret til at bestemme den eller de Klasser, hvori de ville indtræde, dog med den Ind-

skrænkning, at der ikke tilstedes dem Adgang til Klasser, hvori Undervisningen forudsætter en særlig Fordannelse eller Færdighed, medmindre de have erhvervet dem en saadan i Skolen eller ved en Prøve eller paa anden Maade godtgjøre, at de ere i Besiddelse heraf. For saa vidt de ikke ere 18 Aar og ikke kunne skrive eller regne med nogenlunde Færdighed, faa de ikke Adgang til Tegneklasserne uden samtidig at deltage i Undervisningen i Skrivning eller Regning.

4.

Betalingen for Undervisningen erlægges forud. For Tegneundervisning er den 6 Kr. Fjerdingaaret for indtil 12 Timers Undervisning om Ugen. For de øvrige Undervisningsgrene træffes særlige Bestemmelser. Fripladser, Moderation i Betalingen og Stipendier tilstaas under anbefalende Omstændigheder.

5.

Selskabets Bestyrelse bestaar af et Antal Medlemmer, valgte paa Generalforsamlingen med Halvdelen det ene Aar og Halvdelen det andet Aar, og af Delegerede fra Stat, Kommune, Kunstakademiet, Industriforeningen og Haandværkerforeningen. Antallet af de paa Generalforsamlingen valgte Medlemmer skal være lige saa stort som Antallet af de Delegerede.

Bestyrelsen vælger selv sin Formand og fastsætter sin Forretningsorden.

Bestyrelsen vælger af eller udenfor sin Midte et Skoleudvalg paa 5 Medlemmer med en Funktionstid af 3 Aar. For saa vidt Nogen vælges til Medlem af Skoleudvalget, der

ikke iforvejen er Medlem af Bestyrelsen, bliver han ved dette Valg tillige Medlem af denne.

6.

Bestyrelsen ansætter og afskediger efter Skoleudvalgets Indstilling en lønnet Forstander, der bliver Lærernes nærmeste Foresatte, og som under Udvalget leder den hele Skolevirksomhed. Bestyrelsen fastsætter Lønningerne og vedtager Budgettet. Skoleudvalget antager og afskediger Skolens Lærere.

7.

Der afholdes en aarlig Generalforsamling af Selskabets Medlemmer i hvert Aars Majmaaned, hvor Meddelelse om det forløbne Aars Virksomhed gjøres, Regnskab aflægges og Valg af Bestyrelsesmedlemmer foretages. Ligeledes vælger Generalforsamlingen 2 Medlemmer til at revidere det aflagte Regnskab. De nærmeste Bestemmelser om Selskabets Anliggender blive at træffe i Selskabets Love.

8.

Selskabet har Hjemsted i Kjøbenhavn, under hvis Jurisdiktion det i alle forekommende Tilfælde henhører. Retslige Krav imod det rettes imod Bestyrelsens Formand.

9.

Skulde Skolen, hvis Grundplan indsendes til ministeriel Approbation, nogensinde ophøre, skal vedkommende Ministerium træffe Bestemmelse med Hensyn til Anvendelsen af de Ejendomme, Samlinger, Inventariedele, rede Penge m. m., den maatte eje, ligesom med Hensyn til Anvendelsen af Renterne af de den tillagte Legater, i hvis Fundatser der ingen Bestemmelse maatte findes for et saadant Tilfælde.

10.

Naar Teknisk Selskab og den nye Haandværkerskole have vedtaget Sammenslutningen, bliver der af den Mand, som paa Sammenslutningens Tid er Formand i det nuværende tekniske Selskab, at sammenkalde en konstituerende Generalforsamling i det nye Selskab ved Bekjendtgjørelse med 8 Dages Varsel i Berlingske Tidende og Adresseavisen. Paa denne Generalforsamling vælges en midlertidig Bestyrelse af 5 Medlemmer, og det paaligger da denne at virke for Selskabets nærmere Organisation og Ikrafttræden senest den 1. April 1876.

Komiteen for Oprettelsen af en større Industri-
og Haandværkerskole i Kjøbenhavn.

Den 4de December 1875.

C. Hall,

Komiteens Formand.

*Albert Andresen. Chr. Bense. D. L. Clément. J. Cortsen.
L. Fenger. H. N. Hansen. Anker Heegaard. Hommel.
Severin Jensen. H. Kayser. V. Klein. J. Lasenius Kramp.
Peter L. Rønne. Philip Schou. Julius Thomsen. J. C. Tuxen.*

LOVE

FOR

DET TEKNISKE SELSKAB.

(Vedtagne paa Generalforsamlingen den 30te Maj 1876.)

§ 1.

Det af det tekniske Selskab, stiftet den 18de September 1843, og de Bidragydende til den d. 20de Juli 1868 stiftede

nye Haandværkerskole i Forening med andre Bidragydende dannede Selskabs Formaal er igjennem den eller de af det oprettede og vedligeholdte Skoler at tilvejebringe Undervisning i saadanne Kundskaber og Færdigheder, som kunne være Haandværkere og Industridrivende til Nytte i deres Fag. I Skolerne optages Elever fra hele Landet og af alle Samfundsklasser. Selskabet søger at sætte sig i Forbindelse med og at bringe en Samvirken tilveje med Landets forskellige Haandværkerskoler.

§ 2.

Selskabets Bestyrelse bestaar af et Antal Medlemmer valgte paa Generalforsamlingen, med Halvdelen det ene Aar, og Halvdelen det andet Aar, og af Delegerede fra Stat, Kommune, Kunstakademiet, Industriforeningen og Haandværkerforeningen. Antallet af de paa Generalforsamlingen valgte Medlemmer skal være lige saa stort som Antallet af de Delegerede.

Bestyrelsen vælger selv sin Formand og Næstformand og fastsætter sin Forretningsorden.

[Bestyrelsen vælger af eller udenfor sin Midte et Skoleudvalg paa 5 Medlemmer med en Funktionstid af 3 Aar.¹] For saa vidt Nogen vælges til Medlem af Skoleudvalget, der ikke iforvejen er Medlem af Bestyrelsen, bliver han ved dette

¹ Paa Generalforsamlingen den 20de Maj 1892 ændredes denne Bestemmelse til: »Skoleudvalget bestaar af 5 Medlemmer, hvoraf de 4 vælges af eller udenfor dennes Midte, medens det femte Medlem er den af Statens Delegerede i Bestyrelsen, som af Indenrigsministeriet bestemmes til at indtræde i Udvalget. Funktionstiden for de af Bestyrelsen valgte Medlemmer er 3 Aar«.

Valg tillige Medlem af denne, saalænge han har Sæde i Skoleudvalget.

§ 3.

Bestyrelsen ansætter og afskediger efter Skoleudvalgets Indstilling en lønnet Forstander, der bliver Lærernes nærmeste Foresatte, og som under Udvalget leder den hele Skolevirksomhed. Bestyrelsen fastsætter Lønningerne og vedtager Budgettet. Skoleudvalget antager og afskediger Skolens Lærere.

§ 4.

Selskabets ordentlige Generalforsamling afholdes i hvert Aars Majmaaned, hvor Meddelelse om det forløbne Aars Virksomhed gjøres, det reviderede Regnskab fremlægges til Godkendelse og Valg af Bestyrelsesmedlemmer samt 2 Revisorer foretages. Skulde Nogen af de til Bestyrelsesmedlem Valgte strax undslaa sig, eller senere nogen Vakance indtræde, rykke den eller de, der paa Generalforsamlingen have Stemmer næst efter de Valgte, op i de ledige Pladser. [— Ingen kan blive Medlem af Bestyrelsen, naar han ikke er valgt med et Stemmeantal af mindst 30 Stemmer.¹] I Tilfælde af lige Stemmeantal gjør Lodtrækning Udslaget.

§ 5.

En overordentlig Generalforsamling afholdes, naar Bestyrelsen finder det nødvendigt, eller mindst 30 Medlemmer derom til Bestyrelsen indgive skriftligt Forlangende, der maa indeholde Oplysning om, hvad der ønskes foretaget.

¹ Udgaet efter Bestemmelse paa Generalforsamlingen den 22. Maj 1890.

§ 6.

Saa vel ordentlige som overordentlige Generalforsamlinger indkaldes af Bestyrelsen ved en i 3 af Kjøbenhavns større Dagblade indrykket Bekjendtgjørelse, der indrykkes 3 Gange i hvert af Bladene og skal have staaet første Gang mindst 7 Dage før den paagjældende Generalforsamling. De Sager, der skulle foretages, nævnes i Bekjendtgjørelsen, der tillige meddeler, hvor de Sagerne vedkommende Dokumenter ligge til Medlemmernes Eftersyn. — Skal en Generalforsamling fortsættes, vedtager den selv, hvorledes Fortsættelsen skal indvarsles.

§ 7.

Generalforsamlingerne ledes af en af Forsamlingen valgt Dirigent og fatte Beslutninger med simpel Majoritet. [Med Hensyn til Bestyrelsesvalg gjælder dog den i § 4 nævnte Undtagelse.¹] — Kun tilstedeværende Medlemmer have Stemmeret.

§ 8.

Selskabet har Hjemsted i Kjøbenhavn, under hvis Jurisdiktion det i alle forekommende Tilfælde henhører. Retslige Krav imod det rettes imod Bestyrelsens Formand.

§ 9.

Skulde Selskabet, hvis Grundplan under 8de Maj 1876 er approberet af Indenrigsministeriet, nogensinde ophøre, skal vedkommende Ministerium træffe Bestemmelse med Hensyn til Anvendelsen af de Ejendomme, Samlinger, Inventariedele, rede Penge m. m., det maatte eje, ligesom med Hensyn til

¹ Udgaat efter Bestemmelse paa Generalforsamlingen den 22. Maj 1890.

Anvendelsen af Renterne af de det tillagte Legater, i hvis Fundatser, der ingen Bestemmelse maatte findes for et saadant Tilfælde.

Selskabet er forpligtet til at drage Omsorg for, at Krigsraad *Lasenius Kramp*, der er det tekniske Selskabs og det tekniske Instituts Stifter, bevares sin hidtilværende Stilling som Inspektør eller ved mulig Fratrædelse ikke lider nogen Afgang i sine nuværende økonomiske Vilkaar som Inspektør.

DET TEKNISKE SELSKABS SKOLE.

1876—1893.

Det var Haandværkerforeningen og Industriforeningen, der stod imod hinanden i Spørgsmaalet om Oprettelsen af en udvidet Industri- og Haandværkerskole. Det tekniske Selskabs Repræsentantskab var jo væsentlig et Udtryk for de Anskuelser, der raadede i Haandværkerforeningen. *Clément* var dens Næstformand, *Cortsen* dens Formand og *Kramp* dens Sekretær. Lavstidens Traditioner stod endnu paa Vagt overfor de nye industrielle Forhold, deres Mænd og deres Maal. Men »den polytekniske Indflydelse«, der i 1859 havde holdt sit Indtog i Institutet, undlod ikke at gjøre sig gjældende. *Hummel* havde brudt de gamle Forholds Is, *Kayser* havde holdt Løbet frit, og under Direktør *Philip Schou*, det tekniske Instituts sidste Formand, gik Sejladsen bort fra de gamle Farvande. Men Polyteknikerne hørte ogsaa alle væsentlig hjemme i den under H. C. Ørstedes Mærke stiftede Industriforening, der strax fra 1838 havde tonet Næringsfrihedens Flag. *Hummel* var en Tid knyttet til denne Forening som Repræsentant og Redaktør (1838—40), *Kayser* havde i 7 Aar været dens Formand (1848—51, 1853—57), og *Schou* skulde blive det i en særlig berømmelig Periode (1883—90). Livet og Udviklingen bar Sejren

hjem, men kun saaledes at det Nye og det Gamle i god Forstaaelse rakte hinanden Haanden. Den lille Skjærmydsel paa Generalforsamlingen den 30. Maj 1876 fik ingen varig Betydning.

Og det var, som om Forholdene havde ventet paa denne Sammenslutning, ventet paa at faa fuld Sikkerhed for, at en ny, stor Skole fra alle Sider vilde blive modtagen med Glæde. Da dette var givet, stillede alle Avtoriteter og Institutioner sig beredvilligt til Tjeneste, saaledes som det udvidede tekniske Selskabs midlertidige Bestyrelse alt kunde meddele paa den nævnte Generalforsamling. Indenrigsministeriet havde som Delegerede til den nye Bestyrelse valgt Direktør *Ph. Schou* og Professor *A. Colding*, Københavns Kommune Etatsraad, Borgemester *H. N. Hansen*, Kunstakademiet Arkitekt *L. Fenger*, Industriforeningen Beregner *Alb. Andresen* og Haandværkerforeningen Snedkermester *J. Cortsen*. Disse Mænd bleve sammen med de af Generalforsamlingen Valgte (se ovfr. S. 198) Selskabets første Bestyrelse, der konstituerede sig den 2. Juni. *Hall*, der havde saa stor Fortjeneste af det naaede Resultat, blev selvfølgelig Formand, og som en Opmærksomhed mod det tekniske Selskabs Fortid blev *Clément* Næstformand. Men længe indtog han ikke denne Stilling. Han døde allerede i April 1877, og hans Plads i Bestyrelsen gik over til Industriforeningens Sekretær, Cand. jur. *C. Nyrop*, der ved Generalforsamlingen i 1876 var bleven Supleant¹. Næstformandsstillingen overdroges den nævnte Forenings mangeaarige Formand, Tømmermester *Kayser*.

I det konstituerende Møde valgtes endnu det i Lovene paabudte Skoleudvalg, der kom til at bestaa af *Alb. Andresen*,

¹ Arkitekt *V. Klein* var første Supleant men ønskede ikke at indtræde.

L. Fenger, Severin Jensen og Ph. Schou samt, udenfor Bestyrelsen, Medaljør *H. Conradsen*, der herved blev Medlem af Bestyrelsen. Som det vil ses, fik en af Indenrigsministeriets Delegerede (*Schou*) samt Industriforeningens og Kunstakademiets Delegerede (*Andresen og Fenger*) Sæde i Udvalget, for hvilket *Schou* blev Formand.

Efter at saaledes Arbejdsrammerne vare dannede, forelaa der en Række Spørgsmaal til Løsning. Hvad skulde f. Ex. den nye Skole hedde? Skoleudvalget indstillede »Den tekniske Höjskole«, men Bestyrelsen blev staaende ved det ganske ligefremme *Det tekniske Selskabs Skole*. Saa gjaldt det om at faa en Skoleforstander. Og man vilde ikke nøjes med den Første den Bedste. Pladsen blev opslaaet vakant med en Begyndelsesgage paa 4000 Kr. foruden fri Bolig, med et Tillæg af 200 Kr. hvert 3dje Aar indtil 5000 Kr. og med Andel (5 pCt.) i hvad der indkom som Betaling for Undervisning, men saa igjen med Forpligtelse for den Vedkommende til at anvende 10 pCt. til en Livrente og, hvis han var gift, 5 pCt. til en Livsforsikring. Der indkom 19 Ansøgninger, og valgt blev Premierløjtnant i Artilleriet (senere Kaptajn i Forstærkningen) *V. A. Thalbitzer*, der siden den Tid med Dygtighed har forestaaet Skolen. Ved sin Ansættelse stod han som den flaarige Leder af Tegneundervisningen ved Officersskolen.

Derefter kom Spørgsmaalet om Skolens Lokale. Man var væsentligt henvist til det gamle Hus i Læderstræde, der trods alle Forandringer kun var maadeligt egnet til at rumme en teknisk Skole, og saa havde man arvet de af teknisk Institut i Efterslægtsselskabets Ejendom paa Østergade lejede Værelser samt den nye Haandværkerskoles Lokale i Udstillingsbyg-

ningen ved Vesterbros Passage. Skolen kunde dog umuligt være tre Steder. Lokalet paa Østergade blev opsagt, og i Udstillingsbygningen arrangerede man sig saaledes, at man foruden det nævnte Lokale i Aftentimerne fik Raadighed over nogle tilstødende Rum, som tilhørte *Tegneskolen for Kvinder*, der var oprettet i 1875, og i hvis Bestyrelse Arkitekt *V. Klein* var Formand. Ogsaa dette var imidlertid besværligt. Man ønskede Alt samlet paa eet Sted, og nu kom det til en sidste Spænding mellem Industriforeningen og Haandværkerforeningen. Den første ønskede at erhverve Udstillingsbygningen, selv at flytte ud i den og saa at etablere det tekniske Selskabs Skole dér. Bygningen vilde derved faa den tilstræbte industrielle Anvendelse, men Haandværkerforeningen tilraadede Opførelsen af en ny, selvstændig Bygning. Allerede i December 1876 foreslog *Clément* og *Cortsen* Nedsættelsen af et Byggeudvalg, og i Marts 1877 blev der nedsat, om ikke et Byggeudvalg, saa et Lokaleudvalg, der væsentlig hyldede Tanken om at bygge Skolen en egen Bygning.

Vægtskaalens Tunge pegede i den Retning, og Udslaget blev stærkere og stærkere, efterhaanden som det trak ud med Ordningen af Forholdet mellem Industriforeningen og det Aktieselskab, der ejede Udstillingsbygningen. Ikke at tale om, at Foreningen for Aaret 1878—79 saa sig nødt til at nedsætte sit Tilskud til Skolen fra 6000 Kr. til 4000 Kr., medens Haandværkerforeningen i Oktober 1877 havde fremsendt 5396 Kr. som Skolens første Andel i Foreningens Lotteri¹,

¹ Haandværkerforeningen havde i 1857 faaet Koncession paa et Varelotteri, men efterhaanden som der blev flere saadanne, faldt det vanskeligere at faa Koncessionerne fornyede. 1876 kom herefter Foreningens Konces-

idet den samtidig tillod sig et ærbødigt Ønske om, at Pengene maatte blive anvendte til Opførelsen af en ny Bygning. I April 1878 blev der herefter virkelig dannet en Byggefond, og i Bestyrelsens Møde den 15 November 1878 afgjordes Spørgsmaalet. Med 10 Stemmer mod 3 vedtoges det at købe en Grund ved Ørstedsparken, den Grund, hvorpaa Skolens Ejendom nu staar, for 115,000 Kr. (d. v. s. c. 4100 □ Al. à 28 Kr.).

Det var en dristig Beslutning, ti det blev ikke holdt skjult, at det samlede Beløb, der vilde medgaa til en passende Bygning paa den nævnte Grund, maatte sættes til c. 445,000 Kr. Men man troede paa den nye Skoles lykkelige Stjerne. Gehejmerraad *Hall* gik ivrig i Spidsen, og Lokaleudvalgets Formand, Direktør *Schou*, støttede ham. Grunden blev øjeblikkelig købt, og under et energisk Byggeudvalg, bestaaende af Direktør *Schou* (Formand), Snedkermester *Cortsen* og Murmester *Carl R. Ette*¹, rejste en imponerende og godt indrettet Bygning sig hurtigt efter Arkitekt *L. Fengers* Tegninger og under hans Ledelse². Sagen havde Medbør overalt, ogsaa for de vigtige Prioritetsforholds Vedkommende, og dissers heldige

sion til at lyde paa, at Lotteriets Overskud, der hidtil udelst var tilfaldet den af Foreningen oprettede Stiftelse Alderstrøst, skulde deles saaledes, at $\frac{1}{3}$ tilfaldt Alderstrøst, $\frac{1}{3}$ det tekniske Selskabs Skole og $\frac{1}{3}$ Kysthospitalet og Børnehospitalet. Da samtlige Varelatterier i 1887 forenedes i *Almindeligt dansk Vare- og Industrilotteri*, tilstodes der Skolen $\frac{1}{23}$ af dettes Overskud, og saaledes var det i de første 10 Serier, men derefter er det, da Bornholm kom til, blevet $\frac{1}{24}$.

¹ Denne Sidste indtraadte istedenfor Murmester *S. P. Beckman*, der i November 1879 ikke længere ønskede at være Medlem af Udvalget. I 1881 trak han sig ogsaa tilbage fra Bestyrelsen, og Murmester *Ette* blev ogsaa her hans Efterfølger, valgt dertil af det tekniske Selskab.

² Se »Planer, Façade og Gjennemsnit af det tekniske Selskabs Skole, efter Arkitekt *L. Fengers* Udkast. Kbhvn. 1879«.

Ordning maa væsentlig tilskrives Gehejmeraad Halls varme Interesse og store Indflydelse.

Bygningen med indre Udstyrelse, Skolemateriel og Møbler kom i Alt til at koste 475,445 Kr., og heraf tilskød Staten 100,000 Kr., Kjøbenhavns Kommune 92,000 Kr., Haandværkerforeningens Lotteri 52,375 Kr. og Ejendommen i Læderstræde 19,460 Kr. (den solgtes for 50,100 Kr.), medens Sorø Akademi med Kirke- og Undervisningsministeriets Tiladelse ydede en Prioritet paa ikke mindre end 200,000 Kr. Der kom ogsaa Gaver fra Private, og her skal da særlig nævnes: fra *Fabriken Alumina* en i Ler brændt skjön Frise, der kranser Bygningens Ydre, og fra Snedkermester *F. Oxelberg* to fortrinligt udførte Pragtdøre til Skolens Festsal.

Alt var lutter Iver og Glæde, der kun mørknedes af een, men ogsaa væsentlig Skygge, den nemlig, at Gehejmeraad Halls i Sommeren 1879 begyndte Sygdom stadig holdt ham borte fra Arbejdet. Den ham saa kjære Virksomhed havde i hans Öjne bl. A. det væsentlige Maal at højne den tekniske Undervisnings Stilling i den almindelige Bevidsthed som et væsentlig Led i Nutidens Folkeopdragelse. Den 1843 i tre smaa Værelser paa 2den Sal i Læderstræde begyndte Undervisning skulde nu med Rette drage ind i en monumental Bygning paa et skjönt beliggende Sted, Haandværkets og Industriens voxende Betydning krævede det. Og saa fejredes da i Overensstemmelse hermed den nye Bygning Indvielse den 29. September 1881 som en stor Fest i Hs. Maj. Kongens Nærværelse. I den talrige Forsamling saas Ministrene, Rigsdagens Formænd og Viceformænd, Kjøbenhavns Magistrat og Borgerrepræsentation foruden en Række andre Notabiliteter.

De samlede kjøbenhavnske Sangforeninger udførte en Sang af *Carl Ploug*, Bestyrelsens Næstformand, Tømmermester *H. Kayser*, og Skolens Forstander, Kaptajn *Thalbitzer*, talte, hvorpaa Hs. Maj. som Anerkjendelse af de naaede Resultater personlig overrakte Dannebrogordenens Ridderkors til den Sidstnævnte samt til den dygtige Haandværker, Snedkermester *F. Oxelberg*. Det var en Festdag for den tekniske Undervisning og det danske Haandværk.

Nu stod Bygningen der som Bevægelsens ydre Udtryk. Vi skulle nu se paa Livet i den, men først skal som en almindelig Udsigt nedenstaaende Tal vidne om den stadig voxende Elevtilstrømning og den stadig voxende offentlige

	Elev- antal	Elevernes Betalng	Stats- tilskud	Kommun. Tilskud	Teknik Selskab	Lotteri- tilskud	Andre Indtægter	Samlet Indtægt
1876/77	1420	17,044	11,400	10,000	3807	»	13,105	55,356
1877/78	1425	18,355	15,000	10,000	3572	»	15,921	62,848
1878/79	1374	21,857	17,500	10,000	3444	»	16,599	69,400
1879/80	1431	23,236	20,000	10,000	3301	»	17,192	73,729
1880/81	1432	22,439	20,000	10,000	3152	»	14,353	69,944
1881/82	1767	27,008	20,000	10,000	4341	6991 ¹	22,372	90,712
1882/83	1885	30,563	20,000	10,000	4471	7021	14,814	86,869
1883/84	1909	31,307	20,000	10,000	4294	4009	15,088	84,698
1884/85	1971	32,621	20,000	10,000	4236	3049	13,913	83,819
1885/86	1845	30,364	22,500	12,500	3907	2489	16,890	88,650
1886/87	1711	29,515	25,000	12,500	3451	2978	16,395	89,839
1887/88	1749	28,873	25,000	12,500	3070	6200	16,426	92,069
1888/89	1871	30,197	25,000	12,500	2880	4000	16,546	91,123
1889/90	1899	30,645	25,000	12,500	2745	4200	19,213	94,303
1890/91	1915	31,482	32,500	17,500	2588	5400	16,844	106,314
1891/92	1966	32,998	40,000	17,500	2412	8800	25,307	127,017

¹ I Tidsrummet fra 1877/78—80/81 indbetales Lotterioverskudet til den særlige Byggefond. 1887 modtog Skolen som sin Andel i Haandværkerlotteriets Afslutningsfond 9,943 Kr., for hvilke der føres særligt Regnskab.

Understøttelse, der er bleven Skolen til Del (med Undtagelse af den første Række angive Tallene Kroner). Her vil det ogsaa være Stedet at bemærke, at Kassererposten, der siden 1843 havde været en ulønnet Bestilling hos Grossererne *Øst, Fader og Søn*, i 1876 var gaaet over til en lønnet Økonomi-inspektør, en Post, der betroedes den nye Haandværkerskoles Inspektør, Konstruktionsassistent *N. H. Tømmesen*, der endnu beklæder den, og at Selskabets Revisorer siden 1876 have været Havnekaptajn *W. Lüders* (1876—87) og Brygger *P. A. Vogelius* (1876—89) samt herefter Justitsraad *L. C. Engel* (fra 1887) og Grosserer *J. J. Hoppe* (fra 1889).

Af omstaaende Talrækker trænger kun den næstsidste til en nærmere Belysning, og den kan formentlig lettest gives ved at gjøre Rede for, hvorledes Summen fremkom for et væsentlig normalt Aar f. Ex. 18⁹⁰/₉₁: Hs. Maj. Kongen ydede 240 Kr., Malerlavet 200 Kr., Kunstakademiet 1240 Kr., Institutet for Metalarbejdere 1830 Kr., Industriforeningen 3000 Kr.¹, den Reiersenske Fond 2600 Kr., Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn 2000 Kr., de Spannierske Legater (fra 1878) 1000 Kr., det Mosaiske Selskab 1000 Kr., det Classenske Fideikommis 600 Kr., Frederiksberg Kommune (fra 1887) 600 Kr., den Raben-Levetzauseke Fond 500 Kr. og S. A. Eibeschutz' Reservelegat (fra 1878) 400 Kr. samt forskellige Indtægter 1634 Kr. Det er Beløb, der væsentlig have fulgt Skolen fra dens Oprettelse, for de senere tilkomne er Aaret, fra hvilket de ere ydede, tilføjet; og nævnes maa det endnu, at Vallø Stift ydede Skolen et Tilskud fra 1877 til 1881, det første

¹ Industriforeningen ydede i 18⁷⁶/₇₇, 18⁷⁷/₇₈ og 18⁷⁹/₈₀ 6000 Kr. aarligt, i 18⁷⁸/₇₉ 4000 Kr. og fra 18⁸⁰/₈₁ 3000 Kr. aarligt.

Aar 500 Kr., men derefter 1000 Kr. Naar tre Aar vise en noget større Indtægt end den som Regel normale, skriver dette sig fra, at den efter den nye Bygnings Opførelse afsluttede Byggefond i 18⁸¹/₈₂ kunde tilskyde Driften 5845 Kr., at Konvertering af forskellige Fonds i 18⁸⁹/₉₀ bragte en Indtægt af 2242 Kr., og at der i 18⁹¹/₉₂ til Skolens Regnskab overførtes fra det særligt bestaaende »Haandværkerlotteriets Afslutningsfond« 3000 Kr., og fra Hovedfonden for Institut for Metalarbejdere 4007 Kr. Dette skete af Hensyn til Aarets store Udgifter, idet der bl. A. alene til Indlægning af elektrisk Belysning krævedes 12,211 Kr., og det maa i det Hele erindres, at har Skolen, som det synes, gode Indtægter, har den ogsaa store Udgifter. I dens første Tid kunde der fra Aar til Aar overføres en forholdsvis betydelig Kassebeholdning, den 1. Oktober 1883 udgjorde den 17,978 Kr. Men noget Saadant tilhører nu en svunden Tid. Aaret 18⁸⁹/₉₀ endte med et Underskud paa 2754 Kr.

Naar vi nu skulle vende os til det Liv, der rørte sig i Skolen, maa vi først se paa de hurtigt efter Indvielsesfesten stærkt vekslede Bestyrelsesforhold. Kommandør *Tuxen* trak sig paa Grund af Helbredshensyn tilbage, og Industriforeningen sendte som hans Efterfølger Malermester *E. Schmiegelow*; Gehejmerraad *Hall* og Tømmermester *Kayser* ønskede ved Generalforsamlingen i Maj 1882 ikke Gjenvalg, i hvilken Anledning der udtaltes en hjertelig og varm Tak til dem for deres fremragende Virksomhed for Selskabet; som Efterfølgere fik de Fabrikejer *G. A. Hagemann* og Maskinfabrikant *Th. Hüttemeier*. Endnu samme Aar blev Professor *Fenger* som Kunstakademiets Repræsentant fulgt af Arkitekt *Vilh. Petersen*, og endelig døde

i September s. A. Malermester *C. B. Lübschitz*, til hvis Efterfølger Generalforsamlingen i 1883 valgte Bogbinder *Im. Petersen*.

Det var Bestyrelsens Formand og Næstformand, der samtidigt forlod Selskabet i 1882. Til deres Efterfølgere valgtes Etatsraad, Borgemester *H. N. Hansen* og Direktør *Philip Schou*, men Forandringerne bleve ikke staaende herved. Det store Arbejde, Direktør *Schou* som Formand i Industriforeningen havde paataget sig med den af ham foreslaaede nordiske Udstilling i Kjøbenhavn 1888, lod ham ikke faa Tid til paa sin sædvanlige, indgaende Maade at beskæftige sig med Skolens Anliggender. Han troede det derfor rigtigt at nedlægge sit Hverv som Formand for Skoleudvalget og med det Samme helt at træde ud af Bestyrelsen. Han gjorde Alvor af det i Maj 1886, og med alle gode Ønsker fra Bestyrelsen og samtlige Funktionærer og Lærere, der med taknemlige Ord overrakte ham en Mindegave, forlod han sin rige Virksomhed her efter i 12 Aar at have været Indenrigsministeriets Delegerede, først 2 Aar i det tekniske Institut og derefter 10 Aar i det tekniske Selskabs Skole. Aaret efter trak Ministeriets anden Delegerede, Professor *A. Colding*, sig ogsaa tilbage, og dettes nye Delegerede bleve istedenfor Direktør *Schou* Havnekapitajn *W. Lüders*, der valgtes til Selskabets Næstformand, og istedenfor Professor *Colding* Stadsingeniør *C. Ambt*, der, efter at Malermester *Schmiegelow* fra Schous Bortgang havde fungeret som Skoleudvalgets Formand, i November 1887 indtraadte i denne Stilling.

Skoleudvalget, dette væsentlige Led i Skolens hele Mekanisme, kom herefter til at bestaa af Stadsingeniør *Ambt*

som Formand; Arkitekt *Vilh. Petersen* og fra 1889 Professor *V. Dahlerup* som Kunstakademiets Repræsentant; Møbelfabrikant *Severin Jensen*, Murmester *H. Fussing* (fra 1886) og fra 1889 Hof-Juveler *C. Michelsen* som Industriforeningens Repræsentant. Medaljør *H. Conradsen* havde trukket sig tilbage i 1889. — I Skoleudvalget har der altsaa væsentlig været to Formænd, Direktør *Schou* fra 1876 til 1886 og derefter Stadsingeniør *Ambt*, og det Samme er Tilfældet for Bestyrelsens Vedkommende, idet Gehejmerraad *Hall* var Formand fra 1876 til 1882 og derefter fulgtes af Konferensraad Borgemester *H. N. Hansen*.¹

Hvad der strax maatte lægge Beslag paa Skoleudvalgets og Bestyrelsens Opmærksomhed, da det tekniske Selskabs Skole var bleven Virkelighed, var Gjennemførelsen af den vedtagne Grundplan. Skolen skulde have Aftenklasser og Dagklasser, den skulde optage Elever fra hele Landet og af alle Samfundsklasser, og den skulde — uden Begrænsning — give Undervisning »i saadanne Kundskaber og Færdigheder, som kunne være Haandværkere og Industridrivende til Nytte i deres Fag«. Eleverne skulde, eventuelt efter en Prøve, have Ret til at bestemme den eller de Klasser, hvori de vilde ind-

¹ Af andre Forandringer i Bestyrelsens Sammensætning kan endnu nævnes, at Fabrikejer *G. A. Hagemann* udtraadte i 1885 og blev efterfulgt af Murmester *H. Fussing*; at Industriforeningen istedenfor den i September 1888 afdøde Malermester *E. Schmiegelow* sendte Hof-Juveler *C. Michelsen*; at Haandværkerforeningen istedenfor Snedkermester *J. Cortsen*, der døde i Oktober 1888, sendte Bagermester,] Cand. polyt. *C. Lichtenberg*; at Murmester *Carl R. Ette* trak sig tilbage i 1892 og fik som Efterfølger Fabrikant *H. Bing*, og at endelig den ved Maskinfabrikant *Th. Hüttemeiers* Død ledigblevne Plads paa Generalforsamlingen i Maj 1893 blev besat med Etatsraad *Philip Schou*, der saaledes paany har faaet Sæde i Bestyrelsen.

træde, idet det dog fastsloges, at forsaavidt de ikke vare 18 Aar og ikke kunde skrive eller regne med nogenlunde Færdighed, *skulde* de samtidig med at faa Adgang til Tegneklasserne deltage i Undervisning i Skrivning eller Regning. Det var en fra Den nye Haandværkerskole optagen Bestemmelse. Fra den stammer i det Hele den Vægt, der lagdes paa de reale Fag, ligesom det ogsaa skriver sig derfra, naar det i Aarsberetningen for 1877/78 hedder: »Bestræbelserne i Aftenskolen ere for en stor Del gaaede ud paa at gjøre Undervisningen saa tiltrækkende som muligt for Eleverne ved, uden dog at slaa af paa de nødvendige elementære Forkundskaber, saa hurtigt som muligt at bringe de unge Haandværkere ind paa at tegne Gjenstande henhørende til deres specielle Fag.«

Hvad der særlig interesserede, var dog Dagklasserne. Skoleudvalgets Tanke var, som vi have set, en »teknisk Höjskole«, og Udførelsen af en saadan Tanke maatte væsentlig bero paa Dagklasserne. Det gjaldt en videre gaaende Uddannelse af Bygningshaandværkere og Maskinbyggere. I den Anledning korresponderedes der bl. A. med Kunstakademiet, og Kirke- og Undervisningsministeriet godkjendte i Skrivelse til Akademiet af 30. Marts 1877 de Forandringer, der foresloges i dettes Reglement af 1863. Den Dimissionsret, som den polytekniske Læreanstalt tidligere havde haft, skulde bortfalde fra 1. April 1879, det tekniske Selskabs Skole skulde helt træde i dettes Sted. Et nyt Regulativ for Aflæggelsen af Prøverne for vorde Arkitekter approberedes af Kirke- og Undervisningsministeriet under 24. April 1888.

Dagskolen blev ordnet i 4 Klasser (Forberedelsesklassen, yngste, mellemste og ældste Klasse), men først i Aaret 1879/80

var den helt gennemført, idet den ældste Maskinbygger-Klasse første Gang formeredes i dette Aar. Men nu voxede Skolen hurtigt. Allerede i 1878/79 var der udenfor de normale 5 Maaneder, i hvilke Skolen arbejdede (November—Marts), bleven oprettet Hjælpekursus i Oktober og April, i 1882/83 föjedes til de 4 Bygningsklasser en udvidet Bygningsklasse for dem, der vilde være Bygmestere, og i 1891/92 skiltes Maskinskolen og Bygningsskolen fuldstændigt, saaledes at der nu helt igjennem i disse Skoler, ogsaa i de tidligere fælles Fag, Matematik, Natur-

	Hus- og Maskinbygr's Skolen	Maler- skolen	Kunst- indust- skolen	Ialt	Hus- og Maskinbygr's Skolen ¹		Malerskole ¹	
					Oktbr.	April	Novb.	Marts
1876/77	94	63	»	157	»	»	»	»
1877/78	136	72	»	208	»	»	»	»
1878/79	154	81	»	235	42	49	»	»
1879/80	163	71	»	234	60	42	»	13
1880/81	149	69	»	218	59	22	19	17
1881/82	183	88	»	271	59	22	10	17
1882/83	224	59	20	303	73	37	25	34
1883/84	222	63	24	309	78	36	42	40
1884/85	242	89	14	345	88	29	39	40
1885/86	223	73	13	309	85	43	30	36
1886/87	215	77	19	311	108	28	34	43
1887/88	193	91	14	298	107	26	45	28
1888/89	181	107	16	304	102	21	44	40
1889/90	183	124	18	325	98	12	54	34
1890/91	189	121	13	323	90	14	45	33
1891/92	192	99	11	302	96	25	44	47
1892/93	189	105	15	309	101	18	52	45

¹ De i disse Rubriker opførte Elever ere Elever fra den normale Hus- og Maskinbyggerskole i November—Marts og fra den normale Malerskole i December—Februar, der for at kunne gjøre Fyldest, ønske Undervisning udenfor de nævnte (normale) Maaneder.

lære, Kemi m. m., gives en efter deres specielle Tarv indrettet Undervisning. Fra 1880/81 udstedes der særlige Beviser for dem, der have taget Skolens Examiners henholdsvis som Husbygnings- eller Maskinbygnings-Examinander, og disse Beviser synes at have en ikke ringe Betydning.

Dagskolen omfatter forøvrigt Mere end de her nævnte Husbygnings- og Maskinbygningsklasser. Den har ogsaa en Malerskole, idet Malerlavet til Fordel for det tekniske Selskabs Skole strax fra 1876 opgav den af det tidligere ledede Malerskole¹, og fra 1882/83 er der kommen en Kunstindustriskole til. Besøget i disse Skoler vil ses af omstaaende Tal.

Det er en betydelig Virksomhed, der giver sig tilkjende heri, og den udfoldede Virksomhed kan illustreres paa endnu flere Maader. Fra gammel Tid har det været Skik, at Besøget i Aftenskolen kun gjaldt de to Vinter-Kvartaler, og at Frihedstimen slog med den 1. April, uden Hensyn til at Meget af det i Vinteren Lærte glemtes i en over et halvt Aar udstrakt Ferie til Skade for et raskt Avancement gennem Skolens Klasser. Men ved ihærdigt Arbejde er det dog nu naaet, at Skolen i Foraarskvartalet benyttes af henved 400 Elever (1891/92: 382; 1892/93: 364), medens Tallet i 1876/77 kun var 116. Det er ogsaa af Interesse, at flere og flere Elever i Aftenskolerne indmelde sig til 12 Timers ugentlig Undervisning istedenfor som tidligere gængs til 6 Timer. 1875 fik kun c. 29 Procent af det tekniske Instituts Elever 12 Timers Undervisning om Ugen, men i Aaret 1880/81 var Procenten i det tekniske Selskabs Skole stegen til 75, og nu er

¹ Snedkernes Tegneskole vedblev at bestaa, indtil Snedkernes Tegneforening i 1887 havde fejret sit 50 aarige Jubilæum.

den over 90. Interessant er det ogsaa at se Skolens ihærdige Kamp mod Forsømmelserne og de herved opnaaede Resultater. Medens Forsømmelserne i Skolens første Aar udgjorde mellem 17 og 18 pCt. af den enkelte Elevs Timeantal, ere de for de 3 sidste Aar sunkne til mellem 10 og 11 pCt., og de ulovlige Forsømmelser, d. v. s. saadanne, for hvilke der ingen fyldestgjørende Grund foreligger fra den vedkommende Lærlings Mester eller Værge, vare i Aarene 18⁹⁰/₉₁, 18⁹¹/₉₂ og 18⁹²/₉₃ endda henholdsvis kun 6, 5 og 4½ pCt. Hvad Svendenes Forsømmelser angaar, som Skolen staar vanskeligere overfor, da synes ogsaa de at være i Aftagende; for de samme 3 Aar have de udgjort henholdsvis 22, 18 og 13 pCt.

Det synes afgjort, at den i flere Aar omtalte, men først fra Aaret 18⁸⁹/₉₀ gennemførte Bestemmelse, at ophøre med Uddelingen af Præmier og Ros for flittigt Arbejde i Skolens sædvanlige Klasser, ikke har øvet nogensomhelst skadelig Indflydelse paa Besøget. Man var ikke sikker paa disse Belønningers heldige Virkning, men stolede, som det viste sig, med Rette, paa Skolens Fripladser og Stipendier¹. En Støtte har det sikkert dog ogsaa været, at Lærlingeloven af 30. Marts 1889 har gjort det til Pligt for Mesterne at give deres Lærlinge Tid til at besøge de tekniske Skoler.

Et Forhold, der ligesom Forsømmelserne i lang Tid har været Skolerne til Ulejlighed, er den langsomme Indmeldelse ved Skoleaarets Begyndelse; den hindrer og uroliggjør det

¹ I Aftenskolen er der i de 5 sidste Aar givet følgende Fripladser, 18⁸⁸/₈₉: 141; 18⁸⁹/₉₀: 170; 18⁹⁰/₉₁: 184; 18⁹¹/₉₂: 171; 18⁹²/₉₃: 197; i Dagskolen er der i de samme Aar givet følgende Fripladser: 41, 45, 44, 46 og 45 og deraf 31, 28, 29, 28 og 24 i Forbindelse med Stipendier.

begyndende Arbejde. I 1888 indmeldtes saaledes henvend 300 Elever først i Løbet af Oktober Maaned, skjøndt de lige saa godt kunde have været indmeldte i rette Tid. Ogsaa paa dette Punkt synes der imidlertid at være Fremgang, og hvad der her har vist sig at have væsentlig Betydning, er den i Aaret 18⁸⁹/₉₀ indførte nye Undervisningsmetode i de forberedende Tegneklasser. Den gaar nemlig ud paa, ikke som hidtil at lade de enkelte Elever tegne efter hver sin Fortegning eller Forbillede, men at give en hel Klasse et fælles Forbillede, som Læreren mundtlig maa gennemgaa for den samlede Elevskare, hvorfor det bestemt maa fordres, at alle Eleverne møde præcist ved Undervisningens Begyndelse, idet det ellers vil gaa ud over ikke blot den enkelte Synder men hele Klassen.

En af Skolens Lærere, Genremaler *Carl F. Andersen*, var med Skolens anbefaling i 1882 bleven Tegneinspektør ved Kjøbenhavns Kommuneskoler. Aaret efter indførte han i disse, væsentligt efter tyske Forbilleder, den nævnte Undervisningsmetode, og da den her slog godt an, blev den bragt paa Tale i Skoleudvalget af dettes Formand, Stadsingeniør *Ambt*, hvad der — forøvrigt efter lang og ivrig Debat — baade i Udvalget og Bestyrelsen førte til, at den fra Oktober 1889 ogsaa indførtes i det tekniske Selskabs Skole.

Hvad der henledte Opmærksomheden paa den, var dens formentlige Evne til at uddanne Elevernes Öje i Henseende til selvstændig Iagttagelse og Opfattelse af Form. Den stemmer derfor godt med, hvad der stadig har været Skolens Maal: paa enhver Maade at fremkalde Selvtænkning og Selvarbejde hos Eleverne, saaledes som det bl. A. kan ses af den i Fagtegning for Bygningshaandværkere af Læreren i dette

Fag, Tømmermester *G. v. Huth*, gennemførte Undervisningsmetode, efter hvilken den tidligere stærke Brug af Fortegninger ganske har maattet vige Pladsen for et mere selvstændigt Arbejde fra Elevernes Side lige fra de mest elementære Stadier indtil de vanskeligste Konstruktioner, hvad han har støttet ved Udarbejdelsen af særlige Lærebøger. Den her antydede Udvikling er ogsaa i væsentlig Grad bleven støttet af Kunstmaler *H. Grønvold* paa sit Omraade som Lærer i Skygning efter *Gibs*.

Ved Siden af de her eksempelvis nævnte Lærere maa dog selvfølgelig som Undervisningens faste Ledere, næst Forstanderen, nævnes Skolens Inspektører og Overlærere: for Aftenskolen Arkitekt *C. A. M. Rasmussen* (1876—90) og derefter Kunstmaler *J. J. Jensen-Egeberg*; for Dagskolen Cand. polyt. *P. Chr. Henriksen* (1876—83) og derefter Maskiningeniør *J. Metz*, samt for Maler- og Kunstindustriskolen Kunstmaler *N. Fristrup*, der tillige staar som Tilsynshavende ved Institutet for Metalarbejdere, efter at Billedhugger *L. Vieth* i 1885 trak sig tilbage fra denne Stilling, alle Mænd, der hver paa sit Omraade have virket til væsentlig Gavn for Skolen og dens Gjerning. Og i det Hele maa det siges, at Skolen har stor Grund til at prise sin dygtige Lærerstab, der efterhaanden er voxet endog meget betydeligt. I 1876/77 havde den 60 Lærere, men i 1892/93 ikke mindre end 83.

Selvfølgelig viser denne betydelige Udvikling sig i Skolens aarlige Regnskaber. Medens Udgiften til Lønninger for Forstander og Lærere i 1876/77 udgjorde 27,782 Kr., anvendtes der i 1892/93 hertil 69,008 Kr. Men denne Post maa naturligvis ogsaa være den største paa de aar-

lige Regnskabers Udgiftsside, ti skal Skolen udrette Noget, gjælder det om at have et dygtigt og saa vidt muligt fast Lærerspersonale. Hvad det Første angaar, er selv et løseligt Blik paa Lærerfortegnelsen i Aarsberetningerne overbevisende. Den indeholder Navnene paa en Række fremragende Real-lærere, Teknikere, Kunstnere og Videnskabsmænd, og de af Skolen udgivne, nu saa almindeligt brugte, delvis hektograferede Lærebøger¹ ere paa en enkelt Undtagelse nær forfattede af Skolens Lærere. Hvad dernæst den anden Fordring angaar, er det glædeligt at kunne henvise til, at af Skolens nuværende Lærere have 16 virket i den siden dens Oprettelse, og

¹ Cand. polyt. *P. Chr. Henriksen*: Forelæsninger over Landmaaling og Nivellering, 1877 (1 Kr.); Kaptajn *Axel Thorsen*: Bygningskonstruktionslære, I: Stenkonstruktioner, 1877 (4 Kr.), II: Trækonstruktioner, 1878 (3 Kr.); Cand. polyt. *P. Chr. Henriksen*: Forelæsninger over Maskinlære, I, 1877 (4 Kr.), II, 1881 (7 Kr.); Genremaler *Carl F. Andersen*: Opgaver til Brug ved Undervisning i Perspektiv, 1879; 2. Udg. 1888 (7 Kr.); Professor *Vilh. Dahlerup*: Snedkerfortegninger, 1880 (30 Kr.); Tømmermester *G. v. Huth*: Opgaver til Brug i elementær Fagtegning for Tømrere, 1881 (8 Kr.); Karetmager *Charles Lemming*: Vogntegninger (2 Kr. 50 Øre); Kaptajn *Axel Thorsen*: Lærebog i Fundering, 1882; 2. Udg. 1890 (6 Kr.); Maskinmester *E. E. Tønnesen*: Laase-tegninger (4 Kr.); Cand. theol. *A. E. C. Tryde*: En Samling Forretningsbreve, Ansøgninger og private Breve, 1883 (1 Kr. 25 Øre); Kaptajn *Axel Thorsen*: Lærebog i Jordarbejde, 1884 (5 Kr.); Tømmermester *G. v. Huth*: Grundtrækkene i Murstensforbindelser, 1885 (6 Kr.); *do.*: Opgaver i Fagtegning for Murere, 1885 (6 Kr.); Kaptajn *T. E. Hemmingsen*: Bygningskonstruktionslære, I: Stenkonstruktioner, 1886 (3 Kr.); II: Trækonstruktioner 1890 (3 Kr.); Bogholderibøger med dertil hørende Forretningsgang til Brug ved Bogholderi-Undervisningen, 1888 (1 Kr. 20 Øre); Oberstløjtnant *C. V. Christensen*: Lærebog i Trigonometri, 1891 (1 Kr. 25 Øre); Cand. polyt. *K. Monrad*: Ligevægtslære og Styrkelære med tilhørende Tabeller, 1892 (6 Kr.); Fortegninger til Brug ved samlet Undervisning i forberedende Tegning, 1893 (8 Kr.). — Som Rettelse til S. 184 skal her anføres, at det tekniske Institut i 1875 udgav en »Ledetraad ved Undervisningen i Bygningsstatik.«

havde Livets Forandringer, Alder og Dødsfald ikke gjort sig gjældende, vilde der have været endnu flere. Det skal saaledes nævnes, at Cand. polyt. *P. Chr. Henriksen* i 1883 gik over til at blive Maskinfabrikant, at Billedhugger *L. Vieth* i 1885 traadte tilbage paa Grund af Alder, at Konstruktør ved Orlogsværftet *F. Alstrup* i 1886 trak sig tilbage af samme Grund, at Kommunelærer *Julius Bon* afgik ved Døden i 1888, at Arkitekt *C. A. M. Rasmussen* i 1890 traadte tilbage paa Grund af Alder, og at Søminemester *Hannibal Jespersens* stadig voxende Arbejde andensteds nødte ham til at søge Afsked i 1892.

Det skal her endnu særlig nævnes, at da Billedhugger *Vieth* traadte tilbage, havde han i det Hele virket i 35 Aar, hans Virksomhed begyndte, før Institut for Metalarbejdere kom i Forbindelse med det tekniske Institut, og at Arkitekt *C. A. M. Rasmussen* ved sin Tilbagetræden paa lignende Maade kunde se tilbage paa en næsten 27-aarig Virksomhed. *Vieth*, der forøvrigt allerede døde i Maj 1887, blev efter Skolens Indstilling udnævnt til Ridder af Dannebrog, og overfor *Rasmussen* viste Skolen sin Paaskjønnelse ved at tilstaa ham en aarlig Efterløn.

Selvfølgelig maatte Skolen efter hele sin Stilling give denne Efterløn, den første, der er tilstaaet paa den tekniske Undervisnings Omraade, under al Reservation. Men forhaabentlig vil Skolen vedblive at være saaledes stillet, at den stadig kan udrede den, ti det maa vel erindres, at Forholdet til en Skolen hengiven, dygtig Lærerkreds er en væsentlig Livsnerve for den. Da teknisk Institut stiftedes i 1843, var Forholdet til Lærerne simpelthen det, at de lønnedes Maaned for Maaned. Svandt en Klasse ind, saa at den ikke længere kunde bestaa, fik Læreren et Brev om, at hans Hverv ophørte

med Maanedens Udgang. Dette betragtedes som noget aldeles Selvfølgelig, og Lærerne bleve desuagtet aarevis ved Institutet. Den 30te November 1850 bragte den samlede Bestyrelse Tømmermester *Kayser* »sin erkjendtlige Tak« for 7 Aars Virksomhed som Lærer i Tegning og Matematik. Væsentlig paa samme Maade fortsattes Forholdet formentlig, saa længe det tekniske Institut bestod, men dog er mindst 4 Lærere, og blandt disse Arkitekturmaler *Chr. Hetsch*, uafbrudt knyttede til det fra 1859 til 1876, d. v. s. i 17 Aar. Først Bestyrelsen for det tekniske Selskabs Skole indførte for Overlærerne og en Række Lærere »med kontraktbunden Ansættelse« en gjensidig Opsigelsesfrist paa $\frac{1}{4}$ Aar, ligesom den i 1891 ved en tilstaaet Lønningsforhøjelse for 7 til Skolen særligt knyttede Lærere indførte Forpligtelsen til en lignende Selvpensionering, som der paahviler Forstanderen. Til en i 1884 af Lærerne oprettet Sygekasse tilskød Skolen 300 Kr. aarligt, men en ogsaa i 1891 vedtagen Bestemmelse om, at Skolen i Sygdomstilfælde betaler Vikar for en Lærer i indtil 3 Maaneder, gjorde denne Institution overflødig.

Som det heraf vil ses, tillægger Skolen Lærerpersonalet den største Betydning for en heldig Løsning af sin Opgave, og det vil derfor kunne forstaas, at den var glad ved strax efter sin Opretelse fra Docent *N. J. Fjord* at modtage en Opfordring om at ville forestaa en Uddannelse af Tegnelerere til Provinsskolerne for Midler, som stilledes til Raadighed af Kirke- og Undervisningsministeriet. Opgavens store Vigtighed stod den strax klar. Tiden for disse Uddannelseskursus maatte falde i Sommerferien, og det første, der talte 23 Deltagere, fandt Sted i 1878. Til Gavn for Landets tekniske Undervisning gjentoges de nu Aar efter Aar med voxende

Tilstrømning, i 1881 undervistes 53 Lærere og 5 Lærerinder, ja fra 1884 fandt der endogsaa Vinterkursus Sted, navnlig for Haandværkere, der ønskede at virke som Lærere, selvfølgelig dog med betydeligt færre Deltagere. Disse Kursus holdtes imidlertid sidste Gang i det tekniske Selskabs Skole i 1889, idet Ministeriet fra den Tid foretrak at ordne Sagen paa anden Maade.

Der er ingen Tvivl om, at den Undervisning, der paa disse Kursus er given i Alt c. 550 Lærere og Lærerinder, i væsentlig Grad har bragt Tegneundervisningen i Provinsernes tekniske Skoler fremad. Og det tekniske Selskabs Skole kom endnu paa anden Maade i væsentlig Forbindelse med disse Skoler. Efter sin »Grundplan« havde den som Opgave »at sætte sig i Forbindelse med og at bringe en Samvirken tilveje med andre Haandværkerskoler i Landet«, og det var den derfor kjærkomment, at Indenrigsministeriet i 1877 tilskrev den om at ville bistaa det ved Fordelingen af de Midler, der paa de aarlige Finanslove stilles til Raadighed for Haandværkerundervisningens Fremme. En Følge heraf var, at Skolen i en længere Skrivelse af 2. Januar 1879 udtalte sig for samtlige Provinsskoler om Principerne for disse Midlers Fordeling, idet den troede at burde lægge særlig Vægt paa følgende 4 Punkter: 1. Størrelsen af de Pengemidler, den vedkommende Skole havde formaaet at skaffe sig fra Myndigheder og Private i dens umiddelbare Nærhed (herunder henregnet Skolepenge); 2. Antallet af Skolens Elever (Individer); 3. Antallet af de i det sidste Aar givne Undervisningstimer og 4. Forholdet mellem Undervisningstimerne Antal og Elevantallet. — Til Bedømmelse af den store Udvikling, der fandt Sted i de 12 Aar, det tekniske Sel-

skabs Skole forestod Fordelingen af Statens Tilskud, kan det være af Interesse at se de nedenstaaende Tal, hvorved dog maa erindres, at medens Oplysningerne fra Skolerne skrive sig fra det Aar, de henføres under, vedrører Statstilskudet det følgende Aar, d. v. s. Statstilskudet fordeles efter Oplysninger fra det nærmest foregaaende Skoleaar.

I sit Cirkulære af Januar 1879 omhandlede det tekniske Selskabs Skole imidlertid andre Emner end Statstilskudets Fordeling. Den henlede Opmærksomheden paa, at den ogsaa ad andre Veje kunde være Provinsskolerne til Nytte. Den pegede saaledes paa de af den forestaaende Lærerkursus, paa de Lærebøger, den agtede at udgive, paa Udsendelsen af kyndige Personer til saadanne Skoler, der maatte ønske at modtage nogen Vejledning, og paa Bedømmelsen af Skolernes Tegninger.

	Skolernes Antal	Elevernes Antal	Det aarlige Timeantal ¹	Midler udfr. Statstilskudet	Statens Tilskud
1877/78	59	4500	24,000	37,000 Kr.	20,000 Kr.
1878/79	62	4500	29,000	49,000 —	35,000 —
1879/80	64	4900	31,200	53,400 —	35,000 —
1880/81	62	4900	36,300	55,400 —	35,000 —
1881/82	68	4900	37,000	57,700 —	40,000 —
1882/83	71	5500	43,600	67,700 —	40,000 —
1883/84	69	5500	44,700	65,200 —	40,000 —
1884/85	68	5700	46,400	71,600 —	40,000 —
1885/86	70	5900	49,800	73,300 —	50,000 —
1886/87	75	5900	51,500	74,500 —	50,000 —
1887/88	78	6300	54,100	74,500 —	50,000 —
1888/89	78	6500	57,000	80,500 —	50,000 —

¹ Til Sammenligning med de her nævnte Tal skal det oplyses, at det tekniske Selskabs Skole i 1877/78 gav 19,000 Undervisningstimer, i 1882/83 31,000 og i 1892/93 38,000.

I sidste Henseende havde en stor Del Skoler vedblevet, ligesom under det tekniske Institut, aarligt at indsende de i dem udførte Tegninger, og det tekniske Selskabs Skole havde strax med Glæde paataget sig den ønskede Bedømmelse. Ja flere og flere Skoler lagde efterhaanden Beslag paa Skolens Vejledning i denne Retning, saaledes at Bedømmelsen voxede op til et anseligt Arbejde, hvorfor den i et Cirkulære til samtlige Skoler troede at maatte udtale Ønsket om at dele dem i 3 Afdelinger, en jysk, en fynsk-lolland-falstersk og en sjællandsk, saaledes at aarligt kun een Kreds indsendte Elevarbejder. Herpaa gik Skolerne beredvilligt ind, og i 1883 forelaa i Henhold hertil for første Gang udelukkende jyske Tegninger fra ikke mindre end 21 Skoler.

Af væsentlig Betydning blev ogsaa Skolens Vejledning ved Besøg i Provinsskolerne, navnlig efter at Staten fra 1883/84 aarligt bevilgede 2000 Kr. til Tilsyn med den tekniske Undervisning. Den, der her kom til at gaa Ministeriet tilhaande, blev nemlig, med Skolens Samtykke, dens Forstander Kaptajn *Thalbitzer*, hvis væsentlige Medhjælper paa dette Omraade igjen blev den tidligere nævnte Tegneinspektør *Carl F. Andersen*. Skolen kom dernæst ogsaa til at gjøre Nytte ved som Indenrigsministeriets Konsulent at faa Lejlighed til at udtale sig om Planerne til de tekniske Skolebygninger, der fra 1882 i Mængde rejste sig Landet over ved Statens rundhaandede Tilskud. Fra 1882/83 til 1892/93 har Staten til 48 tekniske Provinsskolebygninger bevilget 448,300 Kr.

Og endnu et Forhold til Provinsskolerne skabtes endelig derved, at Kaptajn *Thalbitzer* blev Skolens Delegerede i den

Sammenslutning af Danmarks Industri- og Haandværkerforeninger, der 1879 fandt Sted i *Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk*; som bekendt er det jo disse Foreninger, der væsentlig have oprettet og delvis eje de nævnte tekniske Skoler. Efter Fællesrepræsentationens Forslag blev Forholdet saaledes, at Kaptajn *Thalbitzer* skulde tilkaldes hver Gang, Skolesagen kom under Forhandling. Paa et Møde i Horsens den 3. Novbr. 1878, der forberedte Fællesrepræsentationens Stiftelse, havde han haft Lejlighed til i et Foredrag »Den unge Haandværkers Uddannelse« at fremstille sine Tanker om, hvorledes alle Landets tekniske Skoler formentlig kunde arbejde efter en fælles Plan. Og Tankerne fandt Bifald, men et senere Foredrag af ham i Fællesrepræsentationen den 21. Juli 1884, viser, at deres Realisation endnu maatte henvises til Fremtiden.¹

Som det i næste Afsnit nærmere vil blive omtalt, ophørte imidlertid Skolens raadgivende Forhold til Indenrigsministeriet i 1890. Men uden Hensyn hertil, staar den som Danmarks ikke alene største men centrale tekniske Skole. Den har vedblivende sin Delegerede i Fællesrepræsentationen, og Eleverne strømme til den ikke alene fra Kjøbenhavn, men fra Provinserne, ja fra Udlandet. I de 17 Aar, den har bestaaet, har den haft 29,618 Elever, der efter Fødested fordele sig saaledes:

¹ De to Foredrag ere trykte, det første i Industriforeningens Maanedsskift, XIII, 1878, det andet i Fællesrepræsentationens Meddelelser, II, 1882—85. — I disse Meddelelser, I, 1879—82 findes en statistisk-historisk Udsigt over Danmarks tekniske Skoler, og i Den tekniske Forenings Tidsskrift, XIV, 1891, har Kaptajn *W. Toussieng* givet en »Kort Udsigt over vore tekniske Undervisningsanstalter med særligt Hensyn til deres økonomiske Forhold«.

Kbhvn og Frederiksberg	17,693
Danmark udenfor Khbvn	10,509
Hertugdømmerne	372
Norge	295
Sverige	429
Udenfor de nordiske Riger	320

Allerede i 1883 gjorde Elevtilstrømningen det nødvendigt at tage Skolens Festsal ind til Skolerum, og i 1892 har Skolen maattet leje Lokale til en Filialafdeling paa Vesterbro. Dens store Bygning kan ikke rumme flere Elever, og Udviklingen vil sikkert føre til, at lignende Filialer maa oprettes andensheds i Byen; som særlig trængende kan der peges paa Nørrebro og Kristianshavn.

Opførte efter Fag gruppere de 29,618 Elever sig saaledes:

Klejn- og Grovsmede.	6185	Overført	25,367
Malere, Forgyldere og Lakerere	5402	Baade- og Skibsbyggere	112
Snedkere og Stolemagere	3061	Gibser og Stukatorer	98
Murere	2837	Bygningsselever, -assistenter o. l.	87
Tømrere	2572	Formere og Modelerere	82
Billedskærere og Billedhuggere	795	Møllebyggere	71
Guldsmede	695	Metalstøbere	66
Blikkensl., Kobbersm. o. lign.	596	Brolæggere og Harthuggere	59
Mekanikere	479	Skrædere	58
Instrumentmagere	419	Garmestere og Glasmagere	54
Xylo-, Lito- og Fotografer	405	Elektrikere	35
Hjul- og Karetmagere	387	Andre industrielle Stillinger	223
Gjørtlere, Gravører o. lign.	374	Skoledisciple og Studerende	1919
Træ-, Metal- og Porcellænsdrejere	312	Lærere og Lærerinder	638
Bogtrykkere, Bogbindere og Porteføljemagere	246	Handelsagenter, Kommiser, Kontorister o. l.	428
Skomagere	242	Landmænd og Gartnere	173
Sadelmagere og Tapetserere	237	Bude, Tjenestekarle, Fabrikarb. o. lign.	148
Urmagere	123		
At overføre		29,618	

Selvfølgelig deltog Skolen i den nordiske Udstilling 1888 i Kjøbenhavn¹. Skolens Forstander, Kaptajn *Thalbitzer*, ledede endog som Formand for Udstillingens Skoleudvalg Ordningen at hele dens Skoleafdeling. Og fra saavel Indlandet som Udlandet lød der anerkjendende Røster om dens her viste Virksomhed. Efter de gjældende Bestemmelser fandt der imidlertid ingen Bedømmelse eller Præmieuddeling Sted for Skolearbejder.

Af Betydning er det endnu her at kunne meddele en ikke ganske lille Fortegnelse over forskellige Skolen tillagte Legater. 1877 modtog den *J. A. Schwartz' Legat fra Medborgere i Anledning af hans og Hustrus Thora Louise Schwartz, f. Kühl's Søløbryllup* paa 7,700 Kr., 1878 *Krigsraad Lasenius Kramps Legat* paa 1000 Kr.; 1882 *Etatsraad William Wains Legat* paa 4000 Kr.; 1883 *Malermester C. B. Lübschitz' Legat* paa 10,000 Kr.; 1884 *fhv. Farver Mathias Leegaards Legat* paa 5000 Kr., 1890 *Sten- og Billedhugger A. Schellers Jubilæums Legat* paa 1000 Kr.; 1891 *Partikulier Albecks Legat* paa 20,000 Kr. og 1892 *Farver B. Goldschmidts Legat* paa 3000 Kr. — Der er herefter om det tekniske Selskabs Skole med det fra det tekniske Institut modtagne *Achenske Legat* samlet en Legatkapital paa c. 60,000 Kr.², hvis Renter dog endnu langt fra alle tilfalde

¹ Forøvrigt har Skolen i denne Periode holdt sig stærkt tilbage fra at deltage i Udstillinger, og to Gange, hvor en Deltagelse alvorligt var drøftet, er den strandet paa, at den af Skolen til en virkelig Præsentation af dens Virksomhed forlangte Plads ikke kunde opnaas. Det var Tilfældet med Udstillingen i Odense 1885 og Verdensudstillingen i Chicago 1893.

² Her er ikke medtaget de *Institut for Metalarbejdere* tilhørende Fonds, der stadig staa selvstændige. Den 30. September 1892 ejede Hovedfonden 50,000 Kr., Rejseunderstøttelsesfonden 12,882 Kr. og Præmiefonden 1,000 Kr.

Skolen, idet de i flere Tilfælde ere forbeholdte bestemte, endnu levende Personer, men efterhaanden vil det ske for dem alle; uden Hensyn hertil staa de som talende Beviser for den høje Stilling, Skolen indtager i det almindelige Omdømme.

Endeligt skal det nævnes, at Billedhugger *L. Vieth* og Zinkstøber *L. Rasmussen* i 1878 forærede Skolen en Buste af G. F. Hetsch, at den i 1883 fra Tømmermester *H. Kayser* modtog en Zinkbuste af Etatsraad Hummel, og at Malermester *Chr. Øigaard* samtidigt skjænkede den en Buste af Gehejmeraad Hall. Tegneundervisningens dygtige Reformator her i Landet, den ihærdige Arbejder for de Unges sunde tekniske Opdragelse og den ivrige Skaber af den tekniske Skoles nye Hjem staa som interesserede Vidner i den lykkelige Udvikling, som Fremtiden sikkert har forbeholdt det tekniske Selskab efter de saa heldigt tilbagelagte første 50 Aar.

SLUTNING.

Det tekniske Selskab kan se tilbage paa en rig og gavnlig Virksomhed. Fra nogle faa Hundrede Elever i 1843 er dets aarlige Elevantal steget til over 2000, og medens dets Budget i 18^{43/44} (d. v. s. for halvandet Aar) ikke naaede 3200 Rd., udgjør det nu henved 130,000 Kr. Det af 8 jævne Haandværkere i smaa Forhold begyndte Foretagende er blevet af en saadan Betydning, at Staten og Københavns Kommune ved Siden af Kunstakademiet, Industriforeningen og Haandværkerforeningen sende Delegerede til dets Bestyrelse, der som Formand f. T. har Borgemesteren for Københavns Næringsvæsen, Konferensraad *H. N. Hansen*, medens Stadsingeniør *Ambt* er Formand for Skoleudvalget. Og samtidigt har det tjent som Forbillede for en lignende Udvikling i Provinserne.

Den 19. November 1844 aabnedes saaledes, for at tage et Exempel, paa Initiativ af Murmester *Frost*, Sadelmager *Koppel*, Snedkermesterne *Hansen* og *Tietgen* samt Tømmermester *Langhoff* en teknisk Aftenskole i Odense med 32 Elever. Og saa tarvelige vare Forholdene, at Eleverne selv maatte med-

bringe Lys, medens Bestyrelsen laante sig frem til Lysestager, Lysesaxe og Borde. Nu tæller Skolen over 500 Elever, raader over et Budget paa c. 25,000 Kr. og har siden 1874 dimitteret til Kunstakademiet, en Ret, som den for Provinsskolernes Vedkommende kun deler med Prins Frederik Ferdinands Tegneskole i Aarhus. Provinsskolerne ere i det Hele gaaede stærkt frem. 18⁶⁸/₆₉ var der formentlig 49, men 18⁷⁷/₇₈ 59 og nu 84, og fra 18⁷⁷/₇₈ er deres samlede Elevantal voxet fra c. 4,500 til 8,700 og deres Budgetter fra c. 57,000 Kr. til c. 178,400 Kr.¹ Endelig har ogsaa disse Skolers Lærerpersonele udviklet sig saaledes, at der paa et Møde i Kolding den 13de September 1891 kunde dannes en *Teknisk Provinsskoleforening*, hvoraf foruden Forstandere og Lærere endnu kun Bestyrelsesmedlemmer ved disse Skoler kunne blive Medlemmer.

Fremtiden ser i høj Grad lovende ud, men den vil afgjort fordré et stort og betydeligt Arbejde, ti der er endnu langt frem, för Maalet kan siges at være naaet.

Kjøbenhavn har flere end 2000 Lærlinge og unge Svende, der trænge til teknisk Undervisning, og en lignende Bemærkning gjælder for Provinsernes Vedkommende. Et af Fællesrepræsentationen i 1888 offentliggjort Forsøg paa en Statistik viser, at kun Halvdelen af vore Kjøbstæders Lærlinge besøge

¹ I Fortsættelse af den ovenfor S. 230 nævnte Tal kan her oplyses:

	Skolernes Antal	Elevernes Antal	Det aarlige Timeantal	Midler udfr. Statstilskudet	Statens Tilskud
18 ⁸⁹ / ₉₀	81	6960	74,300	99,600 Kr.	70,000 Kr.
18 ⁹⁰ / ₉₁	84	7570	80,800	104,600 —	70,000 —
18 ⁹¹ / ₉₂	84	8720	91,300	108,400 —	70,000 —

de tekniske Skoler. Der er her en Modstand, ikke mindst hos de vedkommende Lærlinges Mestere, som maa overvindes, og at den kan overvindes, synes de under Udstillingen 1888 i Kjøbenhavn afholdte Fagmøder at vise. Endog Bagerne og Skomagerne udtalte her, at deres Lærlinge burde have en større teoretisk Uddannelse, og herved maa erindres, at Regulativerne for de frivillige Svendepøver ikke paalægge disse Fags Lærlinge nogen Tegneprøve. Det er væsentlig de Fag, af hvis Lærlinge der fordres en saadan, som hidtil have sendt Elever til de tekniske Skoler.

Naar Forholdet har udviklet sig saaledes, skyldes dette dog for en Del Skolerne selv. De have for meget holdt sig til den Opgave, som i sin Tid paalagdes Kunstakademiet, at oplære Haandværkets opvoxende Ungdom i Tegning. De tekniske Skoler bleve væsentlig Tegneskoler, og det er *Den nye Haandværkerskoles* absolute Fortjeneste med Styrke at have peget paa de reale Fag. Selvfølgelig maatte den imidlertid blive staaende ved en fuldstændig elementær Undervisning i nogle faa Fag. Og det tilstræbte Maal er endnu ikke naaet, hvorfor det atter og atter bliver forlangt, at Skolerne f. Ex. skulle give Undervisning i et eller flere levende Sprog. Ja paa det 6te danske Industrimøde 1892 i Kjøbenhavn blev der med almindelig Tilslutning udtalt Ønske om, at de væsentlig vilde bidrage til, at vore fremtidige Haandværksmestere og mindre Industridrivende kunde gaa til deres ved Tidsudviklingen besværlige Gjerning med en vis merkantil Indsigt.

For at de tekniske Skoler kunne optage denne og lignende Opgaver, er det imidlertid nødvendigt, at Arbejdet i anden Retning lettes for dem, og her er da Forholdet til

Kjøbstædernes Borgerskoler af Betydning. Allerede paa Industrimøderne i København 1852 og Odense 1858 blev det af Professor *Hummel* gjort gjældende, at Almueskolerne burde forøges med videregaaende Realklasser, og paa Industrimødet i Nakskov 1868 sluttede Kunstdrejer *J. A. Schwartz* sig hertil. Men Udviklingen er ikke paa dette Omraade kommen videre, end at det paa det ovennævnte 6te danske Industrimøde baade fra Provinserne (ved Smedemester *J. Westrup Gleie*, Nysted) og fra København (ved Kaptajn *Thalbitzer*) blev gjort gjældende, at det volder de tekniske Skoler stor Ulejlighed, at de Unge komme til dem uden tilstrækkelige Forkundskaber. Fra *de Massmannske Søndagsskoler* kan det endnu oplyses, at en Prøve i Læsning, Skrivning og Regning over de i dem fra 1864 til 1888, altsaa i 25 Aar, indmeldte 4222 nye Elever kun gav daarlige Resultater. Kun 3 pCt. (131) fik mg og 8 pCt. (318) g, men 28 pCt. (1195) tg, 41 pCt. (1726) nogenledes, 17 pCt. (720) mdl. og 3 pCt. (132) slet.

Ogsaa Kunstakademiet har, særlig for Tegneundervisningens Vedkommende, været opmærksom herpaa, hvad det viste i en Betænkning af Marts 1878 til Kirke- og Undervisningsministeriet, og *Fællesrepræsentationen* har endog atter og atter beskæftiget sig med dette Spørgsmaal. Den har brevvexlet derom med Kirke- og Undervisningsministeriet, og i dettes Skrivelse af 16. December 1890 siges det, at »det for Tiden er under Overvejelse at indføre ved Landets Borgerskoler en nærmest paa 14 Aars Alderen beregnet Afslutningsexamen«, ved hvilken der, særlig for Tegnings Vedkommende, vilde blive taget Hensyn til, at en Del af Eleverne umiddelbart efter Examen vilde søge de tekniske

Skoler. Den herefter ved en Resolution af 2. Marts 1891 indførte Ordning har imidlertid næppe bragt noget virkeligt Resultat.

Der er, som det vil ses, ikke faa Opgaver, der trænge til Løsning, hvorfor En og Anden maaske kunde ryste paa Hovedet, mistrøstig over, at Udviklingen endnu ikke er naaet videre. Men hvilket umaadeligt Fremskridt er det dog ikke, der er sket, og hvor hurtigt er det ikke kommet.

Helt ind i dette Aarhundrede var det kun Latinskolerne, der væsentlig havde Statens Opmærksomhed, og de i forrige Aarhundredes Slutning privat oprettede Realskoler kunde kun i ringe Grad tilfredsstille den forhaandenværende Trang, men derfor er ogsaa Handelskommis *K. Gads* epokegjørende Skrift fra 1833: »Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole?» et næsten selvfølgelig Skridt. Det gjaldt en Søn, der ikke skulde studere. Landet mangler, skriver han, Skoler for den vordende Kjøbmand, Fabrikant eller bedre Haandværker, Alt maa vige for de Studerendes Interesser. Men herved skabes der en Embedsstand, der til Skade for Udviklingen i aandelig Overlegenhed føler sig hævet over den jævne Befolkning. Haandværkeren er som Regel slet og ret Almuesmand. — Der var Meget at forandre, og Gads Fordring gik ud paa, at Staten skulde nedlægge Halvdelen af de lærde Skoler og oprette Realskoler i Stedet.

Skoleanordningerne af 1814 antyde Fortsættelskoler, baade Aftenskoler for den konfirmerede Ungdom og Realskoler, men Bestemmelserne herom vare ikke komne ud over Papiret. Først nu tog Bevægelsen Fart. I Roskilde Stænderforsamling indbragte Kancellisekretær *Tage Algreen-Ussing* og Etatsraad

J. A. Stenfeldt i Oktober 1835* hver sit Forslag om Sagen, »Skolen for Livet, Skolen for de nyttige og brugbare Kundskaber mangler«, sagde Ussing, og med den Patos, som hørte Tiden til, fortsatte han: »Se I dem da ikke, hvor de staa i utaalmelige Klynger, alle de blaaøjede Drengene og vente med Længsel, at Skoledøren skal springe op, for at styrte ind«. Pressen, og da navnlig *Kjøbenhavnsposten* tog sig af Sagen. Den gjentog bl. A. et Inserat i Aarhus Avis fra »Flere Familiefædre« om en Realskoles Oprettelse i denne By. Og Regeringen fulgte Bevægelsen. 1837 indrettedes der Realklasser ved Skolen i Sorø, 1838 nedlagdes de lærde Skoler i Helsingør, Nyborg og Nakskov, og 1839 aabnedes en Realskole i Aarhus.

Trangen synes imidlertid ikke at have svaret til den rejste Bevægelses Styrke. »De blaaøjede Drengene« kom ikke styrkende. Skolen i Aarhus maatte nedlægges i 1853 paa Grund af manglende Tilslutning. Jordbunden var endnu ikke helt forberedt, men hertil hjalp den fra 1840 Landet over rask begyndte Udvikling af Haandværker- og Industriforeninger, selvfølgelig efter Forbillederne i Kjøbenhavn, hvor Industriforeningen var stiftet 1838 og Haandværkerforeningen 1840. Rammerne dannedes herved, der dels fremkaldte, dels overtog de af Andre oprettede tekniske Skoler¹, som uddannede sig efter det tekniske Institut, og *Lasenius Kramps* Rejser i Provinserne spille her en væsentlig Rolle. Haandværkerne bleve satte i Bevægelse. Men ligesom det tekniske Institut først ret udvik-

¹ Flere af de ovfr. S. 59 nævnte Søndagsskoler udviklede sig til tekniske Aftenskoler, og særlig skal det mærkes, at Landinspektør, Major i Landeværnet *Henning Petersen*, 1825 oprettede en »geometrisk Tegneskole« i Rønne ligesom lignende Skoler i Slagelse (1830) og Roskilde (1831).

lede sig, efterat det Nye og det Gamle havde rakt hinanden Haanden over Lavsforholdenes Grav, saaledes er det først, efter at en lignende Bevægelse har skabt *Fellesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk* ved Sammenslutning af alle Landets Haandværker- og Industriforeninger (1879), at der er opstaaet en samlet Haandværker- og Industristand, hvis voxende Betydning kan ses i mangfoldige Ting.

Forordningen af 21. Marts 1800 maatte befale, at der skulde sidde Haandværkere mellem Københavns 32 Mænd. Nu er uden noget Paabud en Fjerdedel af Byens Borgerrepræsentanter Haandværkere og Industridrivende, og lignende Forhold kjendes i vore Købstæders Byraad. — Da Dannebrogssordenen i 1808 blev forandret fra kun at maatte tælle 50 adelige Riddere (de saa kaldte »hvide Riddere«) til at have 3 Grader, Storkors, Kommandører og Riddere, hvortil endnu kom Dannebrogsmændene, d. v. s. Saadanne, til hvis beskedne Livsstilling man ikke fandt, at en Ridderorden passede, henførtes Haandværkerne til disse Sidste; 1809 blev Urmager *Urban Jürgensen*, Mekanikus *H. Plötz* og Farver *L. Holmblad* Dannebrogsmænd.¹ Nu er hin Regel ikke længere absolut gjældende, men først Udnævnelserne ved Frederik VII's Fødselsdag den 6. Oktober 1862 synes at vise en forandret Tendens, ti da udnævntes paa een Gang Tømmermester *H. Kayser*, Kunstdrejer *J. A. Schwartz* og Maskinfabrikant *C. C. Burmeister*

¹ Det kan ikke regnes, at Stadshauptmand *Andreas Hallander* og Brandmajor *Andreas Kirkerup* paa samme Tid bleve Riddere af Dannebrog, ti skjönt de begge vare Tømmermestere, gjaldt Udnævnelsen dem ikke som Haandværkere. — Den senere Stadshauptmand, Kobbersmed *Jørgen Conradt*, udnævntes den 1. Avgust 1829 til Ridder som »Major i det borgerlige Infanteri«.

til Riddere. Derfor maa *Lasenius Kramps* Udnævnelse i 1868 betragtes som en stor Udmærkelse, en væsentlig Anerkjendelse af hans Arbejde for Haandværkerstandens Udvikling navnlig ved Stiftelsen af teknisk Institut.

Mangt og Meget, baade Stort og Smaat, viser, at de danske Haandværkere og Industridrivende have arbejdet sig op til at være jævnbyrdige med de Stænder, der tidligere stod over dem, Kjøbmandsstanden og Embedsstanden. Tidens demokratiske Udvikling kom deres egne Bestræbelser imøde, og blandt den Hjælp, der udefra er ydet dem, spiller det Offentliges Tilskud til deres tekniske Skoler en stor Rolle.

For Københavns Vedkommende kan det erindres, at, da Kammerherre *Meldahl* i December 1866 i Københavns Borgerrepræsentation foreslog, at der »til Fremme af Kunst og som Bidrag til Udviklingen af teknisk Institut« skulde bevilges 8000 Rd., »efter at Borgerrepræsentationen nærmere havde vedtaget Anvendelsen«, var Stemningen ikke gunstigere, end at han selv tog Forslaget tilbage, men i 1872 blev der dog, ogsaa efter et Forslag af ham, paa Budgettet opført 2000 Rd. »til teknisk Undervisning for fattige, flittige Haandværkslærlinge«, hvad der førte til, at den nye Haandværkerskole fik 1000 Rd., en Bevilling, der paany blev givet den i 1875. Og da det tekniske Selskabs Skole Aaret efter oprettedes, blev der strax ydet den et Tilskud paa 10,000 Kr., et Beløb, der nu er voxet til 17,500 Kr.

Nok saa interessant er det imidlertid at følge Statens Stilling til Sagen. Industrifonden under det gamle Kommercekollegium ydede det tekniske Institut en aarlig Understøttelse paa først 300 og saa 500 Rd., der blev overtagen af Indenrigsmini-

steriet. Med Besvær voxede den i 1859 under Kirke- og Undervisningsministeriet til 2000 Rd., og herved blev det — forunderligt nok — lige til 1876. Vi have ovenfor set, at Regeringen principmæssig ikke var rundhaandet overfor, hvad der hørte Industrien til. Den modsatte sig endog Forslag i saa Henseende fra Rigsdagens Side, og da saa Regeringen forandrede sit Standpunkt og ønskede en større Bevilling til det tekniske Institut, gjorde Forholdene, at Rigsdagen var uvillig.

Den Ængstelse for Fremtiden, der var oppe mange Steder i Anledning af, at Næringsfriheden skulde træde i Kraft fra 1. Januar 1862, gjorde, at Rigsdagens Venstre satte igjennem, at der paa Finansloven for 18⁶²/₆₃ bevilgedes det ikke store Beløb 4000 Rd. »som Tilskud til Udstillinger eller til tekniske Skoler i de enkelte Kjøbstæder« og det endda kun paa Betingelse af, at Statskassens Tilskud til en Kjøbstad ikke overskred det Bidrag, som den selv ydede til samme Formaal. Trods Summens Lidenhed skete dette dog snarere mod end med Regeringens Billigelse, og Indenrigsministeren meldte da ogsaa Aaret efter om »ganske overordentlig omfattende Forhandlinger med de forskjellige Kjøbstæder«, uden at Resultatet havde svaret til Forventningerne; han forlangte ikke Beløbet igjen. Desuagtet blev det givet ham, men han benyttede kun Halvdelen af det, og denne Halvdel (2000 Rd.) blev nu i flere Aar en staaende Post paa Finansloven. Det var ikke store Beløb, Provinsskolerne herefter fik.

Saa kom imidlertid i September 1871 Kjøbstadkommissionens Betænkning, der talte de tekniske Skolers Sag. Regeringens Syn svingede, og i Forslag til Finansloven for

18⁷³/₇₄ udtaler den, at det var ønskeligt, om den blev sat i Stand til at yde disse Skoler, »om hvilke det maa antages, at de stifte en ikke ringe Nytte«, en noget rigeligere Understøttelse, end der hidtil var bleven dem til Del. I 18⁷³/₇₄ fordeles der herefter 3460 Rd. til 21 Provinsskoler, og i 18⁷⁴/₇₅ 6010 Rd. til 38 Provinsskoler. Men Understøttelsen til det tekniske Institut vedblev stadig kun at være 2000 Rd., og det endskjönt der fra Institutet kom indtrængende Andragender. Men Sagen var, at medens Regeringen nu gjerne vilde støtte Institutet, havde Rigsdagen større Sympati for den nye Haandværkerskole, der paa den anden Side ikke syntes vel set af Regeringen. I Rigsdagssamlingen 18⁷³/₇₄ lod Finansudvalgets Ordfører Regeringen høre, at den nævnte Skole havde sendt den 3 Andragender uden at have faaet blot et eneste Svar, og Aaret efter udtalte *C. Berg* igjen: »Jeg ser, at den höjtærede Indenrigsminister heller ikke for dette Aar har vidst, at der er Andre, der befatte sig med teknisk Undervisning i Kjøbenhavn end teknisk Institut.«

Resultatet af denne lille Krig var, at hverken Skolen eller Institutet opnaaede Noget. Men saa kom Sammenslutningen, Sammenslutningen mellem det Gamle og det Nye, der paa det industrielle Omraade har været af saa stor Betydning. Det tekniske Selskabs Skole fik et Statstilskud paa 15,000 Kr., et Beløb, der som tidligere nævnt er steget til 40,000 Kr., og Statens samlede Tilskud til teknisk Undervisning i Kjøbenhavn og Provinserne der i 18⁷⁷/₇₈ var 35,000 Kr., steg i 18⁹⁰/₉₁ til 219,300 Kr. Dette Aar maa dog betragtes som extraordinært, idet der til Opførelsen af tekniske Skolebygninger i dette Aar bevilgedes ikke mindre end 122,300 Kr.

Som et mere normalt Aar kan derimod 18^{92/93} betragtes, i hvilket den samlede Udgift var 128,800 Kr. Det er større Summer, end der nogensinde før har været Tale om, og det kan derfor forstaaes, at der efterhaanden er blevet spurgt: men hvorledes anvendes disse Penge, føres der noget Tilsyn dermed?

Saaledes som Forholdene naturligt havde udviklet sig, benyttede Regeringen det tekniske Selskab som Konsulent paa disse Omraader. Provinsskolerne havde jo af dem selv søgt Støtte og Vejledning hos den store Kollega i Kjøbenhavn. Da der for 18^{83/84} bevilgedes 2000 Kr. til Tilsyn med den tekniske Undervisning i Provinserne, faldt det derfor lige saa naturligt, at Tilsynet overdroges denne Skoles Forstander. Men Rigsdagen var ikke tilfreds hermed, hvad der kom stærkt frem i Samlingen 18^{89/90}. Man vilde ikke, at Tilsynet skulde udøves af en anden Skoles Forstander, det skulde ske ved en af Ministeriet særlig ansat Tilsynsmand, og som saadan blev da Tegneinspektøren ved de kjøbenhavnske Skoler *Carl F. Andersen* antaget. Det tekniske Selskabs Stilling som Ministeriets Konsulent bortfaldt herefter, og i Samlingen 18^{90/91} gik Rigsdagen endnu et Skridt videre. Der fremkom Udtalelser om, at Regeringen burde have større Indflydelse paa Selskabets Bestyrelse, end dettes af Regeringen godkjendte Grundplan gav den, og saa skete da den Lovforandring, som er nævnt ovenfor S. 206, hvorefter den ene af Indenrigsministeriets to Delegerede i dens Bestyrelse *skal* have Sæde i Skoleudvalget.

Det er, som om en vis Lyst til at gjøre den tekniske Undervisning til en Statssag er ved at vaagne, og større Anerkjendelse

af dens Betydning for Samfundet kan ikke godt tænkes. Der ligger en høj Værdsættelse heri af det Arbejde, der er blevet udført af *Conradt* og *Kramp*, af *Hetsch* og *Hummel*, for blot at nævne nogle Navne, ligesom af en Række Industri- og Haandværkerforeninger; det er en Sejr for det. Men skulde det en Gang komme dertil, er dog med det Samme en smuk Ejendommelighed ved Danmarks tekniske Undervisning for bestandig begravet, den, at det i sidste Instans ledes af Standens egne Mænd, mellem hvilke det er opstaaet. Og dette Forhold er vel at mærke ikke blot et formelt Forhold, det har Betydning i pekuniær Henseende, saaledes som det bl. A. kan ses af det tekniske Selskabs Regnskaber. Statstilskudet til det er ganske rigtigt i de sidste Aar voxet til 40,000 Kr., men Skolens øvrige Budget er samtidig voxet, saaledes at det samlede Budget endnu er omtrent tre Gange saa stort som Statstilskudet. Det lille tekniske Selskab skaffer med andre Ord aarligt paa anden Maade c. 80,000 Kr.

Det vilde imidlertid være ubetimeligt her at komme nærmere ind paa en Betragtning, der angaar Forhold, som muligvis aldrig ville komme til at foreligge. Hvad der derimod absolut foreligger, er Spørgsmaalet om Forholdet mellem Nutidens tekniske Undervisning og den Værkstedsoplærelse og de Vandringer, som til for ikke længe siden var Grundlaget for vore Haandværkeres og Industridrivendes Uddannelse. Spille de endnu en Rolle og da hvilken? — Om dette Spørgsmaal skal der her til Slutning gjøres nogle Bemærkninger.

Vende vi os først til Vandringerne, da kunde det strax synes, som om de endnu hævdede deres Betydning. Den i 1879 oprettede Fællesrepræsentation har skabt *Haandværks-*

svendenes Rejseforeninger, der fra 1886 virke som en selvstændig Institution, og som spille en Rolle i den danske Haandværkerstands Emancipation, idet Justitsministeriet (s. Cirk. 31. December 1886) har fritaget de rejsende Svende, der ere Medlemmer af dem, for den uhyggelige Pligt, som efter Frd. 10. December 1828 paahviler Danmarks Haandværkssvende, at have Vandrebøger og at lade dem visere af Politiet. Disse Foreningers væsentlige Opgave er dog vist at søge Vagabonderne udskilte fra de virkelig rejsende Haandværkssvende, der paa denne Maade endnu søge Arbejde, men næppe Uddannelse. De Svende, der søge en saadan, vandre som Regel ikke mere paa deres Fod, de benytte Jernbanen. Tiden er bleven for kostbar, og de have endda som oftest Rejseunderstøttelse, der nu kan søges mange Steder, hos Indenrigsministeriet, den Reiersenske Fond, Rejsestipendieforeningen og K. A. Larssens Legat for ikke at glemme det tekniske Selskab. Selskabet raader over 4 Rejseunderstøttelser à 200 Kr., 3 fra Rejsefonden under Institut for Metalarbejdere og 1 fra Malermester Achens Legat. Det er ikke faa Svende, der herefter hvert Aar rejse ud, men som oftest komme de, hvad der absolut maa beklages, kun til Tyskland. Deres daarlige Sprogkundskaaber lukke som Regel f. Ex. helt Frankrig for dem, saaledes som det fremhæves i den af *Foreningen for berejste Haandværkere* i 1888 udgivne »Vejledning for unge Haandværkere, som ville rejse«. Det er derfor af Betydning, om de tekniske Skoler kunde optage Undervisning i levende Sprog i deres Undervisningsplan. I Frankrig er der saa meget at lære.

Vandringerne spille altsaa ikke nu den Rolle, som i Fortiden. Men anderledes forholder det sig med Værkstedso-

lærelsen. I den Tale, som Kaptajn *Thalbitzer* holdt ved Indvielsen af det tekniske Selskabs nye Bygning i 1881, lagde han særlig Vægt paa den: »Vi maa have Værkstedet med«, sagde han. Og sikkert er det, at en god Værkstedsoplærelse nu som før har den allerstørste Betydning, men Tiderne have medført, at en saadan stadig bliver sjældnere. Specialiseringen gjør sig saa stærkt gjældende, at der f. Ex. findes Snedkerværksteder, der kun beskæftige sig med at lave Borde. Ja Nutidens Skomagerlærlinge formaa end ikke at opfylde Svendeproeve-Regulativernes simple Bestemmelse om, at de som Prøve skulle forfærdige et Par Sko eller Støvler; de kunne kun bünde, men ikke naadle dem, hvad der besörges af særlig dertil Oplærte. Og hvilke Klager føres der, for at tage endnu et Exempel, ikke over navnlig Provinstypografernes mangelfulde Oplærelse.

Det er herefter naturligt, at Opmærksomheden er bleven henvendt paa Udlandets alt i længere Tid bestaaende Fagskoler, der stræbe at supplere Værkstedsoplærelsen. *De danske Skomageres Fagskole* har virket siden 1887, *Den danske Urmagerskole* aabnedes i 1889, og den i 1888 stiftede *Forening for Boghaandværk* har i Begyndelsen af indeværende Aar aabnet en Fagskole for Boghaandværk. Og der vil sikkert opstaa endnu flere. Udviklingen fordrer det, saaledes som det da ogsaa forlængst er erkjendt af det tekniske Selskabs Skole. Hvad er nemlig det i 1807 oprettede *Institut for Metalarbejdere*, der nu drives af den, Andet end en Fagskole, og hvad er dens Malerskole Andet?

Det vil herefter være naturligt for det tekniske Selskabs Skole nøje at følge Fagskolebevægelsen, ja paa bedste Maade

at støtte og opmuntre den. Det er da ogsaa karakteristisk, at da dens Forstander i 1878 fremsatte sine Tanker om, hvorledes Samarbejdet imellem Landets tekniske Skoler kunde ordnes, delte han dem i 4 Grader. Den første omfattede det store Flertal af Skoler, i hvilke Undervisningen væsentlig indskrænkedes til elementær Tegning samt Undervisning i de almindelige Skolefag; til anden Grad henregnede han c. 10 Skoler, hvor Undervisningen gik til Fagtegning, Løsning af konstruktive Opgaver m. m.; saa kom i 3dje Grad 2 à 3 Skoler, der gennem en udvidet Dagundervisning gav Eleverne Lejlighed til at sysle med selvstændige Beregninger, og saa endelig i 4de Grad »en enkelt Skole, der naturligt maa være den i Kjøbenhavn, hvor der foruden i de nævnte Fag tillige gives de unge Haandværkere Undervisning i at løse Opgaver af kunstindustriel Natur«. Toppunktet af al teknisk Undervisning er med andre Ord den, der gives i en kunstindustriel Fagskole, der hos sine Elever skal skabe den Skjönhedstrang og den Skjönhedssans, som Nutidens maskinmæssige Værkstedsoplærelse umuligt kan give dem, og som først gjør alt Haandværk til det, det bör være, nemlig Kunsthaandværk.

Selvfølgelig har det tekniske Selskabs Skole søgt at gaa ad den her paaviste skjønne Vej. Siden 1879 har den aarligt udsat en Række kunstindustrielle Prisopgaver¹, og da den i 1881 flyttede ind i sin nye Bygning, var den strax be-

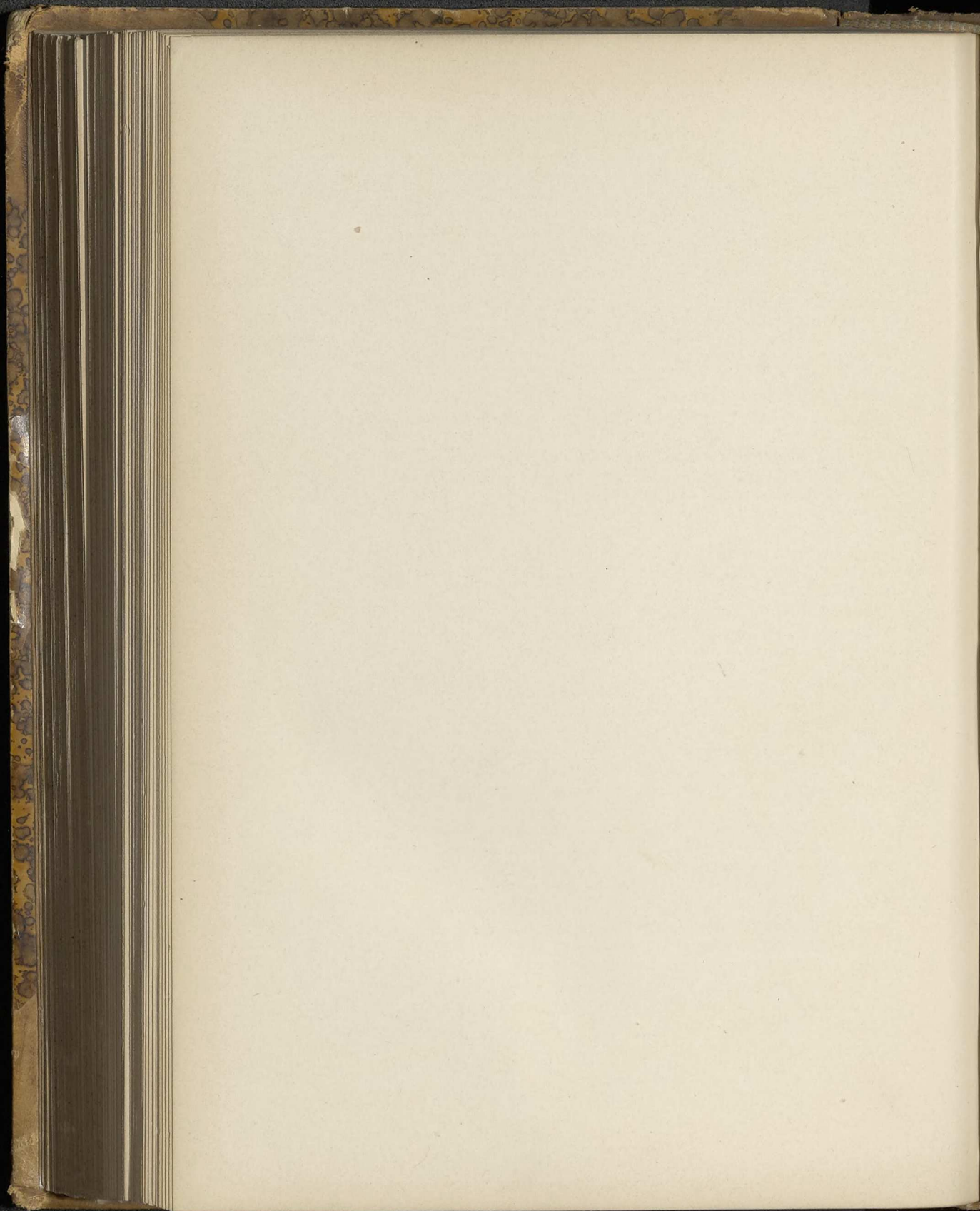
¹ Dette skete efter Forslag af Professor *L. Fenger*. Det i den Anledning nedsatte Udvalg arbejdede først under Ledelse af Kammerherre *J. J. A. Worsaae*, og efter dennes Død (1885) er Etatsraad *J. D. Herholdt* dets Formand.

redt paa videre Skridt. I 1882 aabnede den en kunstindustriel Skole. Vanskelighederne ved her at naa Resultater er imidlertid store, ti Danmark er kun et lille Land med begrænsede Forhold og smaa Formuer. Men udenfor Danmark ligger det store Verdensmarked, som det gjælder om at vinde, og som forhaabentlig kan vindes.

Gid da det tekniske Selskabs Skole i Spidsen for Danmarks tekniske Undervisning ikke maa blive træt af at arbejde i den her nævnte Retning. Og gid den her maa opnaa lige saa store Resultater som dem, den har naaet i Udviklingen af de mere konstruktive Fag, ti da vil den væsentlig have bidraget til, at Fremtiden vil beundre Nutidens Arbejder, som vi nu beundre de Arbejder, som Fortidens Kunsthåndværkere have efterladt os.

Held og Lykke følge det tekniske Selskabs Skole paa dens fremtidige Vej til Gavn for den danske Industri og det danske Haandværk.

REGISTER.

- Aagaard, C., Murmester, 143.
 Aalborg, 59, 60, 90, 109, 187.
 Aarhus, 108, 187, 238, 242.
 Abildgaard, N., Professor, 62, 63, 79, 83, 88, 91, 92.
 Achen, H. E., Malermester, 187, 235, 249.
 Adresseavisen, 153.
 Akademidrengene, 78 flg., 100.
 Albeck, Partikulier, 235.
 Alderstrøst, 214.
 Almer, Joh. Chr., Informator, 35, 88.
 Alstrup, F., Konstruktor, 228.
 Alumina, Fabriken, 215.
 Ambt, C., Stadsingeniør, 219, 220, 225, 237.
 Andersen, A. D., Snedkermester, 114, 121, 122, 126, 130, 134, 137, 140, 144; — Carl F., Tegneinspektør, 225, 227, 232, 247.
 Andresen, Alb., Direktør, 195, 197, 211, 212.
 Arbejdskraft, billig, 14, 41.
 Arbejdstid, lang, 3.
 Aulum, H. N., Drejermester, 143.
 Baden, Jacob, Professor, 26; — Tor-
 kil, Professor, 94.
 Bagere, 6, 7, 12, 133, 154, 155, 239.
 Balche, Hans, Hof-Snedker, 6.
 Balling, Emanuel, Litteratus, 42.
 Basedow, J. B., Pædagog, 37.
 Becken, H., Billedhugger, 88.
 Beckman, S. P., Murmester, 185, 186, 198, 214.
 Bedre Folks Børn, 21, 40, 45, 63.
 Beenfeldt, Hof-Blikkenslager, 64.
 Begtrup, G., Professor, 49, 51.
 Bense, Chr., Malermester, 197.
 Benzon, Alfred, Apoteker, 192.
 Berg, C., Politiker, 246; — Magnus, Billedskærer, 33; — Poul, Gjørt-
 ler, 91.
 Berlin, 11.
 Betaling for Undervisning, 126, 133, 134, 152, 163, 175, 190, 191, 193, 203, 216.
 Billedhuggere, 32, 33.
 Billedskærere, 32, 95.
 Bing, Harald, Fabrikejer, 220; — M.
 H., Dampmøller, 192.
 Birch, Knud, Parykmager, 28.
 Blache, C. V., Marinemaler, 178.
 Blikkenslagere, 4, 78, 95.
 Bloch, Jens, Provst, 46.
 Bock, I. A. E., Bagermester, 121, 122, 126, 131, 132.
 Bogbindere, 78, 103.
 Boghaandværk, Forening for, 250.
 Bon, Julius, Kommunelærer, 228.
 Bonnesen, N. F., Tobaksspinder, 108.
 Borgerdyd, Selskabet for, 38, 42 flg, 69.
 Borgerrepræsentanter, 55 flg., 243, 244.
 Borgervennen, 39, 42, 69.
 Borgervæbningen, 68, 110, 147, 170.

- Borum, N. S., Smed, 73.
 Bredal, N. J., Maler, 64, 87.
 Brodhagen, P. H. C., Lærer, 53.
 Broncearbejdere, 95.
 Bruun, H. C., Malermester, 146.
 Brüggemann, Hans, Billedskærer, 6.
 Brønnum, A. C., Urtekræmmer, 141.
 Brøtterup, Jens, Snedker, 73.
 Burmeister & Wain, 192.
 Burmeister, C. C., Maskinfabrikant, 243.
 Bærens, J. H., Hof- og Statsretsassessor, 46, 48, 54, 59, 61, 62, 63, 65, 70, 80, 99; — M. M., Kunstnerinde, 99.
 Börnehuse, 16 flg.
 Börnelærdom, 23.
 Bøsseimagere, 78.
 Cellini, Benvenuto, 33.
 Christensen, C. A. F., Sadelmager, 162, 165, 172; — C. V., Oberstløjtnant, 227; — G., Rustmester, 192.
 Christiani, C. J. R., Hofpræst, 38, 54, 61, 62, 63, 70.
 Civilingeniører, 159.
 Classen, J. F., 66.
 Classenske Fideikommis, 134, 152, 153, 175, 193, 217.
 Clemens, J. F., Kobberstikker, 79.
 Clément, D. L., Universitets-Bogbinder, 167, 168, 185, 186, 197, 198, 210, 211, 213.
 Colding, A., Professor, 184, 185, 211, 219.
 Collin, J., Gehejmerraad, 52.
 Conradsen, H., Medaljør, 185, 186, 212, 220; — J., do., 64.
 Conradt, J., Stadshauptmand, 62, 64 flg., 111, 243.
 Cortsen, J., Snedkermester, 185, 186, 197, 210, 211, 213, 214, 220.
 Cotzan, Instrumentmager, 64.
 Cramer, J. A., Kansler, 37.
 Cumann, J., Klejnsmedemester, 167, 168, 185.
 Dagklasser, 160, 178, 193, 179, 202, 220 flg.
 Dahlerup, V., Etatsraad, Arkitekt, 220, 227.
 Dalgas, J. M., Præst, 63.
 Dalhoff, P., Præst, 63; — J. B., Hof-Guldsmed, 68, 95, 102, 143, 146.
 Damborg, P. Chr., Forgylde, 95, 143, 145, 148, 161.
 Dannebrogssorden, 186, 199, 216, 228, 243.
 Dinesen, J., Informator, 88.
 Dobel, H. J., Tømmermester, 192.
 Dramatiske Selskaber, 108, 109.
 Drejere, 78, 100.
 Eckersberg, C. V., Professor, 157.
 Efterslægtsselskabet, 38, 182, 212.
 Ehlers, E. D., Konferensraad, 160, 164, 165.
 Eibeschutz's Reservelegat, 217.
 Elektrisk Belysning, 218.
 Elementærklasser, Kunstakademiets, 99, 153, 156, 157, 177.
 Elevaltal, 151, 174, 175, 193, 195, 216, 222, 231.
 Elever, fordelte efter Fag, 180, 194, 234.
 Engel, L. C., Justitsraad, 217.
 England, 7, 67.
 Ette, Carl R., Murmester, 214, 220.
 Faber, P., Telegrafdirektør, 186.
 Fabricius, J. C., Professor, 80.
 Fabritius, Fr., Guldsmed, 73.
 Fagskoler, 15, 17, 19, 81, 101, 102, 250.
 Fattigvæsen, 19, 20, 46.
 Fenger, L., Professor, 185, 186, 197, 211, 212, 214, 218, 251.

- Fincke, Kasper, Kunstsmed, 1.
 Fjord, N. J., Docent, 229.
 Flensborg, 4, 6, 13.
 Fonden ad usus publicos, 82.
 Foraarskvartal, Undervisning i, 223.
 Forening, af Snedkere til Kundskabers
 Fremme i Professionens Teori, 102,
 113; — for berejste Haandværkere,
 249; — jfr. Boghaandværk, Haand-
 værkerforening, Industriforening,
 Tegneforening.
 Foredrag, 25, 43, 53, 63, 90, 125, 146,
 150, 153, 154, 179, 193.
 Forgylde, 95.
 Forsømmelser, 224.
 Fortegninger, 95, 96, 150, 184, 194,
 227; — jfr. Tegneværker.
 Fournier, L., Porcellænmager, 74.
 Frederik I, 38; — VI, 132; — VII,
 94, 107, 172, 243.
 Frederiksberg, 217.
 Frederiksen, H. P., fhv. Bankdirektør,
 141, 144, 145, 162, 166, 167, 168,
 169, 172, 185.
 Freund, F., Myntsmed, 64.
 Friberg, J. Chr., Urtekræmmer, 14.
 Friis, F., Professor, 164.
 Fripladser, 163, 193, 224.
 Frstrup, N., Kunstmaler, 226.
 Frost, Sadelmager, 237.
 Fugmann, J. F., Kobbetsmed, 167,
 168, 183, 184, 185.
 Fussing, H., Murmester, 220.
 Fyring, Didrik, Guldsmed, 1.
 Fysiske Diskurser, 25.
 Fællesrepræsentation for dansk Indu-
 stri og Haandværk, 233, 238, 240,
 242, 248.
 Fødselsdage, kongelige, 132, 243.
 Gad, K., Handelskommis, 241.
 Gamborg, A., Professor, 15, 39, 46,
 54, 61, 62, 85.
 Gamél, V. C., Mekanikus, 184.
 Gamst, H. C., Kunstsmed, 62, 73.
 Garbrecht, J., Grosserer, 110, 170.
 Garlieb, G., Etatsraad, 133.
 Gerner, Henrik, Fabrikmester, 73.
 Geschenck, 12.
 Gesellschaft für Beförderung der Kün-
 ste und nützlichen Gewerbe, 53.
 Gipsarbejdere, 95.
 Gjortlere, 72, 91, 101.
 Glarmestere, 13, 14, 35, 97.
 Glasmaleri, 97.
 Goldschmidt, B., fhv. Farver, 235.
 Gravmindesmærker, 78.
 Green, Ulrik, Folkelærer, 22, 24 fig.
 Grundplan for det tekn. Selskabs Skole,
 201.
 Grønvold, H., Kunstmaler, 226.
 Guldsmede, 4, 13, 14, 31, 33, 35, 72,
 73, 75, 76, 77, 100, 101, 102.
 Gæde, Joh. Fr., 20.
 Haandværkerforeningen i Kbhvn., 115,
 117, 120, 130, 133, 137, 138, 154,
 169, 197, 203, 206, 210, 211, 213,
 220.
 Haandværkerinstitut, 44, 48 fig., 63.
 Haandværkerskole, den nye, 191 fig.,
 196, 197, 198, 221, 239, 244.
 Haandværkssvendenes Rejseforeninger,
 248, 249.
 Hage, Alfr., Grosserer, 174.
 Hagemann, G. A., Fabrikejer, 218, 220.
 Hall, C. C., Gehejmerraad, 160, 197,
 198, 211, 214, 215, 218, 220, 236.
 Hallager, M., Bogtrykker, 39, 40.
 Hallander, Andreas, Stadshauptmand,
 243.
 Hammer, M. W., Malermester, 185, 186.
 Hamburg, 24, 52, 53, 54.
 Hamburger, W. J., Cand. polyt., 150,
 153.
 Handwerksgeohnheit, 11, 41.
 Hansen, Snedkermester, 237; — A. S.,
 Kirkeminister, 194; — C. B., Hof-

- Stolemager, 167, 168, 185; — Chr.,
Etatsraad, Arkitekt, 164, 168, 185;
— C. F., Konferensraad, Arkitekt,
93; — Hans, Konrektor, 60; —
Heinr., Etatsraad, 164; — H. N.,
Konferensraad, Borgemester, 197,
211, 219, 220, 237; — J. A., Poli-
tiker, 3; — Peter, Tømmersvend,
154.
- Harboe, J., Malermester, 141.
- Harsdorff, Arkitekt, 74, 75.
- Hassel & Teudt, Mekanikere, 192.
- Hattemagere, 2, 12.
- Hauch, A. W., Overhofmarskalk, 62.
- Heegaard, Anker, Etatsraad; 195, 197.
- Heger, H., Etatsraad, 62.
- Helsingør, 7, 8, 59, 60, 170, 242.
- Hellerung, J. H., Mekanikus, 184, 186.
- Hemmingsen, T. E., Kaptajn, 227.
- Henriksen, P. Chr., Maskinfabrikant,
226, 227, 228.
- Herberg, 9, 10, flg.
- Herholdt, J. D., Etatsraad, 251.
- Hetsch, Chr., Arkitekturmaler, 178, 229;
— G. F., Professor, 82, 88, 91, 93
flg., 115, 133, 139, 143, 145, 148,
153, 155, 156, 157, 158, 160, 161,
162, 164, 168, 183—4, 185, 236.
- Hjorth, P. Chr., Naalemager, 185; —
— S., Sekretær, 143.
- Hjulmænd, 78.
- Holbergs Minde, 109, 110.
- Holbæk, 170, 187.
- Holck, H., Agent, 37.
- Holm, A. K., Præst, 60; J. F., — Kon-
duktør, 141.
- Holmberg, L., Professor, 196.
- Holmblad, L., Farver, 243.
- Hommel, L., Skolebestyrer, 197.
- Hoppe, J. J., Grosserer, 217.
- Horn, Fr., Hof- og Statsretsassessor,
44, 45, 46, 54, 61.
- Hornung, C. C. Pianofortefabrikant,
2, 12.
- Horsens, 187, 233.
- Hummel, C. G., Etatsraad, 102, 160,
161, 162, 164, 165, 168, 170, 171,
176, 182—3, 186, 210, 236, 240; —
F. C., Urmager, 146.
- Husum, 6, 23.
- Huth, G. v., Tømmermester, 226, 227.
- Hvid, Abraham, Kjøbmand, 42.
- Hüttemeier, Th., Maskinfabrikant, 218,
220.
- Hüttmann, C. G., Tømmermester, 102.
- Industrifonden, 134, 152, 153, 244.
- Industriforeningen i Kbhvn., 115, 158,
164, 177, 194, 196, 198, 199, 203,
206, 210, 211, 212, 213, 217, 219, 220.
- Industrimøder, 176, 177, 239, 240.
- Institut for Metalarbejdere, 61 flg.,
98, 111, 157 flg., 160, 168, 217, 218,
226, 235, 249, 250.
- Institut, det tekniske, s. Teknisk Sel-
skab.
- Ipsen, P., Terrakottafabrikant, 104.
- Jansen, R., Biskop, 60.
- Jensen, C. E., Urmagersvend, 154; —
Severin & Andreas, 104, 192; —
Severin, Møbelfabrikant, 191, 197,
198, 212, 220.
- Jensen-Egeberg, J. J., Kunstmaler, 226.
- Jespersen, Hannibal, Sømнемester,
228.
- Jürgensen, Urban, Urmager, 64, 146,
243.
- Kall, Abraham, Professor, 43, 44.
- Kalundborg, 170.
- Kandestøbere, 14, 78.
- Karleby, Jens, Billedhugger, 89.
- Kayser, H., Tømmermester, 141, 146,
153, 158, 164, 168, 183, 184, 186,
196, 197, 198, 210, 211, 216, 218,
229, 236, 243.
- Kirkerup, Andreas, Brandmajor, 243.

- Kjøbenhavns Kommune, 193, 203, 206, 211, 215, 216; — Magistrat, 73, 76; — jfr. Borgerrepræsentanter.
- Kjøbenhavnsposten, 144, 242.
- Kjøbstadkommissionen, 245.
- Kjøge, 169, 170, 187.
- Klein, V., Professor, 189, 190, 191, 192, 194, 196, 197, 198, 199, 211, 213.
- Klæder, tofarvede, 18.
- Kobbersmede, 66, 67, 101.
- Koch, J. H., Etatsraad, 143, 144, 157.
- Kofoed, J. Ambr., Tømmermester, 141.
- Koppel, Sadelmager, 237.
- Kornbech, J. H., Murmester, 161, 185, 190.
- Kraft, Adam, Stenhugger, 30.
- Kramp, J. Lasenius, Krigsraad, 102, 106 flg., 120, 121, 122, 132, 134 flg., 144, 147, 148 flg., 158, 162, 163, 166, 169, 170, 171, 172, 173, 186, 187, 197, 199, 200, 209, 210, 235, 242, 244; — P. Chr., Arkitekt, 141, 146; — S. F., Urtekrammer, 141.
- Kristian III., 6, 38, 132, 142; — IV., 1, 16 flg., 38; — VIII., 96; — IX., 193, 215, 216, 217.
- Kristiansborg, Slot, 93, 94.
- Kroliv, 10 flg.
- Krosvend, 10.
- Kruse, P. J., Præst, 60.
- Kunstakademii, 33, 41, 44, 51, 52, 54, 67, 70, 72 flg., 76 flg., 86 flg., 90, 91, 94 flg., 97, 99 flg., 102, 103, 107, 115, 150, 153, 177, 178, 179, 197, 203, 206, 211, 212, 217, 220, 221, 238, 239, 240.
- Kunstindustriskole, 222, 226, 251.
- Köhlert, N. E., Rodemester, 141.
- Lahde, G. L., Kobberstikker, 85, 86, 87.
- Landhusholdningsselskabet, 88, 89.
- Langhoff, Tømmermester, 237.
- Latinskoler, 22, 241.
- Lavene hæves, 16, 17, 38, 169, 172, jfr. Næringsfrihed.
- Lavskro, s. Kro.
- Lavsvæsen, 3 flg., 6 flg., 10 flg., 23, 31 flg., 38 flg., 50, 55, 75 flg., 106, 112.
- Leegaard, Mathias, fhv. Farver, 235.
- Legater, 68, 152, 187, 200, 217, 235.
- Lemming, Charles, Karetmager, 227.
- Lichtenberg, C., Bagermester, 220.
- Lier, C., Skomagemester, 141; — O. J., Malermester, 141.
- Lindberg, J. C., Magister, 107.
- Lindenast, Sebastian, Kobbersmed, 30.
- Lorichs, Melchior, 6.
- Lotteri, 213, 215, 216, 217, 218.
- Love, 127, 166, 205.
- Lund, J. G., Hofsnedker, 192; — J. H., Silke- og Klædehandler, 152; — J. L., Professor, 157; — J. P., Landskabsmaler, 33; — Theodor, Typograf, 2; — Troels, Teatermaler, 96, 108, 115, 143, 145, 148, 155, 156, 160, 161, 162, 164.
- Lunde, L. C., Malermester, 143, 192.
- Lübschitz, C. B., Malermester, 185, 186, 198, 219, 235.
- Lüders, W., Kommandør, Havnekap-tajn, 217, 219.
- Lygtemagere, 78.
- Læreaar, bestemte, 4, 17, 18.
- Lærebreve, 4, 7, 16.
- Lærebøger, 227.
- Lærere, Forholdet til, 228 flg.
- Lærerkursus, 229 flg.
- Lærerløn, 134, 146, 173, 212, 226.
- Lærlinge, for mange, 13, 14, 41.
- Lærlingelov, 224.
- Lærlingeoplærelse, 4, 13, 14, 250.
- Læseselskabet, 111.
- Løben af Lære, 13, 18.
- Løsgive, at, 10.
- Madvig, J. N., Gehejmerraad, 160.

- Malere, 13, 14, 32, 33, 75, 76, 94, 101, 102, 178, 195, 197.
 Malerskole, 154, 177, 178, 195, 197, 217, 222, 223, 226, 250.
 Malling, O., Statsminister, 46, 62; — P. Stadsbygmester, 93.
 Manthey, J. G. L., Justitsraad, 64.
 Maribo, 86.
 Marstrand, Troels, Dampmøller, 12.
 Massmann, N. H., Præst, 55 flg., 62, 70, jfr. Søndagsskoler.
 Meden, A. P., Præst, 60.
 Meldahl, F., Kammerherre, 244.
 Merkantil Undervisning, 239.
 Mesterstykker, 7, 31, 32, 35, 67, 73, 75, 76, 77, 78, 97, 100, 101, 107.
 Metz, J., Maskiningeniør, 226.
 Meyer, E. Voxdugsfabrikant, 192; — Fritz, Hof-Blikkenslager, 121, 122, 126, 131, 132, 140, 145, 161, 162, 192; — J. H., Tømmermester, 162.
 Michelsen, C., Hof-Juveler, 220.
 Moltke, F., Kancellipræsident, 62.
 Monrad, D. G., mag. art., 144; — K., Cand. polyt., 227.
 Murere, 14, 75, 101.
 Münster, B., Konfessionarius, 60.
 Møbelmagasin, 113.
 Møller, H. P., Tømmermester, 167, 168, 185, 186.
 Nebelong, J. H., Professor, 164, 167, 168, 183, 185, 190; — N. S., Justitsraad, Stadsbygmester, 162, 185.
 Nygaard, L., Kunstdrejer, 121, 122, 126, 131.
 Nykjøbing p. Falster, 170.
 Nyrop, C., kirurg. Instrumentmager, Prof. 184, 185; — Cand. jur., Prof., 191, 197, 198, 199, 211.
 Nürnberg, 2, 4, 8, 30.
 Næringsfriheden, 164, 169, 172, 173, 245.
 Næstved, 59, 60, 170, 187.
 Odense, 1, 7, 170, 176, 177, 187, 235, 237, 240.
 Ohsten, C. F., Kammerraad, 137.
 Olsen, A. C., Arkitekt, 143; — G. H., Notarius publ. 85.
 Omskikke, at, 10.
 Opfostringshus, 20.
 Oxelberg, F., Snedkermester, 215, 216.
 Pelsnere, 4.
 Petersen, Finerskaerer, 102; — Børge, Hattemager, 145, 161, 162, 165, 166; — J. D., Informator, 150; — Im., Bogbinder, 219; — Henning, Major, 242; — P. Ph., Murmester, 192; — Vilh., Professor, Arkitekt, 218, 220; — Z., Skibsbygmester, 146, 184.
 Pilo, C. G., Maler, 77.
 Ploug, Carl, 99, 215.
 Plötz, H., Mekanikus, 80.
 Politivennen, 80, 243.
 Polyteknisk Lærestanstalt, 68, 98, 102, 158, 159, 160, 161, 176, 182, 221.
 Pontoppidan, Erik, 72.
 Possementmagere, 3, 13, 78.
 Prahl, T. B., Murmester, 192.
 Preisler, J. D., Akademidirektør, 82; — J. G., Professor, 78; — J. J., 83.
 Prisopgaver, 45, 251.
 Provinsialbygmestere, 89.
 Provinsskoleforening, teknisk, 238.
 Provinsskoler, 86, 88, 90, 169, 170, 187, 201, 206, 229, 230 flg., 237, 238, 242, 245, 246 flg.
 Præmiefond, 68, 154, 168, 235.
 Præmier og Ros, opgivne, 224.
 Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse, 153, 217.
 Quaglio, Professor, 97.
 Raben-Levetzause Fond, 217.
 Randers. 59, 60, 187.

- Rasmussen, C. A. M., Arkitekt, 226, 228; — L., Hof-Zinkstøber, 104, 192, 236; — V., Redaktør, 192.
- Rasphuse, 19, 20.
- Rawert, J. H., Generalkrigskommissær, 62.
- Realfag, Undervisning i, 191, 221, 239, 240.
- Realskoler, 38, 41, 240, 242.
- Reiersenske Fond, 51, 58, 59, 68, 86, 102, 103, 112, 142, 143, 152, 153, 169, 170, 175, 187, 193, 217, 249.
- Reimarus, H. S., Professor, 53.
- Rejsestipendieforeningen, 249.
- Rejseunderstøttelser, 68, 168, 187, 235, 249.
- Remsnidere, 7, 11.
- Reventlow, L., Greve, 37.
- Ribe, 11, 22, 170.
- Riis, Jørgen, 27.
- Ritzemester, 31.
- Rosborg, J. B., Hof-Gjørtler, 64.
- Rosenberg, A., Arkitekt, 141.
- Rosenfalk, C. J., Billedhugger, 141.
- Roskilde, 1, 7, 170, 242.
- Rothe, P. C., Stiftsprovst, 60; — Tyge, 66; — V., Jernbanedirektør, 158.
- Rothgieter, 7.
- Rousseau's Émile, 36.
- Rudkjøbing, 3.
- Rönne, 86, 242.
- Rönne, Peter L., Stolemager, 192, 197.
- Rördam, T. Skat, Provst, 70.
- Sadelmagere, 7, 8.
- Sander, L. C., Professor, 85.
- Scheitel, A. T. V., Tømmermester, 192.
- Scheller, A., Sten- og Billedhugger, 235.
- Scherfig, A., Bagermester, 138.
- Schimmelmänn, H. E., Greve, 62.
- Schiwe, P., Urmager, 64.
- Schleisner, Chr., Farver, 192.
- Schmidt, Elias, Blikkenslagermester, 109.
- Schmiegelow, E., Malermester, 218, 219, 220.
- Schnell, Bjergværksejer, 54, 61.
- Schou, Philip, Etatsraad, 184, 185, 197, 198, 210, 211, 212, 214, 219, 220.
- Schuboeske Institut, 38.
- Schultz, H., Urmager, 146.
- Schwartz, J. A., Kunstdrejer, 190, 191, 192, 235, 240, 243; — J. G., Hof-Kunstdrejer, 145, 161.
- Schæbel, F., Klejnsmed, 192.
- Selskab, bestandig borgerligt, 110, 186; — borgerligt, 109, 110; — forenede borgerligt, 109; — for den gode Opførsel og Flid, 38, 45; — for Haandværksstandens Forædling, 62, 67, 70, 90; — for indenlandsk Kunstflid, 91; — for Naturlærers Udbredelse, 153; — til Søndagsskolens Befordring, 58, 111; — til Ungdommens Forædling, 38, 45; — til unge Haandværkeres Dannelse, 38, 44, 45, 54, 61 flg.; — jfr. Borgerdyd, Dramatisk, Efterslægten, Gesellschaft, Landhusholdning, Læse, Præmie, Teknisk; — flere Navne nævnes, 42.
- Sichlau, G. C., Parykmager, 141.
- Skindere, 7.
- Skjelskør, 2.
- Skomagere, 3, 14, 70, 72, 239, 250.
- Skriveskoler, 22.
- Skrædere, 8, 10, 12, 14, 70.
- Slagelse, 242.
- Smiede, 1, 3, 7, 10, 11, 14, 73, 101.
- Snedkere, 8, 10, 11, 13, 14, 31, 70, 73, 75, 76, 81, 95, 101, 102, 106—7, 112, 113, 134, 250.
- Sneedorf, J. S., Professor, 28, 37.
- Sorø Akademi, 215.

- Spannierske Legater, 217.
 Sparekassen for Kbhvn og Omegn, 193, 217.
 Spindehus, 19.
 Sprog, Undervisning i, 239, 249.
 Stampe, Henrik, 39.
 Stanley, S. C., Professor, 74.
 Statsdrift, 152—9, 160, 174, 247.
 Statstilskud, 165, 173, 175, 181—82, 193, 194, 215, 216, 231, 238, 244 flg., 246; — jfr. Industrifond.
 Steen, Ad., Professor, 158, 161.
 Steenfeldt, J. A., Etatsraad, 242.
 Stein, S. A. V., Professor, 157.
 Stenhuggere, 8, 32, 101.
 Stiftelse for trængende Haandværksmestere, 69.
 Stipendier, 224.
 Stolemager, 73, 78.
 Street, A. C., Skibstømrer, 154.
 Striboldt, F. H., Organist, 60.
 Struensee, 27, 34.
 Svendborg, 23, 170.
 Svendebreve, 4.
 Svendekro, 8.
 Svendepøver, 4, 67, 78, 97, 100, 101, 239, 250.
 Sværdfegere, 14.
 Söndagsskoler, 49, 55 flg., 70, 82, 107, 111, 153, 157, 170, 171, 176, 184, 186, 196, 240, 242.
 Sörensen, J. Chr., Drejermester, 121, 122, 126, 131; — Th., Bygningsinspektør, 185.
 Tauber, J. H., Rektor, 84.
 Tegneforening, Snedkernes, 113, 114, 115, 137, 138, 195, 197, 223.
 Tegnefærdighed, 30 flg., 80—81, 100—1.
 Tegnetemeter, 190, 192, 225.
 Tegneskole for Kvinder, 213.
 Tegneværker, 83 flg., 103—4.
 Teknisk Selskab, 115, 120 flg., 130 flg., 148 flg., 152, 153, 172 flg., 175, 189, 194, 195, 197, 198, 201, 216, 227, 248.
 Teknisk Selskabs Skole, 210 flg.
 Thaarup, Fr., Amtmand, 66; — Thomas, Digter, 81.
 Thalbitzer, V. A., Kaptajn, 212, 216, 232, 233, 235, 240, 250.
 Thalia, 108.
 Thestrup, Frants, Præst, 23.
 Thiele, J. M., Etatsraad, 79, 81.
 Thomsen, J., Destillatør, 141; — Jul., Professor, 197.
 Thorsen, O. N., Finerskaerer, 185, 186.
 Thortsen, Axel, Kaptajn, 227.
 Thorvaldsen, Bertel, 85, 86.
 Thymann, Fr., Tømmermester, 192; — P. C., Snedkermester, 121, 122, 126, 131, 132, 140.
 Tilly, C. C., Malermester, 102, 121, 122, 126, 131, 132, 140, 145, 146, 161, 162.
 Tietgen, Snedkermester, 237.
 Tilsyn, ministerielt, 175, 203, 206, 211, 219, 247.
 Timm, G. F., Hof-Klejnsmed, 64.
 Tode, J. Cl., Læge, 43.
 Toussieng, W., Kaptajn, 233.
 Tresur, 75.
 Tryde, A. E. C., Cand. theol., 227.
 Tuxen, J. C., Kommandør, 143; — J. C., Kaptajn, 195, 196, 197, 218.
 Tvede, V., Arkitekt, 184.
 Typografer, 1, 2, 250.
 Tyskland, 2, 4, 7, 8, 11, 12, 28, 37, 52 flg., 83, 92, 96.
 Tømrere, 4, 11, 14, 31, 39, 101, 102.
 Tønder, F. C., Informator, 79.
 Tønnesen, E. E., Maskinmester, 227; — H. N., Økonomiinspektør, 217.
 Udstillinger, 103, 174, 183, 195, 219, 235, 239.

- Undervisningsprogrammer, 115, 123, 150, 179.
 Unmack, W. I., Tømmermester, 190, 192.
 Uordener, Akademidrengenes, 78 fig., 100.
 Urmagerskole, 250.
 Ursin, G. F., Professor, 103, 111.
 Urtekrammere, 14, 39.
 Ussing, T. Algreen, 144, 241.

 Vajsenhus, 20, 176.
 Vallo Stift, 217.
 Vandrebøger, 249.
 Vandringer, 6, 40, 53, 248 fig.
 Vantberedere, 13.
 Vieth, L., Billedhugger, 226, 228, 236.
 Villaume, Peter, Pædagog, 37, 49, 50, 52.
 Vischer, Peter, 2, 8, 30.
 Vogelius, P. A., Brygger, 247.
 Værkstedsoplærelse, 1 fig., 48 fig., 51, 52, 63, 249, 250.
 Vævere, 7.

 Wain, William, Etatsraad, 235.
 Warberg, O., Professor, 62; — Sebastian, Typograf, 108.
 Weber, C., Malermester, 192.
 Weidenhaupt, Billedhugger, 74.
 Westrup, Gravør, 64.
 Westrup-Gleie, J., Smedemester, 240.
 Weyse, I. O., Signetstikker, 89.
 Wiedewelt, Billedhugger, 74, 77, 79.
 Wilkens, J., Etatsraad, 158.
 Winstrup, L. A., Artist, 141, 146; — P. J., Mekaniker, 191.
 Winther, Juveler, 64.
 Worsaae, J. J. A., Kammerherre, 251.

 Zünftighed, 11 fig, 15, 41, 54.

 Øhlenschläger, Adam, 81, 85, 99.
 Øjgaard, Chr., Malermester, 236.
 Ørsted, H. C., 139, 210.
 Øst, A. C., Grosserer, 144, 145, 148, 155, 161, 167, 168, 185; — M. H. E., Grosserer, 185, 186, 189, 217.
-

